

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Marek Stojan

Nový zákoník, nebo redakce původního?

Porovnání českých zemských zřízení z let 1500 a 1549

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 15. 6. 2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

Marek Stojan

Poděkování

Chtěl bych poděkovat panu doc. JUDr. Markovi Starému Ph.D. za jeho ochotu a odborné rady při vedení této práce. Díky dále patří mé rodině, a to za veškerou podporu během celého studia.

Obsah

Úvod.....	1
Literatura a stav bádání	3
1 Právně historický vývoj kodifikací zemského práva v Čechách a na Moravě do konce první poloviny 16. století a jeho inspirační zdroje	8
1.1 Královská iniciativa v procesu kodifikace práva v Čechách.....	8
1.2 <i>Vladislavské zřízení zemské</i> z roku 1500 a jeho „redakce“ z roku 1549	21
1.2.1 <i>Vladislavské zřízení zemské</i>	21
1.2.2 <i>Zemské zřízení Českého království z roku 1549</i>	26
1.3 Kodifikace zemského práva na Moravě	34
1.3.1 Počátky moravských zemských zřízení.....	34
1.3.2 Ctibor Tovačovská z Cimburka a <i>Kniha tovačovská</i>	37
1.3.3 Moravská zemská zřízení první poloviny 16. století.....	40
2 Obsahová a formální stránka <i>Vladislavského zřízení zemského</i> a <i>Zřízení zemského z roku 1549</i> a jejich komparace.....	46
2.1 Obsahová a formální stránky kodifikací.....	46
2.1.1 <i>Vladislavské zřízení zemské</i>	46
2.1.2 <i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	49
2.2 Komparace <i>Vladislavského zřízení zemského</i> a <i>Zemského zřízení z roku 1549</i>	58
2.2.1 Statistické aspekty komparace	60
2.2.2 Předmluvy děl, závěrečná ustanovení a ideové zakotvení	62
2.2.3 Obsahové změny v hlavních částech zemských zřízení.....	65
2.2.4 Vliv zemských zřízení na mocenské uspořádání v Českém království.....	72
Závěr.....	73
Seznam použité literatury a pramenů	75
Textová příloha	84
Obrazová příloha	96
Abstrakt	104
Abstract	105
Název diplomové práce v anglickém jazyce a klíčová slova	106

Úvod

Studium kodifikací, nehledě na to, v jaké době vznikly, je výborným zdrojem informací nejen pro výzkum práva daného období, ale také skýtá možnosti nového náhledu na lidi a společnost, kteří ji vytvořili. A to včetně jejich hodnot, myšlenek a potřeb. Téma kodifikací je možné zkoumat nejen z právního, resp. právněhistorického, ale i na morálního, ekonomického nebo filozofického pohledu.

Cílem mé práce je porovnat *Vladislavské zřízení zemské se Zemským zřízením z roku 1549*. Druhé z obou děl je často označováno bez hlubšího odůvodnění jako pouhá redakce *Vladislavského zřízení zemského*. Dle mého názoru však ještě nebyla dostatečně zohledněna specifika obou děl, okolnosti jejich vzniku, a především pak jejich vnitřní struktura a obsah. S pomocí historické i právní komparace chci odpovědět na otázku, zda je *Zemské zřízení z roku 1549* redakcí díla dřívějšího nebo zde existují rozdíly, které by mohly odůvodnit posun k vnímání této kodifikace jako samostatného nového zákoníku.

Proto si chci hned zde v úvodu položit esenciální otázku: „Co je to kodifikace?“ Odpověď není jednoduchá a zabývalo se jí minimálně v posledním století množství právních historiků. V posledních zhruba třiceti letech pak zájem o kodifikace práva napříč historií jenom roste. V této práci budu používat termín kodifikace ve dvojitým významu, a to jako proces vytváření a uzákonění větších legislativních celků i jako výsledek této činnosti.¹

Dále je mým cílem zasadit oba zákoníky do celoevropského historického kontextu. Za tímto účelem navazuji v některých otázkách na svou bakalářskou práci, která se věnovala srovnání *Maiestas Carolina s Vladislavským zřízením zemským*.²

Práce je členěna do dvou rozsáhlých kapitol. V první bych se rád do hloubky věnoval vzniku a vývoji kodifikací zemského práva v českém a moravském prostředí od 13. století do konce první poloviny století 16. Pozornost je věnována také ideovým a zahraničním vlivům na tyto zákoníky.

Za velmi důležité považuji také porovnání vzniku, vývoje a podoby kodifikací Českého království s dalšími územními celky v rámci zemí Koruny české. Z tohoto důvodu jsem zde zařadil podkapitolu o moravském zemském právu a jeho vztahu k zemskému právu českému.

¹ Tato definice vychází z HORÁK, Ondřej – RAZIM, *Jakub Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*, Praha 2022, s. 35.

² STOJAN, Marek, *Zemské a státní právo v kodifikacích českého pozdního středověku (1350-1500)*, Praha 2020, bakalářská práce, vedoucí práce Lenka Bobková.

Jádrem práce je pak druhá kapitola, kde se věnuji komparativní analýze *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*. Pokusím se zde zmapovat, jaké okruhy problematiky oba zákoníky zpracovávají, v čem se po obsahové i formální stránce podobají a samozřejmě i odlišují. Toho chci dosáhnout konkordancí vybraných ustanovení z klíčových tematických okruhů jednotlivých kodifikací.

Literatura a stav bádání

Problematikou českého zemského práva a jeho kodifikací se zabývala již celá řada vědců z řad (nejen) právních historiků. Řada z těchto prací je již staršího data, kvůli své mimořádné kvalitě v době vydání ale nadále zůstávají přínosem.³ Zájem o výzkum kodifikací se v posledních několika málo desetiletích značně zintenzivňuje. To se podepsalo na kvalitě i kvantitě odborných článků, monografií ale i moderních edičních zpracování. Z nich se pak zvýšené pozornosti dočkaly středověké a raněnovověké zákoníky zemského a městského práva.⁴ Tato tendence je patrná i v zahraničí.⁵

Systematickým výzkumem kodifikací se zabývají autoři převážně z právnických fakult předních českých a moravských univerzit. V kontextu českého prostředí je nutno zmínit díla kolektivu autorů z Katedry právních dějin Právnické fakulty Karlovy Univerzity, např. Karla Malého, Jana Kuklíka, Jiřího Šouši a Petry Skřejpkové.⁶ Z nové generace autorů se pak kodifikacemi zabývá např. Jakub Razim, Dalibor Janiš, a Jana Janišová.⁷ Bez pozornosti by také nemělo zůstat dílo Marka Starého, které je zaměřené na různé aspekty českého raněnovověkého zemského práva.⁸

Dá se říci, že od devatenáctého století do současnosti lze vysledovat jistou tendenci k setrvání na „zemském“ nebo regionálním principu ve výzkumu (nejen) kodifikací zemského práva. Tento „trend“ spočívá ve specializaci autorů či celých výzkumných pracovišť z daného regionu na dějin historické země.

Základní vhled do problematiky právních dějin umožňuje řada vysokoškolských učebnic. Platí, že prakticky každá právnická fakulta v České republice disponuje svými výukovými materiály, resp. dílem seznamujícím se základy právních dějin.⁹ Za nejlépe zpracované

³ Např. KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí Koruny české*, Praha 1913. KALOUSEK, Josef, *České státní právo*, Praha 1892.

⁴ Např. MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jiří ml. (edd.), *Práva městská Království českého: edice s komentářem*, Praha, 2013. BLÁHOVÁ, Marie – MAŠEK, Richard (edd.), *Karel IV., státnické dílo*, Praha 2003, BÍLEK, Jaroslav (edd.), *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*, Kutná Hora 2000 a další.

⁵ HERGEMÖLLER, Bernard-Ulrich (edd.), *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74)*, München 1995.

⁶ MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jiří ml. (edd.), *Městské právo ve střední Evropě: sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference "Práva městská Království českého" z 19.-21. září 2011*, Praha 2013, KUKLÍK, Jan – SKŘEJPKOVÁ, Petra, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka*, Praha 2008.

⁷ O. HORÁK – J. RAZIM, *Dějiny kodifikace*.

⁸ Zejména viz STARÝ, Marek, *Cizozemci a spoluobyvatelé: udělování českého obyvatelského práva (inkolátu) v době předbělohorské*, Praha 2018, nebo STARÝ, Marek, *Přední klenot zemský: větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*, Praha 2014.

⁹ MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE Karel – KNOLL Vilém, *České právní dějiny*, Plzeň 2016, SMRŽOVÁ, Petra – KNOLL, Vilém –

považuji kromě díla Karla Malého *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, také brněnskou učebnici Ladislava Vojáčka, Karla Schelleho a Viléma Knolla *České právní dějiny*. V obou je také možno najít definice klíčových pojmů, kterými se zde zabývám. Platí ale, že tyto díla jsou (ze své podstaty) výrazně syntetického rázu.

V souvislosti s touto prací je nutné zmínit zcela klíčovou práci Petra Kreuze a Ivana Martinovského *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*.¹⁰ Jedná se o moderní kritickou edici opatřenou výborně napsanou a strukturovanou úvodní studií. Pro potřeby této práce vycházím právě z jejich edice. Zpracována je i druhá kodifikace, kterou se zde budu zabývat. *Zemské zřízení z roku 1549* zeditovali bratři Jirečkové ve svém díle *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*.¹¹ I když toto dílo z konce 19. století plně nesplňuje nynější standardy, které na moderní kritické edice klademe, je pořád velmi přínosné. Obzvláště ve spojitosti s dalšími edicemi a odbornými statěmi bratří Jirečků, z nich zejména Hermenegild se do hloubky zabýval českými a moravskými právními dějinami 16. století.¹²

Ve své práci se zabývám i historickými okolnostmi vydání srovnávaných kodifikací. Zatímco literatura k vládě Jagellonců a *Vladislavskému zřízení zemského* je poměrně široká, okolnostem vzniku, vydání a podobě *Zemského zřízení z roku 1549* ještě nebyla věnována samostatná práce a obecně tento zákoník doposud zůstával spíše stranou pozornosti odborné veřejnosti. Historickým aspektům tohoto období, zejména tzv. prvnímu stavovským u povstání, se dlouhodobě věnuje zejména Petr Vorel, jeden z nejplodnějších českých autorů zabývajících se českými dějinami 16. století.¹³ Jednotlivé studie k tomuto tématu shromáždil ve sborníku *Stavovský odboj roku 1547 - první krize habsburské monarchie*.¹⁴

RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010, BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice*, Praha 2003.

¹⁰ KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.

¹¹ JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha 1882.

¹² Zejména mám na mysli ediční řadu *Codex juris Bohemici*, první edice viz JIREČEK, Hermenegild (edd.), *Codex juris Bohemici, Tomus primus, aetatem Přemyslidarum continens*, Pragae 1867. *Zemské zřízení z roku 1549* je pak obsaženo v *Codex iuris Bohemici IV/1*. Z odborných publikací JIREČEK, Hermenegild, *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. Století*, Praha 1903.

¹³ Svůj výzkum z velké části shrnul do: VOREL, Petr, *Velké dějiny země Koruny české, díl VII. 1526-1618*, Praha 2005. Ve spojitosti se starší literaturou k prvnímu stavovskému povstání je nutné zmínit díla TIEFTRUNK, Karel, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872. Vorel se věnuje i zpřístupňování dějin českého prostoru v evropském kontextu i zahraničním čtenářům viz: VOREL, Petr, *The war of the princes: the Bohemian Lands and the Holy Roman Empire 1546-1555*, St. Helena 2015.

¹⁴ VOREL, Petr (edd.), *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie : sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997*, Praha 1999.

Dějínám 15. a 16. století se dále věnuje řada prací Jaroslava Čechury, Petra Čorneje, Jaroslava Pánka a dalších autorů, a to jak v podobě syntetických prací, např. z řady *Velké dějiny zemí Koruny české*, tak v podobě specializovaných monografií.¹⁵

Zemská zřízení Markrabství moravského většinou stojí stranou pozornosti badatelů v Čechách a v lepším případě jsou v pracích syntetického charakteru odbyta ve formě poznámky pod čarou, či jen skutečně velmi okrajově. Situace na Moravě je však zcela opačná. Systematický výzkum raně novověkého zemského práva této části Koruny české probíhá s větší či menší intenzitou od konce 19. století zejména na univerzitách Brně a Olomouci (což je z hlediska nejen geografie logické).¹⁶ Obzvláště v posledních letech byla vydána řada prací zaměřených na moravské právní knihy a kodifikace 15. a 16. století, zejména z pera již zmíněných manželů Janišových či Libora Jana.¹⁷ Tito autoři dali vznik kromě rozsáhlé literatury týkající se přímo zemských zřízením i řadě kritických edic, tudíž jsou všechna moravská zemská zřízení tohoto období editována.¹⁸ Dosud se však nikdo výrazněji nevěnoval rozdílu a podobnostem mezi českými a moravskými kodifikacemi zemského práva, přičemž už v první polovině 16. století je na výběr hned několik takovýchto zákoníků, či jejich redakcí, a to v obou korunních zemích.¹⁹ Proto bych rád tuto problematiku blíže rozebral a pokusil se nastínit některé podobnosti, rozdíly a vztahy mezi českými a moravskými zemskoprávními kodifikacemi.

Zkoumanému tématu se nevěnují pouze monografie a sborníky. Pro tuto práci byly velmi přínosné i odborné články v odborných periodikách. Zde bych rád zmínil článek Petra Mati *Obranný spolek českých stavů z roku 1547. Poznámky k chronologii, právní terminologii*

¹⁵ ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1437-1526*, Praha 2012 či MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích*, Praha 2001. Ze specializovaných článků pak např. ČORNEJ, Petr, *Pohaslý lesk panovnického majestátu v porevolučních Čechách*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*, Praha 2005.

¹⁶ Viz např. práce: BRANDL, Vincenc (edd.), *Knihy Tovačovská, aneb, Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*, Brno 1868. Výzkum na těchto vysokých školách samozřejmě mohl systematicky probíhat až od jejich založení v 20. a 40. letech 20. století. Autoři píšíci o moravském zemském právu však byli i předtím často s Moravou spjatí, jako např. František Čáda.

¹⁷ Zde je nutno zmínit společnou práci manželů Janišových JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor, *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a na začátku 17. století*, Praha 2016. Dále k tématu např. dvoudílný komentář k moravským zemským zřízením JANIŠOVÁ, Jana, *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516-1604*, Praha 2017, LIBOR, Jan, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.

¹⁸ Např. JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor (edd.), *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516: (počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*, Olomouc 2013, JANIŠ, Dalibor, *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545: (pokus moravských stavů o revizi zemského zřízení) : historický úvod a edice*, Brno 2005. O jednotlivých kodifikacích a jejich edicích je pojednáno v samostatné podkapitole.

¹⁹ Podobná situace panuje i v rámci výzkumu situace práva ve Slezsku, kde je ovšem situace vzhledem k rozdělení na jednotlivá knížectví a specifickému postavení celozemských orgánů složitější. Vztahem českého a slezského práva se stručně zabýval (na celkem 23 stránkách) např. KAPRAS, Jan, *Zemská zřízení opolsko-ratibořská a těšínská*, Praha 1922.

a logice stavovského hnutí otisknutý v Dějiny – teorie – kritika, který vrhá nové světlo na problematiku prvního stavovského povstání.²⁰ Bez povšimnutí by také neměly zůstat články v *Revue církevního práva*.²¹ Velmi přínosné jsou odborné články obsažené v ediční řadě *Colloquia mediaevalia Pragensia*, konkrétně její 17 díl „Právní kultura ve středověku“.²²

Pro pochopení vzniku a podoby kodifikací je nutné se zaměřit i na celkový stav právní a politické kultury daného období. Stejně tak nelze opomenout další faktory, které zákoníky můžou ovlivňovat, ať už je to osoba autora, či zákoník zahraniční provenience, který může sloužit jako inspirační vzor. V této práci jsem pracoval s celou řadou pramenů české i zahraniční provenience. Kromě právních pramenů pracuji i s ego-dokumenty a dalšími prameny, které vrhají světlo na okolnosti a důvody podoby kodifikačních prací a jejich výsledku v zemích Koruny české.²³

Původ těchto vlivů jsem hledal v *Konstitucích z Melfi*,²⁴ pramenech magdeburského práva a dílech významných středověkých myslitelů, zejména Tomáše Akvinského a Jana ze Salisburie.²⁵ K tématu právní myšlení se zaměřením na postavení panovníka nelze nezmínit dnes již klasické dílo Ernsta Kantorowicze *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*.²⁶

Pro období raného novověku se nám nabízí větší množství životopisných pramenů a často i sekundární literatury pro studium dějin myšlení a ideí. Vláda Karla IV. či Habsburská monarchie také nejsou témata, která by rezonovala pouze v tuzemském prostředí. Tato problematika je proto zpracována i zahraničními odborníky.²⁷ Pro pochopení vlády

²⁰ MAŤA, Petr, *Obranný spolek českých stavů z roku 1547. Poznámky k chronologii, právní terminologii a logice stavovského hnutí*, in: Dějiny – Teorie – Kritika, č. 1/2017.

²¹ Např. SELTENREICH, Radim, *Zbožný, nikoliv však církevní Eike von Repgow o vztahu císařské a papežské moci*, in: *Revue církevního práva*, roč. 2018.

²² NODL, Martin – WĘCOWSKI Piotr (edd.), *Právní kultura středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia 17*, Praha, 2016.

²³ Např. SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše (edd.), *Míšeňská právní kniha: historický kontext, jazykový rozbor, edice = Das Meißner Rechtsbuch : historische Kontext, linguistische Analyse, Edition*. Olomouc 2010. Pro náhled na to, jak zákoníky rezonovali v tehdejší společnosti jsem využil i některé ego-dokumenty viz ČORNEJ, Petr, *Království dvojího lidu, České dějiny let 1436-1526 v soudobé korespondenci*, Praha 1989. Z OTTERSODORFU, Sixt – JANÁČEK, Josef (edd.), *O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950.

²⁴ V německo-latinské edici STÜRNER, Wolfgang (edd.), *Die Konstitutionen Friedrichs II. für Königreich Sizilien*, in: Monumenta Germaniae Historica, Hannover 1996. Dále jsem inspirační zdroje hledal v dílech biografického charakteru, viz RADER, Olaf, *Friedrich II.: Sicilan na císařském trůně*, Praha 2016.

Tématem se u nás zabývala FRDLÍKOVÁ, Markéta, *Postavení krále podle Konstitucí z Melfi*, Praha 2016, diplomová práce, vedoucí práce David Falada.

²⁵ Dostupné online: <https://isidore.co/aquinas/DeRegno.htm>

²⁶ KANTOROWICZ, Ernst, *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, Praha 2014.

²⁷ Literatura k tomuto tématu je takřka nepřehledná, já zde pracuji zejména se základní syntetickou prací Hanse Hattenhauera, viz HATTENHAUER, Hans, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998.

Ferdinanda I. v kontextu celoevropských událostí byla velmi přínosná práce *Ferdinand I. (1503–1564). Kniže, král a císař* rakouského historika Alfreda Kohlera.²⁸

Závěrem lze konstatovat, že i když existuje rozsáhlá literatura k vybraným právním dílům českého středověku a ranému novověku,²⁹ tak *Zemské zřízení z roku 1549* dosud zůstalo stranou důkladnější pozornosti vědecké obce a není mu věnována samostatná studie. S výjimkou moravských právních památek, které jsou důkladně zkoumány a komparovány mezi sebou navzájem, pro české prostředí takové srovnání nemáme. To platí i pro důkladnější porovnání českého a moravského zemského práva. Je tedy prostor pro to, abych provedl výzkum *Zemského zřízení z roku 1549*, provedl komparaci tohoto díla s *Vladislavským zřízením zemským* a zodpověděl tak na otázky, které jsem si v úvodu této práce položil. Dále současný stav bádání umožňuje provést výzkum některých nezpracovaných aspektů kodifikací obou zkoumaných zemí.

²⁸ KOHLER, Alfred, *Ferdinand I. (1503–1564). Kniže, král a císař*, České Budějovice 2017.

²⁹ Zejména se to pak týká *Vladislavského zřízení zemského*.

1 Právně historický vývoj kodifikací zemského práva v Čechách a na Moravě do konce první poloviny 16. století a jeho inspirační zdroje

1.1 Královská iniciativa v procesu kodifikace práva v Čechách

Začátek pozvolného procesu tvorby kodifikací českého zemského práva lze vysledovat do druhé poloviny třináctého století, konkrétně do období vlády Přemysla Otakara II. a Václava II.³⁰ O snahách prvního z uvedených panovníků toho víme bohužel jen velmi málo. Jediné ucelenější informace můžeme získat z kroniky tzv. Beneše Minority.³¹ Zde je uvedeno, že se Přemysl Otakar II. v rámci kodifikačních příprav nebo realizace samotného zákoníku inspiroval magdeburským právem. Tímto termínem se většinou rozumí sféra městského práva, typická pro oblast východního Německa a severní části českých zemí, nicméně lze usuzovat, že je zde spíše myšlena inspirace tzv. *Saským zrcadlem*,³² velmi oblíbenou a používanou právní knihou³³ autora Eike von Repkova, saského vzdělance a ministeriála.³⁴ To málo pramenů, které vrhají světlo na celou situaci, nám však nezanechává jiné vodítko, než právě magdeburské právo, tedy soubor právních norem, pocházejících z konce 12. století, které po roce 1220 bylo výrazně ovlivněno sepsáním *Saského zrcadla*.³⁵

Tato sbírka obyčejů se zabývá kromě trestního, státního, či procesního zejména dvěma hlavními oblastmi, a to právem zemským a lenním, včetně práva majetkového, rodinného

³⁰ Oběma panovníkům, jakožto i dalším členům Přemyslovského rodu se dlouhodobě ve svých věnuje prof. Josef Žemlička, z jeho obsáhlé bibliografie viz ŽEMLIČKA, Josef, *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*, Praha 2011, ŽEMLIČKA Josef, *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014. ŽEMLIČKA, Josef, *Do tří korun: Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*. Praha, 2017. Přímou k Václavovi II. viz JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283-1305*. Praha 2015.

³¹ DUŠEK, Ladislav, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, In: *Minulostí Západočeského kraje*. Plzeň 1990, s. 7–112.

³² Toto dílo nemá českou edici, existují ale překlady do novodobé němčiny, viz EBEL Fridrich, *Sachsenspiegel - Landrecht und Lehnrecht*, 1999, a dalších jazyků, např. angličtiny viz DOBOZY, Maria, *The Saxon Mirror. A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, Philadelphia 1999. Saskému zrcadlu je takové věnován (nejen) v poslední době značný vědecký zájem i řada monografií, viz LÜCK Heiner, *Der Sachsenspiegel, 2017*, nebo LAUFS, Adolf, *Deutsches Recht im Mittelalter: Der Sachsenspiegel*, in: *Rechtsentwicklungen in Deutschland*, Boston 2019, s. 1-29.

³³ K právním knihám českého středověku a raného novověku viz kapitola Marka Starého viz STARÝ, Marek, *České právní knihy v právní kultuře českého středověku a raného novověku*, in: *Právní kultura středověku*, Praha 2016, s. 105-126. Obecně pak např. L. VOJÁČEK – K. SCHELLE Karel – V. KNOLL, *České právní dějiny*, s. 122.

³⁴ R. SELTENREICH, *Zbožný, nikoliv však církevní Eike von Repgow*, s. 84., KLEINHEYER, Gerd – SCHRÖDER, Jan, *German and European lawyers from nine centuries*, Heidelberg 1996, s. 123-126. Zajímavé je, že vybrané, mnohé zachované rukopisy jsou digitalizovány a dostupné online, viz rukopis wölfenbuttelský: <https://www.sachsenspiegel-online.de/cms/>, rukopis heidberský: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg164/0023>. Původní latinský originál se nedochoval, dílo však bylo přepisováno a v souvislosti s vynálezem knihtisku se značně rozšířilo.

³⁵ V. SPÁČIL – L. SPÁČILOVÁ, *Libuše, Mišeňská právní kniha*, s. 20 a 64. Vzájemný vztah magdeburského práva a *Saského zrcadla* jsou dosud předmětem bádání.

a dědického. Tedy oblastí, které jsou zpracovány v takřka všech středověkých a raně novověkých zemskoprávních kodifikacích v rámci středoevropského prostoru. Právě tyto části dle mého názoru měly tvořit oporu plánované Přemyslovy kodifikace. Je nutné zmínit, že některé zásady ovlivnily i pozdější vývoj práva městského, nejen v německých, ale i v českých zemích.³⁶ Zároveň jsou zde i pasáže právně teoretické, autor zde např. vysvětluje svůj názor na tzv. nauku dvou mečů, kde se vyslovuje pro rovnost světské a církevní moci.³⁷ Eike von Repkow zde využívá svých bohatých znalostí teologických. Velmi zajímavé je jeho pojetí svobody v lenních vztazích, kdy osobní svoboda je Boží dar a její omezování je pro něj nepřijatelné.³⁸

Více informací o Přemyslově kodifikaci a jejím obsahu ale nemáme. Neznáme tedy ani konkrétní podobu, ani nevíme zda vůbec zákoník vstoupil v platnost a v účinnost. I za předpokladu, že zákoník se stal účinným, tak nepřečkal otřesy v přemyslovské doméně, způsobené bitvou na Moravském poli.³⁹

To se však netýkalo úplně všech změn na poli práva a soudnictví, které během své vlády Přemysl Otakar II. prosadil.⁴⁰ Zde narážím zejména na počátky fungování zemského soudu.⁴¹ Obecně lze pak zkonstatovat, že snahy o vydání vlastní zemskoprávní kodifikace zapadají do koncepce Přemyslova „unifikačního“ způsobu vlády.⁴² Také nevybočují z celkových tendencí patrných v právním prostoru Evropy 13. století.⁴³

Podrobnější informace pak máme o kodifikačních snahách Václava II., a to zejména díky kronice zbraslavských opatů pojmenované *Chronicon Aulae regiae* neboli *Zbraslavská*

³⁶ V. SPÁČIL– L. SPÁČILOVÁ, *Míšeňská právní kniha*, s. 22, 101 a násl.

³⁷ R. SELTENREICH, *Zbožný, nikoliv však církevní Eike von Repgow*, s. 89.

³⁸ H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 253. SELTENREICH, Radim, *Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právní učebnice*, Praha 2004, s 379 a násl.

³⁹ P. KREUZ– I. MARTINOVSKÝ– J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 12.

⁴⁰ Např. snahy o sjednocení měr a vah, reforma brakteátové měny a ražby.

⁴¹ K tomu viz. FIALA, Zdeněk, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.*, SAP 1, 1951, s. 276-278.

⁴² P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 13., M. Stojan, *Zemské a státní právo*, s. 11.

⁴³ Např. co se týče např. *Konstitucí z Melfi*, vydaných několik desetiletí před Přemyslovou kodifikací. Z chronologického hlediska je také velmi blízká kodifikace kastalský *Siete Partidas* a dánský Jutský zákoník krále Valdemara Vítězného z roku 1241. I zde najdeme ideu krále z Boží milosti, který nicméně podléhá zákonům, neuplatní se tedy princip *legibus solutus*. Také je v tomto díle zdůrazněna královská role jako zákonodárce. O. BERÁNEK – P. CERMANOVÁ – J. HRUBÝ (edd.), *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi*, s. 134. K problematice středověkého severského práva pak zejména STARÝ, Jiří, *Zákonem necht' je budována zem, Staroseverské zákony a zákoníky*, Praha 2013. Bez povšimnutí by neměly zůstat také další severské zákoníky třináctého století, konkrétně norský *Landslög* z roku 1274 a islandský *Jonsbok* z roku 1281. Viz H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 285.

kronika.⁴⁴ Právě zde se nachází pro výzkum vývoje kodifikací v českých zemích zcela zásadní pasáž.

„Protože měl král Václav v srdci svém bez ustání povinnou péči o blaho a prospěch lidu sobě svěřeného, zamýšlel všechna práva svého království dosud rozptýlená a zcela nedokonalá shrnouti pod přesně stanovená pravidla zákonů a řádů, aby se nikdo dále neopovažoval vymýšleti si ve svých sporech podle svého smyslu nerozvážné nálezy [sic!]⁴⁵, nýbrž aby spokojen s psaným zákonem cítil jak mocný, tak nízký, že za něho bojuje spravedlnost před sborem jakéhokoliv soudu.“⁴⁶

Z tohoto úryvku je zřejmé, že Václav II. se rozhodl kodifikovat dosavadní zemské právo, k čemuž ho nejspíše vedla činnost zemského soudu, který vydával „nerozvážné nálezy“, pod čímž si lze dle mého názoru představit nejednoznačná či protichůdná rozhodnutí. Lze také uvažovat nad tím, že autor díla tak vnímá veškeré rozhodnutí ohrožující panovnickou moc a postavení. Nijak neskrývaná kritika nálezů zemského soudu,⁴⁷ společně s představami krále o spravedlnosti a posílení panovníkovi moci vyústila ve snahu Václava II. na svůj dvůr přivést odborníka, který by byl schopen se takového obtížného úkolu, jakým vypracování právní kodifikace rozhodně je, zhostit. Můžeme se jen ptát, proč se Václav II. rozhodl nevyužít služeb žádného z doktorů práv na svém dvoře (nebo kdo ti doktoři zmínění ve *Zbraslavské kronice* vlastně byli a jakou roli v králově okolí hráli).⁴⁸ Do Prahy byl povolán italský právník Gozzius z Orvieta, který měl kodifikační práce vést. Iniciativa Václava II. ovšem nevyšla. Kodifikační práce, pokud začaly, bylo nutno (slovy pramenů) „odložiti načas“⁴⁹ z důvodů nesouhlasu šlechty, která se důvodně bála ohrožení svého postavení, které by latinsky psaná kodifikace přinesla. To se týkalo zejména tzv. svobodného nalézání práva členy zemské obce zasedající na zemském soudu, tedy konkrétně šlechtou.⁵⁰ Vzhledem k tomu, že šlechta takto

⁴⁴ Vyšlo několik edičních zpracování, nejvíce používáno HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

⁴⁵ Samozřejmě je nutné brát v potaz způsob tvorby zbraslavských kronikářů, kteří ve svém díle popisují krále Václava II. ve velmi pozitivním světle a zároveň jsou kritičtí vůči šlechtě.

⁴⁶ F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA, *Zbraslavská kronika*, s. 98.

⁴⁷ Což není v pramenech z okolí krále Václava II. jev vůbec ojedinělý. Obsahově takřka totožné pasáže může nalézt i v *Ius regale montanorum*, o kterém bude pojednáno záhy.

⁴⁸ A vzhledem k nedostatku pramenné základny je možnost rozklíčování tohoto stavu krajně nejistá. Lze však uvažovat nad tím, že oni doktoři museli z logiky věci být absolventi zahraničních univerzit a také z větší (ne-li ze stoprocentní) části cizinci, kteří nebyli širěji obeznámeni s českým zvykovým právem. Tím byl sice i Gozzius z Orvieta, který ovšem na druhou stranu byl také značnou autoritou v oboru, což mohlo tento hendikep vynahradit.

⁴⁹ Doslova Viz. F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA, *Zbraslavská kronika*, s. 98.

⁵⁰ O zemském soudu v moravském prostředí viz JAN, Libor, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000. O nalézání práva pak JANIŠ, Dalibor, *Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích*, in:

do značné míry ovlivňovala podobu práva, tak se jednalo o důležitý politický a mocenský nástroj. Jelikož i samotný český panovník byl zemskému soudu, i když nerad, podřízen. Právě názor na vztah panovníka a vlády práva výrazně ovlivnil středověké právní učení a hrál svou roli jak v dalších kodifikacích, tak ve středověké právní literatuře.

I když Václav II. myšlenku kodifikace zemského práva neopustil,⁵¹ během svého života se mu jí již realizovat nepodařilo.

Svou roli také hraje takřka souběžná Václavova snaha o vznik pražského vysokého učení, univerzity, která by vedla k posílení role vzdělaných profesionálů, právě na úkor tradiční šlechty. V důsledku by to mohlo vézt ke změně personálního obsazení jednotlivých postupně vznikajících dvorských i zemských úřadů.⁵² I tato iniciativa se setkala s výrazným odporem šlechtické obce.

Právě odpor šlechty, která těžila z podoby ústního, zvykového českého práva byl typický pro proces přijímání psaných (často latinských) kodifikací. Panovník by totiž vlastně skrze kodifikaci část moci šlechty převedl na sebe.⁵³ Lze se oprávněně domnívat, že totožné tendence vedly k neprosazení zákoníku Přemysla Otakara II.

Odpor šlechty byl ovšem relevantní v záležitostech, které přesahovaly královu osobní doménu a zasahovaly tak do práv a povinností šlechty. Součástí králova přímého vlivu, jeho „*dominia speciale*“, ovšem byl horní regál upravený horním právem.⁵⁴ A právě tuto oblast se Václav II. po neúspěchu se zákoníkem zemského práva rozhodl, s pomocí Gozia z Orvieta, kodifikovat. Výsledkem jejich snažení byl horní zákoník *Ius regale montanorum*, vydaný po roce 1300 v Kutné Hoře.⁵⁵

JAN, Libor – JANIŠ, Dalibor, *Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 23-46.

⁵¹ Dle *Zbraslavské kroniky* vyslal do Orléansu jakéhosi Konráda, na studium práv. Konrád měl následně králi pomoci se sestavením kodifikace. Viz. F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA, *Zbraslavská kronika*, s. 99.

⁵² K tomuto přehledně HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 52-54, 89 a násl.

⁵³ H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 285.

⁵⁴ Další části královského *dominia speciale*, byl např. i mincovní a lesní regál nebo obecné panství nad vznikající královskou komorou, královskými městy a kláštery. Celý koncept dělení moci ve státě na *dominium generale* a *dominium speciale* se začal dotvářet právě během vlády Václava II. K tomuto tématu přehledně např. SLEZÁK, Lubomír, *Dominium speciale a generale*, in: Akademická encyklopedie českých dějin, Sv. 4, D-G, Praha 2015, s. 206-207. Popř. JAN, Libor, *Dominium generale a dominium speciale: jeden mýtus české historiografie*, in: *Inter laurum et olivam*, Praha 2007, s. 645-652. Bez povšimnutí by pak neměl zůstat ani regál židovský, v kontextu Českých zemích, resp. Prahy např. MUSÍLEK, Martin, *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*, Praha 2015.

⁵⁵ J. BÍLEK (edd.), *Ius regale montanorum*, s. 3.

Důležitost tohoto díla jenom umocňují jeho mnohá prvenství týkající se právního vývoje českých zemí. Je zde poprvé recipováno římské právo.⁵⁶ Jedná se o první platnou a účinnou kodifikaci práva na našem území. Své kořeny tu také nacházejí mnohá právní odvětví, či i některé instituty.⁵⁷ Samotné dílo se pak skládá ze čtyř knih, v nichž je postupně rozpracována základní ustanovení, právní úprava osob, dále pak věcí, závazkové právo a závěrem i právo procesní. Kodifikace se vyznačuje vysokou úrovní obsahu i právní systematiky. O kvalitě zákoníku vypovídá i to, že se časem ukázal jako velmi životný a s řadou dílčích novelizací se rozšířil i do dalších zemí.⁵⁸ V českých zemích byl zrušeno až roku 1854.⁵⁹ Vybrané a upravené části pak byly inkorporovány i do rakouského horního zákona,⁶⁰ který platil v českých zemích až do poloviny dvacátého století.⁶¹

Než ovšem budu pokračovat v problematice *Ius regale montanorum*, tak je podstatné říct pár slov o vývoji vnímání role panovníka ve společnosti z pohledu právních kodifikací, které začaly vznikat v oblasti jižní a západní Evropy v první čtvrtině 13. století. Pro podobu a účel zákoníku je to totiž vývoj zcela klíčový. Zaměřím se zde na vytyčení a pojmenování některých klíčových právních zásad, stejně tak jako teoretických přístupů, které se týkají panovníka, práva a středověkých kodifikací.

K rozvoji a vzniku kodifikací v rámci 13. a částečně i 14. století (v prostoru střední Evropy) totiž vede právě změna v již zmíněném dosavadním (sebe)náhledu na roli krále. Dle mého názoru je tento posun na poli právní kultury nejvíce patrný na příkladu *Konstitucí z Melfi* (později označovaných jako *Liber augustalis*) císaře Fridricha II, které se staly inspiračním zdrojem (nejen) pro mnohé další středověké kodifikace.⁶² V tomto zákoníku, který byl vydán na hradě Melfi v jižní Itálii ve dvacátých letech třináctého století, je panovník vykreslován prakticky jako *lex animata*, tedy vtělený, živoucí zákon.⁶³ Další latinský termín, velmi úzce spjatý se výhradní zákonodárnou rolí spočívá v označování panovníka jakožto *legum*

⁵⁶ K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 81. Bílek pak hovoří spíše o ovlivnění římským právem a vůči recepci se ostře vymezuje, i když ji pak dále v textu pro knihu čtvrtou prakticky přiznává. Viz. J. BÍLEK (edd.), *Ius regale montanorum*, s. 5

⁵⁷ Jedná se např. o právo pracovní, či právo obchodních korporací.

⁵⁸ Čtvrtá kniha byla v období vlády Rudolfa II. v rámci reformy horního práva zrušena, J. BÍLEK (edd.), *Ius regale montanorum*, s. 84.

⁵⁹ Byl zrušen obecným horním zákonem č. 146/1854 ř.z.

⁶⁰ J. BÍLEK (edd.), *Ius regale montanorum*, s. 11

⁶¹ Kde byl zrušen Zákon o využití nerostného bohatství 41/1957 Sb. V Rakousku obecný horní zákon platil do roku 1975, kde byl nahrazen novým horním zákonem (Berggesetz, BGBl, 1975/259).

⁶² Na toto téma byla na Právnické fakultě Univerzity Karlovy sepsána a obhájena velmi kvalitní diplomová práce, viz M. FRDLÍKOVÁ, *Postavení krále podle Konstitucí z Melfi*. K tomuto tématu je nutné také znovu uvést dílo Ernsta Kantorowicze, E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále*.

⁶³ I když s tímto konkrétním termínem přišli až glosátoři působící na Fridrichově dvoře, Frdlíková dokazuje, že se takto prokazatelně označil i sám Fridrich II. viz. M. FRDLÍKOVÁ, *Postavení krále*, s. 38.

conditor, tedy jako někoho, kdo je oprávněn a slovy Kreuze a Martinovského i „*přímo povinnen*“ vydávat zákony.⁶⁴ Tento „původce zákonů“ byl zároveň v souladu se zásadou *lex est imperator in regnum suo* neomezeným pánem na svém území, který nejenže zákony vydává, ale i zároveň stojí zákonem a není jím vázán.⁶⁵ Tato teoretická východiska je možné, i když někdy jen v náznacích, ve zkoumaných středověkých kodifikacích nalézt.

Inspiračním zdrojem pro středověké právníky zde bylo jak římské právo, tak pozdější díla filozoficko-teologická. Z obou zdrojů totiž bylo možné čerpat pádné argumenty pro obhajobu výsostné role panovníka.⁶⁶ Recepte římského práva mohla být užitečná jako příklad a zdroj vyšší úrovně právní kultury, spojená s lepší právní argumentací, uceleností a systematikou.⁶⁷ Tématem státu a panovníka se pak zabývali mnozí církevní autoři již od sklonku starověku, ať už to byli takřka notoricky zmiňovaný sv. Augustin a jeho dílo *O obci boží*,⁶⁸ či např. i sv. Tomáš Akvinský,⁶⁹ či Jan ze Salisbury, také zastánce christologického pojetí role panovníka jakožto *persona mixta* nebo *gemini persona*.⁷⁰ Panovníka chápe dvojím způsobem, jako člověka a zároveň (a především) jako představu vtělené Spravedlnosti, jak popisuje ve svém díle *Policraticus*. Jan ze Salisbury vidí panovníka jako osobu, která stojí nad zákonem, jelikož je sám vtělený zákon. Tyto myšlenky poté výrazně ovlivnily středověké právnícké myšlení, které na tuto ideu navázalo, jen ji opřelo ne o náboženské, ale právní důvody.⁷¹ Zároveň je ovšem dle učení Jana ze Salisbury nejhorším prohřeškem krále poklesnutí na úroveň tyрана, mimo jiné i skrze to, že se zprotiví představě spravedlivosti, což souvisí i s podrobení se síle zákona.

I když se pohled těchto učenců na konkrétní postavení panovníka ve státě lišil, je možné u každého z nich nalézt tendence vyzdvihnoutí panovníka jakožto vládce z boží milosti.

⁶⁴ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 13.

⁶⁵ Tato myšlenka, označována jako *princeps legibus solutus (est)*, vychází z římského práva, konkrétně z Justinianových Digestech 1, 3, 31, jak rozvádím ve své bakalářské práci. Není bez zajímavosti, že další přelomové právní dílo evropské středověku, Saské zrcadlo, tuto zásadu nepřijímá. Viz R. SELTENREICH, *Zbožný, nikoliv však církevní Eike von Reggow*, s. 87. Může se jednat o jeden z důvodů, proč se právě *Konstituce z Melfi* staly inspiračním zdrojem kodifikací zemského práva, vydávanými panovníky za cílem posílení královské moci.

⁶⁶ K roli panovníka ve společnosti nelze připomenout dnes již kultovní studii Marca Blocha, viz BLOCH, Marc, *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004.

⁶⁷ To se týká zejména již zmíněných Justinianových *Digest*. Také tady svou roli hrála úcta ke starobylosti, tolik typická pro středověk, dle zásady *lex prior melior*.

⁶⁸ AUGUSTIN, *O boží obci knih XXII.*, Praha 2007.

⁶⁹ K jeho životu viz CHENU, Marie-Dominique, *Tomáš Akvinský*, Praha 2000.

⁷⁰ E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále*, s. 84, M. STOJAN, *Zemské a státní právo*, s. 16.

⁷¹ E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále*, s. 85.

Teologický základ zde najdeme pochopitelně v Písmu, dle něž *Omnis potestas a Deo est*.⁷² Jelikož Bůh je tedy zdrojem veškeré moci, tak v souladu se středověkou právní a teologickou naukou, je panovníkova moc odvozena od moci Boží, čímž panovník získává silný „mandát“ ke své vládě.

Ve svém díle *De regno ad regem Cypri*,⁷³ tedy *O vládě králi kyperskému*, sv. Tomáš Akvinský vyjadřuje svou představu o roli panovníka.⁷⁴ Pod silným vlivem Aristotela a Písma zde líčí roli panovníka sice z boží milosti,⁷⁵ který hraje ve státě zcela klíčovou roli, ale to pouze do té doby, dokud je jeho vláda v souladu se zásadou obecného dobrého (*bonum comune*).⁷⁶ V případě, že se proti této myšlence zprotiví, je možné ho jakožto tyrana sesadit. Další podmínky, ani podrobnosti k celému procesu, ovšem neuvádí. Sv. Tomáš Akvinský, jakožto člen kléru, zde pak obecně vyzdvihuje roli církve,⁷⁷ jelikož panovník sleduje primárně dosažení cílů, které spočívají v následování křesťanského učení. Zatímco myšlenka o božském posvěcení královského úřadu bylo pro středověké panovníky zajisté důležitým argumentačním východiskem, o možnosti jejich sesazení, byť z jakýchkoliv důvodů, to již neplatí. Dílo *De regno ad regem Cypri* je pro nás však i tak podstatné, protože ukazuje různé pohledy středověké společnosti na ideální formy vlády, s monarchií v čele. Panovník je zde analogicky přirovnáván k duši a Bohu, kteří ovládají a řídí tělo, resp. celý svět.⁷⁸

Na *Ius regale montanorum* se výše popsané tendence, zásady a myšlenky projeví. Dobře je to patrné přímo z textu kodifikace.

⁷² Viz ANTONÍN, Robert, "Omnis Potestas a Deo est": the Sacred Aspects of the Legitimacy of the Ruler in the Narrative Sources from Medieval Bohemia, in: Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 56, München 2016. s. 62–87.

⁷³ Zde je nutno poznamenat, že *De Regno*, dílo kde se sv. Tomáš Akvinský nejvíce vyjadřuje k jeho chápání vlády, bylo sepsáno v roce 1267, tedy více než 30 let po sepsání *Konstitucí z Melfi*. Nemohlo tedy sloužit jako inspirační zdroj, spíše naopak.

⁷⁴ K tomuto tématu např. VLADYKOVÁ, Markéta, *Myšlenky spisu De regno ad regem Cypri v kontextu boje o svrchovanost mezi mocí duchovní a světskou ve středověku*, in: Revue církevního práva, roč. 2008, s. 115-134

⁷⁵ Navazuje na Aristotelův spis *Politika*, zejména co se týče politické teorie dělení „správných“ a „špatných“ způsobů vlády.

⁷⁶ K pojmu *bonum commune* např. EBERHARD, Wilfred, „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchistickou vládou a stavovskou společností, in: Český časopis historický 102, 2004, s. 449-474., ADAMOVIČ, Karolína, *Obecné dobré a idea spravedlnosti v českých zemských zřízeních doby předbělohorské (se zaměřením na 16. století)*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 101-112. K pozdějšímu vnímání termínu např. BŮŽEK, Václav, *Obecné dobré v myšlení české a moravské šlechty během sporu Rudolfa II. a Matyáše*, In: Studia Comeniana et historica, Roč. 43, č. 89-90, Uherský Brod 2013, s. 110-123.

⁷⁷ M. VLADYKOVÁ, *Myšlenky spisu De Regno*, s. 132

⁷⁸ „Hoc igitur officium rex suscepisse cognoscat, ut sit in regno sicut in corpore anima et sicut Deus in mundo. Quae si diligenter recogitet, ex altero iustitiae in eo zelus accenditur, dum considerat ad hoc se positum ut loco Dei iudicium regno exerceat; ex altero vero mansuetudinis et clementiae lenitatem acquirit, dum reputat singulos, qui suo subsunt regimini, sicut propria membra.“ Viz *De regno ad regem Cypri*, I, 13.

Václav, Boží milostí šestý král Český, kterýžto najprve království polské Bohem pomocí pójčenú témuž království Českému připojil jest, Horníkóm svým po království Českém všelikterým milost svú a tyto kněhy a v nich pravú práva horníkuov poznati pravdu.⁷⁹ (...) Otče nerozený, studnice všie dobroty, kterýžto aby lidský národ dokonale živ byl, práva přesvatá skrze ústa kniežat božsky vynesl si. (...) Protož takto náš úmysl počněme; jedno zajisté umienění toto vždycky pokládáme: všecko, cožkolivěk prve nedokonalé nebo zmatené vidělo se jest, to vyčistiti a dokonalé z nedokonalého vylíčiti. (...) „Ale však z jistých naučení jsme duvoduov, že všecko právo horníkuov skrze otporné výkladuov nálezy zarmúceno jest, protože křechká jest pamět lidská ani tak statečná, aby mohla práva múdrost pevně bez písem paměti poručiti; a protož častějie přiházie se v saudu, že to, což dnes saudci a přísěžným líbí se, zajtra v podobných příhodách ihned počíná nelíbiti se, a tak více z vuole lidské nežli z práva přikázání závisejí saudové na veliké jich spasenie nebezpečenstvie i duše škodu, nebo ktož saudí, ne svéť vuoli shovievá. Podle pak práva psaného dobrý saudce a přísěžní nic z vlastnieho nečinie úmysla, ale podle zákonuov a práv vypoviedají, neb v sauzení v srdci více má býti ostřiehání pravdy, nežli vuole poslušenstvie“.⁸⁰

Z výše uvedeného je jasně patrné, jaký byl postoj měl Václava II. k právu. Ten se do značné míry shoduje s dílem sv. Tomáše Akvinského i dalšími středověkými autory. Tvůrce zákoníku jasně argumentuje proti nepsanému obyčejovému právu, které je dle něj nejasné, a navíc je jeho výklad prováděn dle libovůle nekonzistentními soudci. Autor v této pasáži nezastřeně útočí na pozice šlechty, jako velmi problematické vnímá roli šlechticů jako přísedících na zemském soudu. Mezi jejich činnost patřilo zejména nalézání práva. Král, z milosti boží, je zde vykreslen jako někdo, komu je Bohem svěřeno vydávat zákony, které *apriori* musí být dle této logiky, vzhledem ke svému zdroji, správné a spravedlivé. Václav II. zde systematicky pokračuje v trendu pozvolného upevňování roztržité královské moci. Dílo je výrazně inspirováno Justiniánovými kodifikacemi, ať už strukturou, tak představou postavení panovníka.⁸¹ Na Justiniána samotného je v textu přímo odkazováno.⁸²

Jak již bylo zmíněno, tak *Ius regale montanorum* bylo výrazně ovlivněno *Konstitucemi z Melfi* Fridricha II. Štaufského, císaře Svaté Říše Římské.⁸³ Než přikročím ke struktuře

⁷⁹ J. BÍLEK (edd.), *Ius regale montanorum*, s. 17 a 18. Viz k tomuto M. STOJAN, *Zemské a státní právo*, s. 17.

⁸⁰ Tamtéž, s. 24.

⁸¹ J. KUKLÍK–P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 44.

⁸² J. BÍLEK (edd.), *Ius regale montanorum*, s. 64.

⁸³ K jeho osobě komplexně O. RADER, *Fridrich II.*

a obsahu tohoto, do značné míry přelomového, zákoníku tak je nutné uvést pár základních informací o jeho zadavateli.

Fridrich II. se narodil v roce 1194 jako syn římského císaře Jindřicha VI. Štaufského a normanské princezny Konstancie.⁸⁴ Jindřich VI. umírá velmi záhy, v době kdy jsou Fridrichovi pouhé tři roky.⁸⁵ V té době je ale již korunovaným římským králem a brzo se stane i králem sicilským. Prakticky celý jeho dospělý život se zabýval řešením vleklých konfliktů uvnitř Svaté říše římské a spory s papežským stolcem.⁸⁶ I přes to, že se do českých právních dějin zapsal zejména jako ten římský císař, který Přemyslu Otakarovi I. udělil *Zlatou bulu sicilskou*,⁸⁷ tak si trůfám vyslovit tezi, že minimálně stejně důležitý byl jeho vliv na středověké právní myšlení, zejména ve vztahu postavení panovníka a právních kodifikací. A to se výrazně projevilo jak v kontextu českých tak i evropských dějin.

Jeho myšlenky se zachovali právě v *Konstitucích z Melfi*.⁸⁸ Ve vztahu k osobě a roli panovníka je lze vysledovat napříč celým rozsáhlým zákoníkem. Velmi jednoznačně a koncentrovaně pak v článku I 4, který je nazvaný „Aby nikdo nezasahoval proti panovníkovým činům a rozhodnutím“ můžeme číst následující:

„Et nulus se intromittat de factis et consiliis regis“

(...) Disputare de regis iudicio, consiliis, institutionibus, factis non oportet. Est enim par sacrilegio disputare de eius iudiciis, factis, institutionibus atque consiliis et an is dognus sit, quem rex eligit et decernit. “⁸⁹

Stejně zásadní je i článek I 31 „O původu spravedlnosti“,

„De origine iuris.

Non sine grandi consilio et deliberatione perpensa condende legis ius et imperium in Romanum principem lege regia transtulere Quirites, ut ab eodem, qui commision sibi Cesaree fortune suffragio per potentiam populis imperabat, prodlet origo iustitie, a quo eiusdem defensio procedebat. Ideoque konvici potest non tam utiliter Guam necessario fuisse

⁸⁴ Tamtéž, s. 31.

⁸⁵ Tamtéž, s. 41.

⁸⁶ Kompletní životopis Fridricha II. jde výrazně nad rámec této práce, ale považuji za důležité alespoň v základních obrysech nastínit kořeny císařova právně-filozofického přesvědčení.

⁸⁷ K tématu *Zlaté buly sicilské* v poslední době viz WIHODA, Martin – ŽEMLIČKA, Josef, *Zlatá bula sicilská: mezi mýtem a realitou*, Praha 2016.

⁸⁸ Ne ovšem výhradně. Zde je podstatné zmínit, že sám Fridrich byl autorem díla o sokolnictví *De arte venandi cum avibus* a významným podporovatelem krásné literatury.

⁸⁹ W. STÜRNER (edd.), *Die Konstitutionen Fridrichs II.*, s. 154.

provisum, ut in eiusdem persona concurrentibus hiis duobus, iuris origine scilicet et tutela, et iustitia rigor et a rigore iustitia non abesset. Oportet igitur Cesarem fore iustitie patrem et filium, dominum et ministrum, patrem et dominum in endendo iustitiam et editam conservando; sic et iustitia venerando sit Filip et ipsius copia ministrando inister.“⁹⁰

Z těchto úryvků a dalších částí *Konstitucí z Melfi* je zcela patrná představa krále jako panovníka z boží milosti,⁹¹ který stojí nad zákonem a právo také vytváří, resp. je dokonce povinen ho na základě descendenční teorie vzniku práva vytvářet. Podobná rétorika je pak dále obsažena a rozvedena v předmluvě (*proemiu*) ve všech třech knihách, které zákoník tvoří.

Úvod díla je věnován právnímu a historickému odůvodnění potřeby vydání zákoníku, což autor zdůvodňuje jak teologicko-právní argumentací, tak těžkostmi v chodu státu, kterými si země procházela za vlády jeho předchůdců a v období jeho nezletilosti.⁹² Předmluva také obsahuje příběh prvotního hříchu a jeho následků.⁹³ Právě v porušení daných pravidel z právně-teologického pohledu vedlo k uvržení lidského rodu do běd smrtelného života, což podtrhuje důležitost práva.

Kniha první se sestává ze 107 článků a je věnována hlavně problematice státní správy, zejména soustavě úřadu justiciářů.⁹⁴ Jednalo se vlastně o úředníky se správní i soudní pravomocí. Každý z nich měl na starost jisté území. Součástí první knihy jsou však i ustanovení o pohanech a hereticích i různě roztroušená ustanovení týkající se veřejného pořádku (např. článek 9, 10, 20, 21, 29, 63 a mnohá další), včetně antikorupčních ustanovení.

Kniha druhá se 52 články je kombinací trestního a civilního práva hmotného i procesního. Je zde např. uveden zákaz ordálů (článek II, 32) či inkviziční přístup v soudním řízení. Kniha třetí o 92 člancích se zabývá zejména feudálním a trestním právem. I když dílo vykazuje vysokou úroveň právní systematiky, tak je možné říci, že některé články jsou umístěny nahodile. Obecně zde lze sledovat výraznou inspiraci římským právem, zejména

⁹⁰ Tamtéž, s. 185. Stejný článek používá pro nástin postavení panovníka ve své práci i Frdlíková, viz M. FRDLÍKOVÁ, *Postavení krále*, s. 36.

⁹¹ Další úvahy o původu a postavení spravedlivosti a práva ve státě lze nalézt i v článku I, 32, „*O pěstování spravedlnosti*“, W. STÜRNER, *Die Konstitutionem*, s. 186.

⁹² W. STÜRNER, *Die Konstitutionem*, s. 145 až 148.

⁹³ Předmluva *Konstitucí z Melfi*, zejména první odstavce, sdílí výraznou podobnost s předmluvou *Maiestas Carolina* Karla IV, což společně s podobností dalších ustanovení a sdíleným pohledem na roli panovníka ve světě, svědčí pro to, že s nejvyšší pravděpodobností sloužily *Konstituce* jako inspirace Karlova zákoníku.

⁹⁴ R. SELTENREICH, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, s. 195.

v soukromoprávních vztazích.⁹⁵ Velká část zákoníku se opírá o základní principy postavení panovníkovy moci, ale i konkrétní ustanovení Justiniánovy kodifikace.⁹⁶

Fridrich II. navazuje na nepřerušenu antickou tradici, která se na Sicílii udržela, a na činnost předchozích sicilských králů, což mu umožnilo jako sicilskému králi vydat soubor právních norem s nejvyšší právní silou.⁹⁷ Je ale nutné konstatovat, že *Konstituce z Melfi* netvoří, a to ani z větší části, právo nové. Jedná se o sbírku staršího, původně normanského zákonodárství, obyčejového práva a právě nových ustanovení.⁹⁸ Zákoník je koncipován jako výlučný, což je mezi středověkými zákoníky ne úplně typické.⁹⁹ Je zde systematicky budován systém pro posílení panovnické moci v návaznosti na antickou tradici. V návaznosti na starší byzantskou, arabskou i normanskou tradici je zde dovršeno budování silně centralizovaného a byrokratického státu.¹⁰⁰ Mezi spoluautory díla se řadili přední právní odborníci, často vzeší z boloňské právnické fakulty jako Petrus de Vineis, Bartolomeo di Capua, Jindřich z Morry či Andrea d'Isernis.¹⁰¹

Výše popsané tendence shrnuje Hans Hattenhauer velmi výstižně v následujícím citátu: „*Fridrich II. chtěl být novým Justiniánem a musel se proto osvědčit také jako zákonodárce.*“¹⁰²

K tomuto je nutné dodat další myšlenku prostupující tuto kodifikaci, a to představa duálního postavení panovníka jako služebníka a zároveň tvůrce a ochránce práva a spravedlnosti, tedy *pater et filius iustitiae*.¹⁰³ Tato teoretická koncepce se snaží najít společné východisko zásad *princeps legibus solutus* a myšlenky, že i panovník musí nebo by měl být v nějaké formě zákonům poslušen také, tedy, že *princeps legibus alligatus*. Řešení se nachází ve svobodném a rozumovém rozhodnutí panovníka podléhat vybraným částem právního řádu.¹⁰⁴ Nejedná se pouze o prázdnou poučku, ale často diskutovaný fenomén, který se promítl i do dalších středověkých kodifikací.

⁹⁵ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 47.

⁹⁶ H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 287.

⁹⁷ Tamtéž, s. 286.

⁹⁸ Tamtéž, s. 287.

⁹⁹ W. STÜRNER, *Die Konstitutionem*, s. 148.

¹⁰⁰ O. RADER, *Fridrich II.*, s. 98-100.

¹⁰¹ R. SELTENREICH, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, s. 197, O. RADER, *Fridrich II.*, s. 97

¹⁰² H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 286.

¹⁰³ E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále*, s. 85-87.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 89.

Konstituce z Melfi takto ovlivnily i další z významných českých středověkých právních děl, a to *Maiestas Carolina* z roku 1355 císaře a českého krále Karla IV.¹⁰⁵ Podobně jako Fridrich II., i zde se Karel IV. (byť neúspěšně) snaží o právní zakotvení norem, vedoucí k posílení královské moci úpravou klíčových zemskoprávních institutů.¹⁰⁶ Jak trefně shrnuje D. Suchánek:

„Svou roli (Karel IV.) ve společnosti viděl zřetelně – z Boží vůle, dle přirozeného řádu, je zde jako panovník proto, aby udržoval pořádek, prosazoval spravedlnost a tuto povinnost i právo mu nikdo nemůže odejmout.“¹⁰⁷

Kromě inspirace ideové je zde patrná podobnost i v rámci konkrétních článků, zejména patrná v obsahové a strukturální podobě úvodních článků, týkající se ochrany křesťanské víry a boje proti pohanům a heretikům. V díle Karla IV. je velmi patrné tendence vedoucí k oslabení mocenské pozice šlechty v českém království, ovšem jí nenabízí takovou alternativu, jakou byl sicilský *justicariát*. Právě odpor šlechty ke kodifikaci, navíc psané latinsky, která by takto omezovala její práva (zejména na svobodné nalézání práva na zemské sněmu),¹⁰⁸ donutil Karla IV. k fabrikaci notoricky známého příběhu o shoření rukopisu. Pomocí něj se tak císař strategicky vyhnul veřejné diskusi nad selhání jeho iniciativy.¹⁰⁹ Nabízí se tu paralela s okolnostmi nezdaru iniciativy Václava II.

Na rozdíl od *Ius regale montanorum* zde nelze spatřovat až na výjimky hlubší inspiraci římským právem, i když se zde vybrané formulace, či oblasti úpravy typické pro římské právo objevují. Je to však spíše pod vlivem sekundárních zdrojů (jako právě např. *Konstitucemi z Melfi*) a kanonického práva.¹¹⁰

¹⁰⁵ Situace je prameně popsána např. Kronice pražského kostela, někdy nazývanou Kronikou Beneše Krabice z Veitmile. Editováno v EMLER, Josef (edd.), *Fontes rerum Bohemicarum 4*, Praha 1884., s. 456 až 548. Bližší informace o kronice obsaženy v úvodu díla, viz tamtéž, s. XXII-XXVIII. Znovu je nutné připomenout, že *Maiestas Carolina* má moderní kritickou německou edici viz B. HERGEMÖLLER, *Maiestas Carolina*. Stejně tak i český překlad založený na Hergemöllerově edici, viz M. BLÁHOVÁ– R. MAŠEK (edd.), *Karel IV.*

¹⁰⁶ K tématu reflexe a sebereflexe moci a majestátu panovníka za vlády Karla IV. viz BLÁHOVÁ, Marie, *Královský majestát Karla IV.*, in: Lesk královského majestátu ve středověku, Litomyšl 2005, s. 15. a násl.

¹⁰⁷ SUCHÁNEK, Drahomír, *Odkaz Karla IV.: teorie a praxe vlády středověkého panovníka*, in: *Revue církevního práva*, roč. 3/16, Praha 2016, s. 14.

¹⁰⁸ Viz J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 46.

¹⁰⁹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 46.

¹¹⁰ Viz HOBZEK, Josef, *Maiestas Carolina a římské právo*, Praha 1931., s. 4-17. Za povšimnutí stojí také článek 29, výrazně ovlivněný římským právem.

I přes to, že *Maiestas Carolina* v očích stavovské veřejnosti nevstoupil nikdy v platnost,¹¹¹ tak výrazně ovlivnil vznik dalších právních památek jako *Ordo iudicii terrae* a *Stututa*, jakýsi výpis ze starších právních děl vyhotovený v první polovině patnáctého století.¹¹²

Je možné vyjádřit myšlenku, že od pokusů při kodifikaci zemského práva v období posledních Přemyslovců i Karla IV. nastává obrat spočívající v posilování mocenských pozic šlechty. Ta své pozice buduje posilováním vlivu zemských úřadů, omezováním majetkové základny krále, a také dokončenou emancipací a dotvořením pravomocí zemského soudu i zemského sněmu. Změna v rozložení moci ve státě se promítá i v dalších významných pramenech středověkého a raně novověkého práva, právních knihách.¹¹³ Velmi silně je tento trend přítomný v díle označovaném jako *Práva zemská česká* Ondřeje z Dubé.¹¹⁴ Dílo vyšlo v závěru 14. století jako soukromá právní kniha¹¹⁵ a vyjadřuje myšlenku, že královská moc vychází od moci pánů, či možná šlechty obecně.¹¹⁶ Bylo by ale zbrklé tvrdit, že Ondřej z Dubé, poradce Václava IV., systematicky podrýval roli krále ve společnosti. Naopak zdůrazňuje stěžejní pozici panovníka, zejména jako nejvyššího ochránce spravedlivosti a garanta práva a bezpečí v zemi.¹¹⁷ Ondřej z Dubé zde vlastně popisuje první krůčky postupně utvářejícího se stavovského státu, ve kterém bude šlechta hrát, nejen na poli vytváření práva a iniciativy kodifikačních prací, ještě větší roli než doposud.

Nesmíme totiž zapomínat, že pro český středověk a raný novověk je typická kromě často zmiňovaného právního partikularismu (tedy existence více právních okruhů jak na zásadě

¹¹¹ K platnosti a účinnosti *Maiestas Carolina* viz MEZNÍK, Jaroslav, *Odvolení Maiestas Carolina*, in: Memoriam Josefa Macka, Praha 1996, s. 53-63. NODL, Martin, *Maiestas Carolina. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku*, in: Studia Mediaevalia Bohemica, č. 1, 2009, s. 21-35. Martin Nodl zde přichází s myšlenkou, že v rámci krátkého časového období považoval Karel IV. *Maiestas Carolina* za platný a účinný.

¹¹² Problematice *Maiestas Carolina*, včetně uvedené literatury, jsem se do hloubky věnoval ve své bakalářské práci. Viz M. STOJAN, *Zemské a státní právo*. Z tohoto důvodu se zde omezují jen na skutečně nejzákladnější fakta. Z literatury ke Karlově kodifikaci si dovoluji vyzdvihnout práci Jiřího Kejře, viz KEJŘ, Jiří, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, Právněhistorické studie, č. 32, 1992, s. 53-82.

¹¹³ Mezi další prameny by se vedle právních knih a kodifikací řadili i panovnická nařízení, usnesení zemského sněmu, soudní nálezy a samozřejmě právní obyčeje, viz K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 79. K duchu práva tohoto období viz MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 19 a násl.

¹¹⁴ Edičně zpracováno v ČÁDA, František (edd.), *Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, Praha 1930. K dalších právních knihách českého středověku jako např. ke *Knize Rožmberské* viz K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 82 a násl. Z novějších autorů se tomuto tématu jmenuje zejména Naďa Štachová, viz ŠTACHOVÁ, Naďa, *Rožmberská kniha jako pramen zemského práva v Čechách (historicko-právní analýza)*, Brno 2009, disertační práce.

¹¹⁵ ČÁDA, František, *České právo kolem r. 1400 a kniha Ondřeje z Dubé: zároveň příspěvek k metodám historicko-právním*, Brno 1927, s. 9.

¹¹⁶ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 48.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 48 a 49.

teritoriality, tak personality) i tzv. pluralita činitelů, podílejících se na normativní aktivitě.¹¹⁸ V prostředí českého království mezi tyto „činitele“ patřili panovník i šlechta.

1.2 Vladislavské zřízení zemské z roku 1500 a jeho „redakce“ z roku 1549

1.2.1 Vladislavské zřízení zemské

Po „pokusu“ o vydání *Maiestas Carolina* si České království na vytvoření další zemskoprávní kodifikace muselo počkat téměř sto padesát let. *Vladislavské zřízení zemské* proto vzniká za výrazně odlišných politických, právních a sociálních podmínek.

Tyto změny byly postupné a probíhaly takřka celé 15. století a souvisely zejména s mocenskými změnami v zemích Koruny České. Značný vliv v tomto procesu hrály husitské války a na ně navazující výrazné změny v ekonomické i politické sféře.¹¹⁹

Dalším důležitým aspektem bylo pozvolné dotváření stavů jako do jisté míry samosprávných korporací obdařené politickými právy. V prostředí Českého království tedy vyšší, nižší šlechty a měst.¹²⁰ Vzestup moci stavů a rozvoj stavovské monarchie vedl k poklesu moci panovníka. Vladislav II. Jagelonský toto částečně umožnil tak, že české země příliš často nenavštěvoval a do značné míry vládl skrze vybrané zemské úředníky, kteří byli významnými členy stavovské obce.¹²¹ Nutno ale vyzdvihnout skutečnost, že v případě konfliktu nebo potřeby dokázal Vladislav II. zakročit a nastalou situaci řešit.¹²²

Zemské pořady také byly často udělovány za různé protislužby, zejména finančního charakteru, což vedlo k dalšímu prohloubení panovníkovy závislosti na stavech.

Na rozdíl od stavu městského, jehož složení bylo víceméně dané počtem královských měst, prodělaly oba šlechtické stavy na přelomu 15. a 16. století proces personálního „uzavírání“. Jinak řečeno se oba šlechtické stavy snažili o udržení svého výsadního postavení (opřené kromě majetku také o výsadu samotného šlechtictví), tím, že specifikovaly podmínky, za kterých je možné se stát členem daného stavu. O vstup do stavu panského usilovala řada

¹¹⁸ O. HORÁK – J. RAZIM, *Dějiny kodifikace*, s. 23.

¹¹⁹ V tomto kontextu nelze než vyzdvihnout celoživotní dílo Františka Šmahela, který se problematikou do podrobnosti a z různých úhlů zabýval, zejména ve své čtyřsvazkové Husitské revoluci ŠMAHEL, František, *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje*, Praha 2001. Proměnu správy šlechtického panství v tomto období zdařile mapuje Šimůnek v ŠIMŮNEK, Robert, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: Rožmberská doména 1418-1472*, Praha 2005.

¹²⁰ Literatura ke vývoji stavů viz M. STOJAN, *Zemské a státní právo*, s. 34.

¹²¹ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 52.

¹²² Jak ukazuje např. Privilegium krále Vladislava II. pro Slezsko z roku 1498.

bohatých rytířů a vladýků, kteří svůj majetek rozmnožili za husitských válek. Do řad nižší šlechty zase směřovala vrstva bohatých resp. erbovních měšťanů.¹²³

Panský stav se uzavírá jako první, když roku 1497 čeští páni získají právo sami, resp. společně s panovníkem, schvalovat, koho do svých řad přijmou.¹²⁴ Panské rody také začaly být přísně rozdělovány dle doby držení panského titulu a prestiže na tzv. starožitné a novožitné rody, což vedlo k další diferenciaci uvnitř vyšší šlechty.¹²⁵ Stav rytířský se uzavírá pozvolněji ale principiálně stejným způsobem až v roce 1564.¹²⁶

Již zaznělo, že Vladislav Jagelonský, který většinu 90. let 15. století (a ostatně celé své vlády) tráví mimo země koruny České. Z podstatné části vládu nad zemí vykonává s pomocí úzké skupiny zemských úředníků. Ty nejdůležitější úřady, tedy úřad nejvyššího pražského purkrabího, nejvyššího hofmistra či nejvyššího kancléře drželi členové panského stavu.¹²⁷ S trochou nadsázky lze říct, že faktickými vládci království se tak staly právě oba šlechtické stavy.¹²⁸ Stav měšťský, i když hrál roli na zemském sněmu a měl rozsáhlou ekonomickou základnu, se potýkal s potížemi se vůči šlechtickým stavům prosadit. Částečně za tu může i pasivita představitelů měst konce 15. století, spojená s tím, že královská města byla ve svém politickém snažení do jisté míry závislá i na osobě panovníka.¹²⁹ Vladislav Jagelonský byl však z (nejen) ekonomických důvodů pod silným tlakem šlechty. Bez povšimnutí bych nemělo zůstat to, že se panovník roku 1497 vzdává práva odúmrti, čímž splnil jeden z hlavních a zároveň nejstarších šlechtických požadavků.¹³⁰

Pro vydání kodifikace bylo také klíčové překonání rozepří mezi panským stavem a stavem rytířským, který byl výrazněji ekonomicky, politicky a částečně i personálně provázán

¹²³ Velmi zajímavá sonda týkající se vertikální sociální mobility mezi erbovními měšťany a rytířským stavem ve spojitosti s uzavíráním šlechtických stavů viz HAVLÍČKOVÁ, Lucie, *Jihlavští erbovní měšťané v době vlády Maxmiliána II. a Rudolfa II.*, Hradec Králové 2019, diplomová práce, vedoucí práce Jana Vojtíšková.

¹²⁴ BŮŽEK, Václav. *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 83.

¹²⁵ Starožitné rody měly dle *Vladislavského zřízení zemského* sedat nad novožitnými pány na zemském sněmu, což poukazovalo jejich vyšší urozenost a privilegovanost. Zcela nadřazenou pozici pak měla hlava rodu Rožmberků, kteří byli takřka univerzálně uznáváni za nejmocnější z panských rodů. Viz články 243-245 *Vladislavského zřízení*, P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 179.

¹²⁶ V. BŮŽEK, *Společnost českých zemí*, s. 86. Ze specializovaných studií pak např. NOVOTNÝ, Robert, *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*, in: *Evropa na konci středověku*. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 291-306.

¹²⁷ Výčet zemských úřadů i s jejich držiteli k roku 1500 viz ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, 1437-1526, Praha – Litomyšl 2007, s. 515.

¹²⁸ Tamtéž, s. 516.

¹²⁹ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 50 a 52.

¹³⁰ M. STOJAN, *Zemské a státní právo*, s. 39. Kreuz a Martinovský správně upozorňují na to, že panovníkovo vzdání se odúmrti nebylo stoprocentní. Není totiž řečeno, komu mají připadnout statky v případě, že není možné nalézt vůbec žádného dědice. I takový majetek přecházel na panovníka a to opět z titulu odúmrti. Viz P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 239.

s českými královskými městy a byl tak často v prvních třech čtvrtinách 15. století častým spojencem měst. Svou roli také hrála i blízkost konfesijní.¹³¹ Vyšší šlechta však dlouhodobě vyvíjela značnou snahu tyto vztahy narušit a učinit z rytířského stavu svého politického partnera. Klíčové pro to bylo odstranění případných třecích ploch mezi oběma šlechtickými stavy, kterými byl od roku 1435 táhnoucí se tzv. spor o sedání do lavic, spočívající v rozdělení 20členného kolegia přísedících zemského sněmu.¹³² Ten byl roku 1487 finálně vyřešen stanovením na pro rytíře výhodného poměru 12 ku 8 ve prospěch pánů.¹³³

Důvody vzniku kodifikace lze spatřovat v jistém posunu stavu společnosti v Českém království a jejích potřeb. Konkrétně se jedná nejen o posílení role stavů, ale také o proměnu hospodářské a sociální situace v Čechách a na Moravě.¹³⁴ To vše je pak umocněno výrazně omezeným fungováním zemského soudu a sněmu, což vedlo k zpomalení právního vývoje, který tak začal značně zaostávat za vývojem ekonomickým. Důsledkem pak bylo další narušování právní jistoty a nárůst společenských konfliktů, často násilných.¹³⁵ Cestu z této situace pak mohla nabídnout právě kodifikace zemského práva, fenomén úspěšně realizovaný v druhé polovině 15. století řadě okolních zemí.¹³⁶ Na rozdíl od předchozích snah o kodifikaci českého zemského práva však hlavním iniciátorem příprav zákoníku byly právě posilující stavy, zejména stav panský.¹³⁷ Výrazně se na tom podílela silná generace představitelů panského stavu v čele s ambiciózním Zdeňkem Lvem z Rožmitálu, který po dvacet let, konkrétně mezi lety 1508-1523 a 1525-1530, zastával úřad nejvyššího purkrabího.¹³⁸ Nejvyšší purkrabí byl zemským úředníkem vybíráný přímo králem s rozsáhlými kompetencemi, mimo jiné v nepřítomnosti panovníka předsedal i zemskému sněmu.¹³⁹

Nutno poznamenat, že se jednalo o velmi pozvolný a pečlivě plánovaný proces, což se podepsalo i na struktuře jednotlivých ustanovení Vladislavského zřízení zemského, kde převládají ustanovení zakládající se na nálezech šlechtickými stavy ovládaného zemského soudu vyneseny v období přímo předcházejícím vydání zákoníku.¹⁴⁰ Tento proces,

¹³¹ P. ČORNEJ, *Velké dějiny*, s. 514.

¹³² V. BŮŽEK, *Společnost českých zemí*, s. 83.

¹³³ Pro porovnání na Moravě bylo stejně početné kolegium rozděleno roku 1492 v poměru 14:6. Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 97.

¹³⁴ P. ČORNEJ, *Velké dějiny*, s. 510.

¹³⁵ K některým dalším aspektům vzniku a přípravných pracích Vladislavského zřízení zemského viz M. STOJAN, *Zemské a státní právo*, s. 37-42.

¹³⁶ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 36-38.

¹³⁷ J. KAPRAS, *Právní dějiny*, s. 44.

¹³⁸ P. ČORNEJ, *Království dvojího lidu*, s. 33.

¹³⁹ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 89.

¹⁴⁰ Konkrétně ustanovení vzniklá po roce 1485 tvoří 54 % ustanovení *Vladislavského zřízení zemského*, viz P. ČORNEJ, *Velké dějiny*, s. 519.

spočívající ve vydávání nálezů zemského soudu, které měly za účel právně zakotvit a upevnit výlučné postavení šlechtických stavů, vyřadil ze hry stav poslední, tedy stav městský. Právě k omezení jeho role, stejně jako role panovníka tento zákoník totiž směřoval. Šlechtické stavy zde ukazují schopnost spolupráce na systematickém politickém tlaku, tentokrát však nově zakládají svou argumentaci na zcela právní bázi.

V letech 1497 až 1499 došlo k razantnímu zvýšení intenzity šlechtických snah o kodifikaci. Vše usnadnilo to, že zástupci panského stavu z titulu zemských úředníků měli k dispozici desky zemské i karlštejnský archiv. Na sněmu konaném v květnu roku 1497 bylo odsouhlaseno, že mají pokračovat přípravné práce, zahájené již sněmovním usnesením z roku 1487, vedoucí k vydání kodifikace zemského práva. V roce 1499 pak vznikla 17členná redakční komise tvořená 11 rytíři a 6 pány.¹⁴¹ Toto složení lze odůvodnit tím, že právě rytíři měli větší praktickou zkušenost s prací u zemských desek, potažmo v karlštejnském archivu. Jejím cílem bylo shromáždit usnesení zemského soudu a nálezy zemského soudu, které by mohly být pro vydání zákoníku (a tedy posílení šlechtické moci) relevantní.

Komise předložila dosavadní výsledky své činnosti stavům a panovníkovi roku 1499 na sněmu, který panovník svolal do Bratislavy.¹⁴² Stavové včetně měst se zde shodli na kompromisním znění budoucího zemského zřízení, které se nám dochovalo pod názvem *Zůstání prešpurské*.¹⁴³ Tato verze ještě počítala s účastí měst na zemském sněmu.

Jak poměrně lakonicky, ale zároveň zcela správně konstatují Janiš a Janišová „*role krále Vladislava při vydání zemského zřízení byla pasivní*.“¹⁴⁴

O konečnou redakci *Vladislavského zřízení zemského* se postarala trojice mužů, jak můžeme zjistit z předmluvy díla.

„*Páni a rytieřstvo tyto kněhy k zřízení a v pořád slozenie a k tisknutí vydanie a zase prijete a mezi lidmi rozdanie poručili a svěřili sú toho Petrovi ze Štemberka a na Lištni a Zdeňkovi z Štemberka a na Zbiroze z pánuov a Albrechtovi Rendlovi z Oušavy, prokurátorovi krále Jeho Milosti, z vládyk*.“¹⁴⁵

¹⁴¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. III.

¹⁴² PELANT, Jan, *České zemské sněmy v l. 1471-1526*, in: Sborník archivních prací 31, 1981, s. 354-355.

¹⁴³ K Zůstání prešpurskému pak VESELÝ, Jiří, *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století. II. Zůstání Prešpurské*, in: Práce ze semináře čsl. právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze, Praha 1935.

¹⁴⁴ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 53.

¹⁴⁵ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 107.

Zejména poslední jmenovaný měl jako zkušený právní praktik na reálně obsahu zákoníku lví podíl, za což také ze strany městského stavu vystaven ostré kritice.¹⁴⁶ Novou kodifikaci označila za výsledek „zrendlování práva“ a začala proti němu zbrojit.¹⁴⁷ I přes to zákoník brzy vyšel tiskem a byl roku 1502 sankcionován panovníkem. Sám Rendl v nastalém konfliktu později několikrát změnil strany a paradoxně se tak dočasně ocitl v pozici obhájce práv městského stavu.¹⁴⁸

Konečná podoba zákoníku se tedy setkala se silným odporem ze strany měst, jelikož v podstatě eliminoval jejich roli na zemském sněmu, pracoval s nimi jako se součástí panovníkovi komory a obecně tak výrazně oslabil jeho politickou moc. To bylo důvodem pro dlouhý a krvavý konflikt na hranici občanské války, který zažehnala až *Svatováclavská smlouva* z roku 1517 první dodatek k *Vladislavskému zřízení zemskému*.¹⁴⁹ Jeho konce se však Vladislav Jagellonský nedožil, jelikož roku 1516 umírá a na trůn nastupuje jeho desetiletý syn Ludvík.

Sama *Svatováclavská smlouva* v předmluvě popisuje, jaký problém mezi stavy existuje, takto: „*stav panský a rytieřský Královstvie českého z jedné a Pražané i všeckeren stav městský (...)* z strany druhé o ty všecky ruoznice a nesnáze i o všeliká záští, které sú obapolně mezi týmiž stavy, což se ku právom zemským stávanie dotýče...“¹⁵⁰

Svatováclavskou smlouvu lze hodnotit rozporuplně, sice na jednu stranu znovu potvrzuje hlas měst na zemském sněmu, zároveň ale ohrožuje městské hospodářství založené na cechovních právech a otevírá dveře k rozmachu šlechtických velkostatků. Jedná se také o kolizní normu upravující vtahy mezi městským a zemským právem.¹⁵¹ V dlouhodobém pohledu je tedy *Svatováclavská smlouva* součástí šlechtických snah o omezení role městského stavu

¹⁴⁶ K osobnosti Albrechta Rendla z Oušavy nelze nezmínit diplomovou práci Davida Koryty, který po dlouhé době znovu otevřel toto téma. Viz KORYTA, David, *Albrecht Rendl z Oušavy († 1522): významný člen nevýznamného rodu*, Praha 2016, diplomová práce, vedoucí práce Blanka Zylinská. Koryta se zde velmi zdařile pokusil o propojení velmi roztržitěné pramenné základny s podobně roztržitěnou odbornou literaturou, která k osobě Albrechta Rendla z Oušavy existuje. Z obojího bych pak vyzdvihl Rendlův spisek „*Naučení pana Albrechta Rendla synům dané*.“ Z odborné literatury pak tématem do hloubky jako první zabýval zejména František Čelakovský, např. v ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *Naučení pana Albrechta Rendla synům dané*, in: *Český časopis historický* VIII, 1902. K dějinám úřadu královského prokurátora pak např. DEMEL, Jaroslav, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých*, Praha 1904 či DRÍMAL, Jaroslav, *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745*, in: *Sborník archivních prací* 19/2, 1969, str. 348–385.

¹⁴⁷ L. VOJÁČEK–K. SCHELLE–V. KNOLL, *České právní dějiny*, s. 131.

¹⁴⁸ P. ČORNEJ, *Království dvojího lidu*, s. 261 a 426.

¹⁴⁹ Edičně zpracována rovněž v P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 269–284. Dalším dodatkem, které reflektovaly trend rozšiřování palných zbraní, tzv. *Zřízení o ručnicích* z roku 1524. Posledními dodatky jsou *Narovnání o hory a kovy* 1534 a nakonec traktát Jakuba Menšíka z Menštejna o fungování mezního soudu.

¹⁵⁰ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 269.

¹⁵¹ J. FRANCEK, *Svatováclavská smlouva*, s. 85.

v politickém i ekonomickém životě země. Jak výstižně píše Čornej: „*Panský stav mohl být spokojen. Politickou hegemonii nevybojoval, ale své vůdčí postavení udržel a ještě více upevnil.*“¹⁵²

Na závěr je nutno zmínit, že *Vladislavské zřízení zemské* ve své době nebylo jediným aspirantem na to stát se dominantním pramenem zemského práva. Tento potenciál měl i spis *O právech, sudiech i dskách země české* *Knihy devatery* vzdělance, úředníka u zemských desek a vladyky Viktorína Kornela ze Všehrd.¹⁵³ Ve svém díle z let 1497 a 1507 se vůči oficiální kodifikaci vymezuje. Marek Starý v tomto kontextu hovoří o „kontrapozici“ Všehrdova díla vůči *Vladislavskému zřízení zemskému*.¹⁵⁴ I přes svou vyšší právní, stylistickou i strukturální úroveň však *Knihy devatery* zůstaly „pouhou“ právní knihou, i když hojně využívanou.¹⁵⁵

Převaha *Vladislavského zřízení zemského* svědčí o postupném prosazování sněmovních usnesení (ze kterých kodifikace vzešla a pomocí níž byla schválena) jako převládajícího pramene práva.¹⁵⁶

To, že se české stavy považovaly vedle panovníka za ochránce a vedoucí sílu v Českém království, potvrzuje i jejich snaha o soupis českého státního práva. Nyní již ne formou kodifikace, ale shromážděním podstatných listin týkajících se privilegií Českého království, popř. obecně zemí Koruny české. Výsledkem jejich snahy z let 1500 a 1501 byl tzv. *Registr deseti truhlic*.¹⁵⁷

1.2.2 *Zemské zřízení Českého království z roku 1549*

Někdy máme tendenci *Vladislavské zřízení zemské* vnímat jako jeden stabilní zákoník, neměnně existující od let 1500 do vydání *Obnoveného řízení zemského* pro Čechy roku 1627. Maximálně snad doplněný nějakým tím stručným dodatkem. Opak je ale pravdou. Středověké kodifikace do velké míry stály na nálezech zemského soudu a usnesení zemského sněmu, z nich některé byly vyneseny desetiletí před vznikem dané kodifikace. Dobře patrné je

¹⁵² P. ČORNEJ, *Království dvojího lidu*, s. 32.

¹⁵³ Viz K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 83.

¹⁵⁴ M. STARÝ, *České právní knihy*, s. 118.

¹⁵⁵ K problematice označování o hodnocení právních knih připomínám rovněž M. STARÝ, *České právní knihy*, s. 105-126.

¹⁵⁶ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 58.

¹⁵⁷ PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě 5/2. Věk Jagellonský – králování Vladislava II. a Ludvíka I. od roku 1500 do 1526*, Praha 1939, s. 217. V současnosti je tento často opomíjený pramen podrobován pečlivému zkoumání v rámci projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky, pod číslem č. 20-08698S: *Česká koruna v představách českých stavů na prahu raného novověku*. Velmi zajímavá je předmluva díla viz. ERBEN KAREL Jaromír, *Výbor z literatury české II. (z počátku XV. až ku konci XVIII. století)*, Praha 1868, s. 1099-1110.

kromě prostředí Českého království patrné i na zemských zřízení Markrabství Moravského. Poměrně často se stávalo, že jednotlivá ustanovení kodifikace přestala odpovídat politické, společenské nebo ekonomické realitě (popřípadě i všem zároveň) a staly se tak zastaralými. Podobně jako u dnešních zákonů bylo zapotřebí tyto problémy řešit. Možným způsobem postupu mohlo daný právní předpis dnešními slovy novelizovat nebo nahradit, dobovým výrazem „napravovat“.

V případě Vladislavského zřízení byla zvolena první varianta. K zákoníku bylo připojeno několik již zmíněných doplňků (*Svatováclavská smlouva* z roku 1517, *Zřízení o ručnicích* z roku 1524, *Narovnání o hory a kovy* z roku 1534 a nakonec v roce 1600 spis Jakuba Menšíka z Menštejna *O mezích, hranicích, soudu a rozepři mezní*). Byl ovšem opakovaně upravován i text samotného zákoníku.

V odborné literatuře jsou pak nejčastěji zmiňovány redakce, označované jako *Zřízení zemské Království českého z roku 1530*, resp. 1549 a 1564. Zatímco první „redakce“ je skutečně redakcí, tedy jinou textovou verzí vzniklou za účelem publikování změn, která nemění povahu díla. *Zřízení zemské Království českého z roku 1530* má celkem 211 článků, na které navazuje *Svatováclavská smlouva* a *Zřízení o ručnicích*. Z oněch 211 článků jich 157 přebírá, některé s drobnými úpravami, z *Vladislavského zřízení zemského*.¹⁵⁸ Ani zbývající články příliš nevybočují. Autoři zákoníku si jsou vědomi, že tento pokus o novelizaci, dobovým termínem „*napravení*“, je značně neúplný a ukládají budoucímu zemskému sněmu, aby tuto práci dokončil.¹⁵⁹ Jedná se o nedokončený pokus o panovníkem iniciovanou a vedenou novelizaci stávajícího zemského zřízení.¹⁶⁰ Jasně nám však ukazuje změnu paradigmatu ve vztahu k raněnovověkým kodifikacím. O povaze *Zemského zřízení z roku 1549* pak bude pojednáno v samostatné kapitole.

„Postavení“ *Zemského zřízení z roku 1564* je závislé na definici zřízení z roku 1549. Tyto dvě kodifikace totiž sdílí značnou část článků a je zde i velmi podobná struktura. Od původního *Zemského zřízení Království českého z roku 1500* je odlišují rozsáhlé obsahové a strukturální změny, stejně jako výrazné posun v ideovém zakotvení zákoníku.¹⁶¹

Na závěr lze ještě připomenout fakt, že zemská zřízení obecně měla tendenci relativně rychle zastarávat. To se projevilo na potřebě zákoníky zemského práva novelizovat skrze redakce,

¹⁵⁸ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 125-128.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 90.

¹⁶⁰ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 58.

¹⁶¹ Souhrn shodných článků vypracovali již bratři Jirečkovi, viz J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 497-687.

narovnání zemských zřízení. Tento proces neskončil vydáním *Zemského zřízení z roku 1564* ale pokračoval po celý konec 16.století a práce na vydání nové „redakce“, či snad nového zemského zřízení zastavili až události třicetileté války. Snaha o redakci zemského zřízení ze strany šlechty byla zastavena porážkou druhého stavovského povstání a vydáním *Obnoveného zřízení zemského*, který však v sobě obsahuje některé články, se kterými se počítalo do novelizace starého zemského zřízení.¹⁶²

1.2.2.1 Tzv. první stavovské povstání a předpoklady vzniku *Zemského zřízení z roku 1549*

Lze konstatovat, že pro nejen právní vývoj zemí Koruny české byla velkým zlomem dynastická změna na českém trůně. Po smrti Ludvíka Jagelonského v bitvě u Moháče roku 1526 se novým českým králem stává vítěz volebního klání mezi bavorskými Wittelsbachy a Habsburky Ferdinand I. Habsburský, manžel Ludvíkovy sestry Anny Jagelonské.¹⁶³ Ten se navíc ve volební kapitulaci zavázal zaplatit rozsáhlé jagelonské dluhy (v rozsahu 150 000 – 300 000 zlatých uherských) a respektovat zemské svobody a privilegia.¹⁶⁴ Mohl také vystupovat jako ochránce střední Evropy proti ohrožení ze strany Osmanské říše.¹⁶⁵ V okamžiku jeho zvolení jen asi málokdo tušil, že bude vládnout bezmála čtyři desetiletí, která zásadním způsobem změni směřování (nejen) Českého království.¹⁶⁶

Ferdinand I. byl cílevědomým panovníkem, který se snažil o centralizaci vznikajícího raněnovověkého státu a o posílení panovnické moci. Snoubila se u něj velká disciplína, pevnost v katolické víře a představa panovníka jako skutečného vládce v zemi.¹⁶⁷ Byl také obratným politikem na domácí i mezinárodní úrovni, schopný plánovat, dělat ústupky i využívat nabídnutých šancí.¹⁶⁸

Své dovednosti prokázal už před nástupem na český trůn, když se po svém příjezdu do rakouských zemí, které mu udělil jeho bratr a císař Svaté říše zemské Karel V. vypořádal

¹⁶² Viz GLÜCKLICH, Julius, *Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním*, Brno 1936, s. LVII.

¹⁶³ Zatímco na Moravě akceptovali Ferdinanda skrze dědické právo jeho manželky Anny. ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1526-1583, První Habsburkové na českém trůně*, Praha 2008, s. 82. K samotné bitvě pak VYBÍRAL, Zdeněk, *Bitva u Moháče: krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.

¹⁶⁴ P. VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 36.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 14-15.

¹⁶⁶ Ferdinandova královská volba je systematicky zkoumána již od devatenáctého století a zájem o ní přetrvá dodnes, a to mezi autory českými i německojazyčnými autory, viz REZEK, Antonín, *Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého*, Praha 1878, A. KOHLER, *Ferdinand I. Důkladnější rozbor této události jde však nad rámec této práce.*

¹⁶⁷ J. ČECHURA, *České země*, s. 42.

¹⁶⁸ J. PÁNEK, *První krize habsburské monarchie*, s. 16.

s-povstáním šlechty a měst v Dolních Rakousích.¹⁶⁹ Roli zde hrála kromě politické i náboženská otázka spojená s pokračující luterskou reformací. Opozice byla rozdracena po tzv. krvavém soudu ve vídeňském Novém městě. Došlo k rozsáhlým popravám, zabírání majetku, odebráním výsad a privilegií.¹⁷⁰ Zvolený postup není nepodobný Ferdinandovu postupu v roce 1547 proti prvnímu stavovskému odboji. K tomuto tématu však chybí hlubší komparativní analýza. Opačný postup, tedy kompromis, Ferdinand zvolil při konsolidaci situace v Tyrolsku, kde skrze ústupky zažehnal povstání tamních sedláků.¹⁷¹

Čechura zkoumal, jak představitelé Českého království reflektovali Ferdinandův postup proti opozici v rakouských zemích před jeho korunovací českým králem. Dospěl k výsledku, že i když o Ferdinandových akcích měli jisté povědomí, tak na ně nijak nereagovali.¹⁷² I Čornej pro první polovinu 16. století zmiňuje regionálnost české šlechty, která projevila schopnost se dobře orientovat v mezinárodních vztazích, ale výrazněji do zahraniční politiky nezasahovala.¹⁷³

Ferdinand se dle mého názoru do značné míry aktivně zajímal o podobu práva v jeho nově nabytých zemích, o čemž svědčí i to, že si již rok po nástupu na trůn nechal přeložit *Vladislavské zřízení zemské* do latiny.¹⁷⁴ Dílo také doplnil o pozdější dodatky a změny.¹⁷⁵ Je také patrné, že se později začal pozvolna učit i českému jazyku.¹⁷⁶ Ferdinandův energický přístup k naplnění jeho politických představ se dále projevuje v roce 1527 posílením centralizace pozvolna vznikající podunajské monarchie. Vznik celostátních orgánů se sídlem ve Vídni, kterými byly Dvorská komora (nadřazená také nově vzniklé České komoře), Tajná rada a Dvorská vojenská rada, předznamenával další vývoj v rámci soustátí.¹⁷⁷ S tím se pojí i rozvoj dvora a posilování moci držitelů dvorských úřadů.

Nový panovník se snažil o upevnění své ekonomické základny, jelikož se po nástupu na český trůn ocitl vlivem mnoha faktorů ve velmi překerní finanční situaci.¹⁷⁸ Té se pokusil čelit snahou o daňovou a horní reformu v první polovině třicátých let. Dodatkem k *Vladislavskému*

¹⁶⁹ A. KOHLER, *Ferdinand I.*, s. 59.

¹⁷⁰ J. PÁNEK, *První krize*, s. 19

¹⁷¹ K tématu se vyjádřil, i když poplatně době např. MACEK, Josef, *Tyrolská selská válka a Michal Gaismair*, Praha 1960.

¹⁷² J. ČECHURA, *České země*, s. 45.

¹⁷³ P. ČORNEJ, *Království dvojího lidu*, s. 34. Samozřejmě bylo možné najít výjimky, např. z řad pánů z Plavna.

¹⁷⁴ Tento překlad z pera Racka Doubravského lze nalézt i se stručnou úvodní studií v PALACKÝ, František (edd.), *Archiv Český V*, Praha 1862, s. 8-265.

¹⁷⁵ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 94.

¹⁷⁶ SVÁTEK, Josef, *Obrazy z kulturních dějin českých*, Praha 1891, s. 1–44.

¹⁷⁷ V. BŮŽEK, *Společnost českých zemí*, s. 194–195.

¹⁷⁸ Viz ČÍŽEK, Josef, *Věřitelé Ferdinanda I. ze země Koruny české v letech 1526–1545*, in: *Opera historica* 1, s. 7.

zřízení zemskému se králi podařilo posílit svůj dohled nad těžbou drahých kovů v zemi. Neúspěchem ale skončila snaha o prosazení všeobecné spotřební daně z prodeje veškerého zboží inspirované španělskou alcabalou.¹⁷⁹ Na tyto snahy v letech 40. navázala, tentokrát již provedená, měnová reforma, spočívající v ukončení ražby pražských grošů a jejich nahrazení tolarovou ražbou.¹⁸⁰ Ferdinand I. totiž odjímá Šlikům práva na těžbu Jáchymovského stříbra a převádí je na královskou komoru.¹⁸¹ Panovníkova snaha o reformu hospodaření státu byla ostatně nutnou podmínkou k naplnění jeho cílů, v podobě pokračující centralizace vznikajícího raněnovověké státu s placenou byrokracií a armádou založenou na žoldněřském principu, kterou panovník potřeboval proti osmanskému nebezpečí. Ferdinand I. také umně využíval dobrovolných, či nucených půjček od městských i šlechtických věřitelů ke zlepšení jak své finanční situace, tak vlivu na konkrétní důležité osoby v Českém království.¹⁸²

Na konci třicátých a v průběhu čtyřicátých let 15. století narůstala v řadách stavovských představitelů nespokojenost s politickými kroky Ferdinanda I.¹⁸³ Navíc se opakovaně vracela současníky velmi obávána hrozba z možného vpádu osmanských vojsk.¹⁸⁴ Ferdinand I. také, k nelibosti části stavů, zastavil snahu o církevní reformu, předloženou skupinou kolem Jana z Pernštejna na zemském sněmu roku 1543, jejímž cílem mělo být zřízení nové nekatolické konfese, tedy ucelené vyznání víry.¹⁸⁵

Domnívám se, že stabilitě v zemi, zejména ve spojitosti s pocitem právní jistoty subjektů právních vztahů, jistě nepomohl ani velký požár Malé Strany a Pražského hradu v roce 1541, kterým byly zničeny úřední záznamy o právním životě v Českém království, včetně části údajů o alodní držbě, resp. vlastnictví.¹⁸⁶ Ferdinand I. této bezesporu tragické události využil ve svůj prospěch. Během požáru byla zničena i jeho volební kapitulace, kde uznává stavovskou volbu jako titul svého nástupu na český trůn. Současně se zavazuje respektovat

¹⁷⁹ P. VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 142.

¹⁸⁰ Viz VOREL, Petr, *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, in: Český časopis historický 100, 2002, s. 265-292.

¹⁸¹ ŠTOURÁČOVÁ, Jiřina, *Vývoj správních institucí českého státu 1526-1848*, Brno 2014, s. 11.

¹⁸² J. ČÍŽEK, *Věřitelé Ferdinanda I.*, s. 24.

¹⁸³ Svědčí o tom např. text tzv. *Pernštejnského memoranda* z roku 1539. Vůči ustálené interpretaci významu tohoto díla jako vyjádření znepokojení stavovské opozice se výrazně ohradil Petr Vorel, který v něm spatřuje spíše součást snahy Ferdinanda I. o zlepšení svého obrazu a obhajoby jeho vlády. Viz VOREL, Petr, *Politická komunikace české stavovské opozice roku 1547*, in: *Theatrum historiae* 15, Pardubice 2014, s. 79.

¹⁸⁴ J. ČECHURA, *České země*, s. 99.

¹⁸⁵ P. VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 155. Tao snaha nahradit starší basilejská kompaktáta, resp. Kutnohorský náboženský mír se setkala s úspěchem až o několik desetiletí později za vlády Maxmiliána II. a hlavně Rudolfa II. v postupném uznání tzv. České konfese. K ní např. klasické dílo církevního historika Ferdinanda Hrejsy, viz HREJSA, Ferdinand, *Česká konfese (její vznik, podstata a dějiny)*, Praha 1912.

¹⁸⁶ Viz ŠEBÁNEK, Jindřich – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – FIALA, Zdeněk, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 135.

i zemské svobody a privilegia. Tento slib však neměl v plánu dodržet. Samotnou volební kapitulaci po jejím shoření vydává znovu, tentokrát ve znění, které vede k posílení jeho moci. Jádrem nové argumentace je Ferdinandův nástup na český trůn z důvodu dědického nároku jeho manželky, a ne svobodné stavovské volby.¹⁸⁷ Myslím, že tento postup ještě více vyhrotil už tak do značné míry napjaté vztahy mezi stavy a panovníkem a mohl mít potenciál výrazně ovlivnit běh pozdějších událostí.¹⁸⁸

Rozpory a konflikty na politické, ekonomické i konfesijní úrovni vyvrcholily v průběhu let 1546 a zejména pak 1547 v tzv. prvním stavovském povstání.¹⁸⁹ Dlouhodobě neudržitelný *status quo* spočívající v někdy neochotné poslušnosti stavů vůči panovníkovi se začal finálně drolit společně s vypuknutím Šmalkaldské války mezi katolíky a protestanty ve Sváté říši římské, ve které vládl Ferdinandův bratr císař Karel V.¹⁹⁰

Jako přelomový bod můžeme identifikovat „vpád“ saského vévody Jana Fridricha (jednoho z hlavních vůdců protestanského Šmalkaldského spolku) v lednu roku 1547 na území zemí Koruny české, konkrétně do Dolní Lužice.

Na základě tohoto aktu se Ferdinand rozhodl vydat královský mandát (tedy jakousi formu nařízení výkonné moci), který stanovoval povinnost svolat zemskou hotovost. Proti tomuto rozhodnutí se zvedl velký odpor, jelikož stavy vnímaly tento mandát jako obcházení zemského práva a také neviděly smysl v boji s pozitivně vnímanou a nábožensky spřízněnou zemí.¹⁹¹ Svolání zemské hotovosti pro ně muselo také být bezesporu finančně náročné. Panovníkův mandát vedl k vytvoření velmi početné, i když vnitřně značně nesourodé, skupiny různě angažovaných opozičních představitelů,¹⁹² které spojovala kromě výhrad k stavu Českého království také podpora politického programu známého pod jménem *Přátelské*

¹⁸⁷ Viz text druhého volebního reversu Ferdinanda I. v J. KALOUSEK, *České státní právo*, s. 214-215 a 581-582. K pojmu volební kapitulace pak SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír, *Encyklopedie českých právních dějin*, díl XXI, Plzeň 2020, s. 131-137. Přehlédnout nejde ani práci Rauscherovu, viz RAUSCHER, Rudolf, *Volební kapitulace a korunovační reversy panovníků ve státech střední Evropy*, Bratislava 1925.

¹⁸⁸ Důkladné prozkoumání vznikajícího „veřejného mínění“, např. na základě korespondence mezi členy stavů, či celých stavovských obcí jde nad rámec této práce. Částečně se o něj pokusil Václav Bůžek viz BŮŽEK, Václav, *Mezi Bečovem, Wildbergem a Norimberkem (Příspěvek ke komunikaci českých stavů se zahraničím ve čtyřicátých letech 16. století)*, in: *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*, Praha 1999, s. 65-80.

¹⁸⁹ K tématu existuje rozsáhlá literatura. Jako první se tématu systematicky věnoval TIEFTRUNK, Karel, *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872. Z německojazyčné literatury je pak zásadní práce Eberharda, viz EBERHARD, Wilfried, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985. Z pramenů je pak zásadní spis Sixta z Ottersdorfu viz Z OTTERSODORFU, Sixt – JANÁČEK, Josef (edd.), *O pokoreni stavu městského léta 1547*, Praha 1950.

¹⁹⁰ Viz P. VOREL, *The war of the princes*.

¹⁹¹ Předmětné území v Horní Lužici bylo zástavou saských vévodů a jednalo se o okrajovou část Koruny.

¹⁹² P. VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 171.

snesení stavů českých z počátku března roku 1547.¹⁹³ Tento 57 bodový program má mnohem hlubší význam, než jen vyjádření znepokojení nad současnou situací. Je i jakýmsi symbolem soudržnosti většiny stavovské obce v opozici vůči panovníkovi. Zakotvuje v sobě i myšlenkovou oporu uplatnění práva na odpor, tolik propírané v průběhu druhého stavovského povstání.¹⁹⁴ Opozice jako taková neměla žádného oficiálního vůdce a i přes existenci „řídícího výboru“ silnou organizační strukturu,¹⁹⁵ pro velkou část jejích členů byl ale podstatný postoj jedné z nejdůležitějších osobností českého politického života, Jana z Pernštejna, který se k opozici opatrně přidal.¹⁹⁶ Byly vyřčeny odhady, že se mezi podporovatele stavovské opozice řadilo až 70% české šlechty a převážná většina českých královských měst (s výjimkou tradičně katolické Plzně, Českých Budějovic a Rokycan).¹⁹⁷ Již v dubnu roku 1547 jsou však protestanská vojska poražena v bitvě u Mühlberka, čímž představitelé opozice přišli o výraznou oporu a dostali se zároveň do mezinárodní izolace. Také mezi nimi zavládla panika a byl okamžitě přerušen zasedající zemský sněm. Lze vyslovit myšlenku, že Ferdinand I. mistrně využil situace pro naplnění svých dlouhodobých cílů, tedy posílení panovnické moci na úkor zejména městského stavu a svého finančního postavení.¹⁹⁸

Ferdinand I. vypožoroval rozpadající se vztahy uvnitř stavovské opozice a umožnil svým původním odpůrcům z obou šlechtických stavů složit mu v červnu 1547 v Litoměřicích hold.¹⁹⁹ Představitelé městského stavu, však Ferdinand nepřijímal. Připravoval si tak půdu pro další postup vůči královským městům. Panovník zůstal relativně vstřícný vůči šlechtě, bez které se stejně nemohl obejít. Navíc zde šlechta mohla najít s panovníkem společný cíl, v jejím případě příležitost konečně po půl století porazit svého politického rivala.

Průběh realizace Ferdinandovy politiky, která cíleně směřovala k potrestání městského stavu, mapuje do velkého detailu (i když značně tendenčně) kancléř Starého města Pražského Sixt

¹⁹³ K. TIEFTRUNK, *Odpor stavů českých*, s. 364-384. Seznam podepsaných pak viz VOREL, Petr, *Přátelské snešení stavů českých z března roku 1547 a jeho signatáři*, in: *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*, Praha 1999, s. 97-120. Na Vorla reaguje ve svém velmi podnětném článku Petr Maťa viz MAŤA, Petr, *Obranný spolek českých stavů*, s. 78-138.

¹⁹⁴ P. MAŤA, Petr, *Obranný spolek českých stavů*, s. 137.

¹⁹⁵ P. VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 194.

¹⁹⁶ VYBÍRAL, Zdeněk, *Odras postoje moravského zemského hejtmana ke stavovskému odboji roku 1547 v českých pramenech*, in: *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*, s. 174.

¹⁹⁷ KASTNER, Quido, *Městská správa v Litoměřicích v 16. století*, in: *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*, Pardubice 1999, s. 135.

¹⁹⁸ J. PÁNEK, *První krize*, s. 23.

¹⁹⁹ S. Z OTTERSDFURFU – J. JANÁČEK, (edd.), *O pokoření stavu městského*, s. 37 a 38.

z Ottersdorfu.²⁰⁰ V rámci následných procesů sice propadlo hrdlem jenom několik málo jednotlivců,²⁰¹ mnohem větší důsledky však nesli čelní šlechtičtí představitelé opozice a města jako právnické osoby.²⁰² Potrestání se netýkalo pouze Českého království, velmi tvrdě panovník zakročil např. i proti městům v Horní Lužici, kde se pro souhrn uvalených sankcí vžil název Pönfall, od latinského *poena*, trest.²⁰³ Výrazněji byli postiženi členové Jednoty bratrské. Jak již ale bylo nastíněno, tak cílem represí byl zejména stav městský. Docházelo k rozsáhlým konfiskacím půdy, zbraní a k odebírání stávajících privilegií. Městská samospráva byla omezena zřízením funkcí městských rychtářů, kteří byli vlastně úředníky zodpovědnými panovníkovi. Důsledky tohoto potrestání byly v rovině ideologické, kde Ferdinand I. jasně deklaroval svou představu o podobě království a ochotu ji prosadit. Stejně je ale nutné sledovat pro Ferdinanda typickou rovinu pragmatickou. Potrestání městského stavu mu otevřelo dveře k získání rozsáhlého majetku a k reformě fiskální politiky, kterou nutně potřeboval pro financování svých snah. Příkladem může být zavedení tzv. posudného, daně z vaření piva na prodej.²⁰⁴ Podrobením královských měst se zbavil politického oponenta a výrazně upevnil svou moc a postavení.

Tečku za prvním stavovským povstáním učinil tzv. bartolomějský (zemský) sněm svolaný na konci srpna roku 1547 do Prahy. Sněm vydá na návrh panovníka některá usnesení, týkající se zákazu šlechtických spolků. Dále panovník nabývá výhradní právo svolat zemský sněm a posiluje se jeho (už tak stěžejní) role v jmenování zemských úředníků. Bez povšimnutí by nemělo zůstat potvrzení Habsburských nástupnických práv na České království. Výsledky bartolomějského sněmu předznamenávají podobu dalšího zemského zřízení, pro jehož přípravu si zde panovník připravil půdu. V následujících letech dělá maximum proto, aby využil dočasné výrazné oslabení ostatních politických hráčů v zemi a v relativně krátké době realizoval své dlouhodobé plány.

²⁰⁰ A to ve svém díle *Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547*. Viz Z OTTERSODORFU, Sixt – TEIGE, Josef (edd.), *Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547*, Praha 1920. Část dále edičně upravil a vydal právě Janáček pod názvem *O pokoření stavu městského*. O názoru Sixta z Ottersdorfu na panovníka snad nejlépe vypovídá následující útržek z jeho díla: „*Ale Pán Buoh všemohúci srdce královské znaje, že jest nad míru krve křesťanské k prolévání chtivé a že by potomně větší musely proto války národu českému nastati a skrz to také větší krve křesťanské nevinné prolévání, ráčil to sám z milosti své na ten čas přetrhnouti.*“ Viz S. Z OTTERSODORFU – J. JANÁČEK, (edd.), *O pokoření stavu městského*, s. 51.

²⁰¹ Konkrétně dva nižší šlechtici a dva měšťané, což oproti např. následku odporu rakouských stavů ve 20. letech 15. století je poměrně nízké číslo.

²⁰² J. ČECHURA, *České země*, s. 112.

²⁰³ BOBKOVÁ, Lenka, *Pönfall neboli Šestiměstí v protihabsburském odboji roku 1547*, in: Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie, s. 41.

²⁰⁴ KRŽÍŽOVÁ, Vladislava, *Vybírání posudného v kraji hradeckém podle kopiáře Václava Pergera z Altemperka z let 1594 a 1601*, in: Východočeský sborník historický 8, Pardubice 1999, s. 65.

V létě roku 1547 se tedy Ferdinandovi ambice nezastavily. Na svůj úspěch dále navazuje již v lednu 1548 zřízením Apelačního soudu (označovaného také jako Rada nad apelacemi), což byl významný krok v právním vývoji středoevropského prostoru, stejně tak jako krok k postupné unifikaci městského práva napříč zeměmi Koruny české.²⁰⁵ Vzhledem k unifikaci práva docházelo zároveň i k centralizaci státu. Jednalo se rovněž o krok, který dále posílil panovníkův vliv na nejen rozhodovací praxi městských soudů, ale také dále prohluboval vliv na královská města jako celek.²⁰⁶

Právě schopnost využití práva pro své potřeby je jeden z charakteristických rysů Ferdinandovy vlády. Není proto překvapivé, že se rozhodl dosažené změny promítnout do nové „revize“ zemského zřízení v roce 1549, což mohl po výrazném oslabení politické opozice poměrně snadno a rychle provést. Nové *Zemské zřízení z roku 1549* tak vznikalo velmi rychle v průběhu roku 1549, i když krůčky k jeho vydání lze vysledovat již od roku 1547.²⁰⁷

Příprava a redakce díla tak byla na rozdíl od *Vladislavského zřízení* v gesci panovníka a jím pověřených odborníků, v první řadě místopísaře Oldřicha Humpolce z Prostiboře a dále královského prokurátora Petra Chotka z Vojnína.²⁰⁸ To výrazně ovlivnilo obsah a myšlenku celého zákoníku.

Do podoby zákoníku, zasáhl i nejvyšší kancléř Království českého Jindřich z Plavna, který panovníka upozorňuje na nutnost opravy článku týkajících se panovnických pravomocí.²⁰⁹ To bylo zcela klíčové, protože textace těchto ustanovení mohla být dalekosáhlé dopady na realizaci Ferdinandovi politiky.

1.3 Kodifikace zemského práva na Moravě

1.3.1 Počátky moravských zemských zřízení

Mezi vývojem moravského a českého zemského práva, zejména ve vztahu k písemným památkám, jsou zřejmé výrazné rozdíly. Tyto spočívají zejména ve specifickém vztahu moravského zemského práva k právním knihám, či jiným naučením. Právo bylo předáváno

²⁰⁵ SCHELLE, Karel – BILÝ, Jiří, *Dějiny českého soudnictví*, Praha 2018, s.103. Tématem se dále zabývala i Karolina Adamová viz např. ADAMOVIČ, Karolina, *Apelační soud v Českém království v letech 1548-1651*, in: *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata*, Praha 1975.

²⁰⁶ K. SCHELLE, *Dějiny českého soudnictví*, s. 100.

²⁰⁷ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 61.

²⁰⁸ KINDL, Vladimír, *K problematice uplatnění právních poznatků v Čechách a na Moravě v 15. a 16. století (vybrané okruhy)*, in: *Dějiny právního stavu a právnických profesí*, Praha 1999, s. 104.

²⁰⁹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 60.

ústně nebo zapisováno ve formě nálezů do moravských zemských desek, které se vedly ve dvojím provedení: v Brně a v Olomouci. Moravští právní praktici, potažmo stavy obecně, se na rozdíl od těch českých intenzivněji nesnažili až do konce 15. století o zachycení zemského práva ve formě právních knih, kodifikací, či soukromé sbírky práva pro úřední použití.²¹⁰ Nenajdeme zde proto ve 14. století ekvivalenty děl jako *Rožmberská právní kniha*, *Řád práva zemského*, či *Maiestas Carolina*. Což je vzhledem k obsahovým podobnostem jednotlivých zákoníků, na poli okruhů právní úpravy i jednotlivých právních institutů s podivem. Nicméně jak uvádějí Janišová a Janiš: „*Přes blízkost a podobnost obou zemských práv byly v předhusitském období vnímány nepochybně jako plně autonomní právní systémy.*“²¹¹ Nezbyvá než dodat, že toto tvrzení se netýká pouze období před husitskými válkami, ale i doby pozdější. To samozřejmě neznamená, že by moravské právo existovalo zcela bez písemných památek.

Moravské zemské právo této doby máme zachycené zejména v zemských deskách, landfrýdech, ale i v řadě důležitých privilegií, které Morava obdržela od králů. Pro její státoprávní uspořádání byla důležitá zejména privilegia doby lucemburské.²¹² Moravské středověké právo však není zcela prosto právních knih, známe např. tzv. *Knihu písaře Jana*, která se ovšem věnuje městskému právu na příkladu městského soudu. Důležitým pramenem jsou také tzv. *Památky sněmovní*, do kterých se zapisovalo dění na zemských sněmech.²¹³

Nabízí se otázka, proč vývoj právních knih a kodifikací byl na Moravě oproti Českému království tak výrazně časově posunut. Mezi vznikem *Knihy Rožmberské* a *Knihy tovačovské* je rozdíl více než jedno století. Myslím si, že na vině by mohly být faktory jako výrazně početně menší moravská stavovská obec, právní rozdělení Moravy na tři celky (olomoucké biskupství, Opavské vévodství a samotné Markrabství moravské) a dualita hlavního zemského centra Olomouc – Brno, která mohla z praktického hlediska výrazně ztěžovat možné přípravné práce. Dle mého názoru zde ještě hraje důležitou roli speciální postavení Rožmberků v rámci českého panského stavu, kteří mohli proces sepsání práva výrazně urychlit. Podobné pozice zemského hegemona žádný z moravských panských rodů dlouhodobě nedosahoval. Navíc moravskou zemskou obec tvořilo výrazně menší množství panských rodů, královských měst a obecně lze hovořit o mnohem menším personálním

²¹⁰ K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 83.

²¹¹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 82.

²¹² P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s.14-15.

²¹³ JANIŠ, Dalibor (edd.), *Moravský zemský sněm na prahu novověku: edice památek sněmovních z let 1518-1570*, Praha 2010.

substrátu a geografické rozloze Moravy. Od počátku patnáctého století také titul markraběte moravského fakticky splývá s osobou českého krále, země tak nemá svého nejvyššího představeného trvale usídleného na území Moravy. Tato problematika by si však zasloužila samostatný výzkum.

Stejně jako v Českém království byla pro formování zemského práva zcela klíčová praxe zemského soudu,²¹⁴ který se na Moravě pozvolna a složitě utvářel od 13. století.²¹⁵ Zde zemští soudcové nejdříve z panského a později i z rytířského stavu právo „nalézali“ a tyto soudní „nálezy“ následně nabyly precedenčního charakteru zápisem do zemských desek.²¹⁶

Dalším důležitým pramenem práva byly usnesení moravského zemského sněmu, ve kterém ve zkoumaném období, tedy v první polovině 16. století, zasedaly čtyři stavy. Páni, nižší šlechta, preláti a královská města.²¹⁷

Nejpalcivější otázky na poli bezpečnosti a vzájemných interakcí jednotlivých mocenských skupin v rámci Moravského markrabství řešily dlouhodobě již od první poloviny 15. století tzv. landfrýdy neboli zemské míry. Jednalo se o dokumenty smluvního typu s omezenou časovou platností, resp. uzavírané na určitou dobu, ve kterých se jednotlivé strany zavazovaly dodržovat dohodnutá pravidla týkající se zejména míru v zemi.²¹⁸ Je specifickým moravského zemského práva, že se landfrýd používá jako specifický předstupeň zemských zřízení a s moravskou právní kulturou zůstane spjat až do počátku století sedmnáctého.²¹⁹ Landfrýdy byly v závěru 15. století doplněny dalším dokumentem, a to právní knihou Ctibora Tovačovského z Cimburka, zpravidla nazývanou jako *Knihla tovačovská*, přímo v zemských

²¹⁴ JAN, Libor, JANIŠ, Dalibor. *Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Brno 2010. s. 30.

²¹⁵ J. LIBOR, *Vznik zemského soudu*, s. 15.

²¹⁶ Které se bohužel pro české prostředí před rokem 1541 nedochovaly kvůli požáru. Ten se ovšem nedotkl moravských zemských desek uložených v Brně a Olomouci.

²¹⁷ I zde jsou patrné rozdíly mezi Moravou a Čechami, ve kterých preláti ztratili většinu mocenské i majetkové základny (včetně práva zasedat na sněmu) na úkor zejména nižší šlechty a měst, což v důsledku vedlo k výraznějším rozepřím v rámci stavovské obce, které nakonec vyvrcholili vydáním *Vladislavského zřízení zemského* a událostmi předcházející *Svatováclavské smlouvě*. Na Moravě byla naopak situace mnohem klidnější a stavy řešili svoje problémy mírovou cestou, což se podepsalo i na znění a podobě zemských zřízení.

²¹⁸ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 63. Landfrýdy jako takové se ovšem používali zejména v husitském a pohusitském období i v Českém království, viz BERAN, Zdeněk, *Boleslavský landfrýd 1440-1453: Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, České Budějovice 2011 či BERAN, Zdeněk, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny: snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014.

²¹⁹ A částečně i slezského, nicméně právě moravské zemské právo je v prostředí zemí Koruny české s kombinací landfrýdů (či dokumentů s policejními prvky) a zemských zřízení nejnepřítější spjato.

zřízení je pak označována jako „*knížka páně pana tovačovského*“. Právě ta se stala základem a inspirací fungování moravského zemského právo po celé 16. století.²²⁰

1.3.2 Ctibor Tovačovská z Cimburka a *Knihy tovačovská*

Před rozborem *Knihy tovačovské* považuji za důležité aspoň krátce pojednat o osobě jejího autora, jelikož je to pro pochopení okolností vydání i strukturu díla klíčové. Ctibor Tovačovský se narodil na konci 30. let 15. století do vlivné moravské rodiny pánů z Cimburka.²²¹ Stejně jako jeho otec Jan Tovačovský byl moravským zemským hejtmanem, nejvyšším královým zástupcem v zemi, zastával tak prakticky stejnou pozici jako v Čechách nejvyšší purkrabí. Jeho význačné postavení v rámci moravské stavovské obce dosvědčuje i fakt, že jako zemský hejtman působili celých 25 let. Mezi lety 1471 až 1479 paralelně zastával i roli nejvyššího kancléře Českého království.²²² Vzhledem k tomu, že husitské války se výrazně zasloužily o dočasné rozložení správní a soudní organizace, jak v Čechách, ale i na Moravě, vyskytla se v tomto období potřeba nové generaci zemských soudců a úředníků připomenout zásady procesního fungování zemského soudu a sněmu, jakož i královská privilegia a další součásti moravského zemského práva.²²³ Tuto diskontinuitu pomohla překlenout právě rodinná i osobní zkušenost Ctibora Tovačovského. Nutno poznamenat, že byl i zdatným literátem, což se kromě jeho právní knihy projevilo i vydáním díla *Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování v nich*.²²⁴

Knihy tovačovská vznikala postupně doplňováním jejích jednotlivých verzí v první polovině 80. let 15. století. Důvod a okolnosti jejího vydání jsou ostatně uvedeny a rozebrány již na začátku samotného úvodu této knihy, ze kterého je patrné, že Ctibor Tovačovský na žádost šlechty a olomouckého biskupa sepsal své osobní zkušenosti zejména se zemským procesním právem, aby z toho stavby mohly čerpat.²²⁵ Vzhledem k tomu, že středověké a raněnovověké právo preferovalo „starobylé“ tedy potvrzené a dlouho používané obyčeje (a právo obecně) nad nově ustanovenými pravidly, tak je tato žádost zcela logická. Důvody, proč to bylo vůbec zapotřebí, jsem rozebral výše. Vzhledem k obsažnosti tohoto díla se *Knihy tovačovská* stala jedním ze základních pramenů moravského zemského práva. Její jednotlivá ustanovení se promítla do jednotlivých zřízení 16. století a vzhledem k tomu, že moravská zemská zřízení

²²⁰ ČÁDA, František, *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*, Praha 1937, s. XXXIV.

²²¹ V. BRANDL, *Knihy Tovačovská*, s. IX.

²²² Tamtéž, s. XI.

²²³ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 84.

²²⁴ Dílo je editované a dostupné veřejně na <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/6a379253-79f8-4367-b2cb-47e85b7b6582/plny-text/s-apatem/folio/%5B1r%5D>

²²⁵ V. BRANDL, *Knihy Tovačovská*, s. 1.

byla nevýlučná, působila jako pramen práva po celé 16. století. Její důležitá pozice byla zastíněna až vydáním *Obnoveného zřízení zemského* pro Moravu roku 1628.

Struktura této právní knihy není na vysoké úrovni, i tak lze ale jednotlivé články rozdělit do několika základních kategorií, i když v samotném textu jsou tzv. na přeskáčku.²²⁶ První část ustanovení tvoří ta, která se věnují problematice státoprávního charakteru a základního správněprávního fungování země. Jako je např. způsob vkládání do zemských desek nebo způsob zasedání na zemském sněmu.²²⁷ Zejména zde je v prvních 7 kapitolách pojednáno o vztahu moravských stavů a panovníka, a to především při jeho uvádění na markrabský stolec.²²⁸ Velmi důležitý je článek 8., který se zabývá zemským sněmem a vyjmenovává i jednotlivé stavy, tedy pány, nižší šlechtu, města a preláty. Do této kategorie patří i kapitoly o jednotlivých zemských úřednících, úřednických přísahách a textace již uzavřených zemských landfrýdů. Na tyto články jsou pak navázány kapitoly o bezpečnosti v zemi a o vojenských záležitostech. Základ státoprávního postavení Moravy v rámci České koruny lze sledovat v kapitole 32. „*Že markrabství moravské svobodné jest*“, kde je Morava vymezena jako samostatná součást Koruny, která se má ke vztahu k panovníkovi přesně vymezené povinnosti, jako např. slib poddanosti a poslušnosti.²²⁹ V kapitole 40 je upravena i v té době velmi kontroverzní úprava pŕuhonů na panovníka, která je v zásadě povolena. Tento a další články pojednávající o královských právech byli roku 1497 panovníkem schváleny.²³⁰ *Knih*a *tovačovská* obsahuje i části odpovídající svým obsahem trestnímu právu. Zcela neobvyklá nejsou ani ustanovení týkající se ochrany sexuální morálky.²³¹

Druhý rozsáhlý celek článků tvoří proces před zemských soudem, obzvláště velká pozornost je věnována jeho samotnému složení a dále jednotlivým stádiím zemského soudního procesu, od přípravného řízení (tedy typy pŕuhonů a jejich doručování), přes vydání nálezu, až po řízení exekuční (vykonávací).

Třetí kategorií jsou ustanovení věnovaná problematice poddaných a osob ve slabším, či vyloučeném postavení. Podstatné jsou i disciplinační ustanovení, jako omezení či zákaz hry v kostky, či péče o morálku a veřejný pořádek spočívající v tom, že křtiny nesmí trvat více

²²⁶ Samozřejmě z dnešního pohledu. Nesystematické uspořádání bylo spíše pozdně středověkým standardem, alespoň na poli zemského práva, na příklad u *Vladislavského zřízení zemského* rozebráno např. M. Stojan, *Zemské a státní právo*.

²²⁷ Jedná se o kapitolu 94.

²²⁸ Text je edičně rozdělen na 224 kapitol. Ustanovení státoprávního charakteru jsou spíše v první polovině, kapitola a nástupnictví tvoří pak kapitolu první.

²²⁹ V. BRANDL, *Knih*a *Tovačovská*, s. 28.

²³⁰ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 89.

²³¹ Paralelu lze najít např. v M. BLÁHOVÁ – R. MAŠEK, *Karel IV., státnické dílo*, s. 225 a násl.

než jeden den. Pro 16. století důležité a typické. Dále je zde pohovořeno o právech sirotků a vdov,²³² z osob na okraji společnosti pak o Židech. Obecných práv poddaného obyvatelstva se nejvýrazněji dotýká kapitola 191., a to zejména ve vztahu k hospodářským výsadám šlechty. Pojednáno je však dále i o problematice osobního statusu či jejich majetkových poměrech.

Čtvrtá skupina kapitol se věnuje na rozdíl od těch předchozích problematice soukromoprávního charakteru. Největší pozornost je pak dána právu dědickému a rodinnému, zejména ve vztahu k nedílovému spoluvlastnictví, či k alodním statkům obecně.²³³ Tato problematika je i přes svou zdánlivou nespojitost se zbytkem ustanovení tradičně upravována napříč českými i moravskými zemskými zřízeními.²³⁴ Okrajově však Ctibor Tovačovský pojednává i o zastoupení a o poručenství a spolcích. Tato poslední kapitola je, i při celkové chaotičnosti díla (které je ovšem pro raněnovověké právní památky víceméně standardem), velmi nahodilá.

O úpravě církevních práv v Tovačovské právní knize a moravských zemských zřízeních bude pojednáno v samostatné kapitole.

Jak je patrné z obsahu díla, *Kniha tovačovská* svým obsahem pokryla významnou část moravského zemského práva. I přes nedostatky na poli systematiky jsou jednotlivé články relativně snadno pochopitelné. Ačkoliv byla původně koncipována jako právní kniha, tedy soukromoprávní sbírka, nesankcionovaná panovníkem, velmi brzy se stala základním dokumentem moravského práva a v podstatě tak nahrazovala zemské zřízení. Vzhledem k tomu, že možné sporné kapitoly byly panovníkem uznány, lze tedy vyjádřit myšlenku, že *Kniha tovačovská* tak v mnoha ohledech splňovala požadavky na zemské zřízení – po teoretické stránce. K tomuto mají ovšem námitky zejména Jana Janišová a Dalibor Janiš, kteří i přes to, že přiznávají dílu faktickou úlohu zemského zřízení, a upozorňují, že tak bylo i někdy označováno, tak soudí, že dílo nespĺňuje formální požadavky na tvorbu a přijetí, aby jako zemské zřízení obstálo. Což hrálo roli při prosazení kontroverzních ustanovení upravující panovníkovu moc do později přijatých zemských zřízení.²³⁵

Dle mého názoru toto zůstává pořád otevřenou otázkou a je nutno na dané dílo pohlížet z pohledu praktického používání a vlivu. Paralelou může být např. uherské *Tripartitum opus*

²³² Kapitoly 160 a násl.

²³³ Kapitoly 143 a násl. K významu pojmu nedíl, jakožto zvláštní formě šlechtického spoluvlastnictví viz K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 127.

²³⁴ Patrné je to např. na pokusu o kodifikaci *Maiestas Carolina*, či ve *Vladislavském zřízení zemském*.

²³⁵ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 98-100

iuris consuetudinarii inlycti Regni Hungariae partiumque adnexarium, které vznikalo v podobných časových a geografických podmínkách,²³⁶ a které původně kvůli absenci královského schválení jako kodifikace přijata nebylo, nicméně zcela plnila její funkci až do roku 1950. V případě *Knihy tovačovské* je i toto schválení částečně obsaženo. Soudím, že obě předkládaná díla nejde z důvodů formálních nedostatků klasifikovat jako pouze právní knihy v užším slova smyslu, ale měly by tvořit zvláštní kategorii *sui generis*, jestliže po delší dobu působily jako významný, či dokonce hlavní pramen zemského práva nebo jestli toto právo výrazně formovaly.

1.3.3 Moravská zemská zřízení první poloviny 16. století

Po *Knize tovačovské* vznikl další důležitý právní dokument Moravského markrabství poměrně záhy. Jedná se o *Zemské zřízení o honění nepřátel* z roku 1516.²³⁷ O okolnostech jeho vzniku prakticky nic nevíme.²³⁸ Nabízí se myšlenka, že moravské stavy vzhledem k velmi turbulentním událostem v Čechách chtěly znovu upevnit situaci uvnitř země, nelze to ovšem pramenně podložit. Tematicky je dílo podobné např. usnesení českého zemského sněmu z roku 1492, známé také jako *Zemský policejní řád*, na který jsou navázána další sněmovní usnesení.²³⁹

Zákoník samotný je krátký, málo strukturovaný dokument o 26 člancích s výraznými prvky landfrýdu a policejního řádu. Z tohoto důvodu ho i zejména někteří čeští autoři jako zemské zřízení *stricto sensu* vůbec nepovažovali.²⁴⁰

Lze se však připojit k názoru zejména moravských historiků, kteří tomuto dílu postavení zemského zřízení přiznávají, a to z následujících důvodů. Již zmíněné důležité postavení dokumentů upravující mír a bezpečnost v zemi ve spojitosti s tím, že toto zemské zřízení bylo řádně přijato za účasti královských zástupců na zemském sněmu. Také upravuje základní zemsko právní problematiku jako je fungování zemského soudu a proces před ním. Obsahuje též takřka obligatorní ustanovení o sirotcích, dědickém a majetkovém právu.

Jádro dokumentu pak tvoří landfrýd, který byl uzavřen na stejném sněmu, na kterém byl schválen zbytek této kodifikace.²⁴¹ Na landfrýd navazují ustanovení policejního charakteru

²³⁶ K tzv. Tripartitu více viz JANIŠ, Dalibor, *Verböczyho Tripartitum a základy ústavního zřízení Uherského království*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001.

²³⁷ Edice: JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor, *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516: (počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*, Olomouc 2013, text byl nicméně sepsán již v roce 1515.

²³⁸ Tamtéž, s. 28.

²³⁹ Tamtéž, s. 31.

²⁴⁰ K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 89.

hmotně i procesněprávně zaštiťující nejen „*honění nepřítel*“, ale např. i kontrolu poddaného obyvatelstva, zejména skrze omezení vlastnictví palných zbraní, či zákaz hazardních her.²⁴² Je zde kromě předchozích landfrýdů patrná i inspirace *Knihou Tovačovskou*, která inspirovala především státoprávní a procesní ustanovení.

Stručnost Zřízení zemského z roku 1516 ve spojitosti s nárůstem objemu zemského práva (skrze sněmovní usnesení, či soudní nálezy) a obecným historickým vývojem záhy již na počátku 20. let 16. století vedla moravské stavy k myšlence vydání „plnohodnotného“ zemského zřízení.²⁴³ Pro tyto účely vzniklo několik komisí, jejichž cílem bylo sebrat zemská práva a svobody a také více upřesnit ustanovení týkající se procesu před zemským soudem. Do příprav zákoníku však výrazně zasáhly události navazující na bitvu u Moháče roku 1526, zejména pak nástup Ferdinanda I. na český trůn. Ten více než jeho předchůdci prosazoval posílení panovnické moci a snažil se o posílení role panovníka v procesu přípravy a schvalování zemských zřízení. V jagelonském období (na rozdíl např. od období vlády Lucemburků) to totiž byly zejména stavy, které usilovaly o zakotvení svých práv a svobod na úkor panovníka v zemských zřízeních, což se nejvíce promítá na přípravných pracích na vydání *Vladislavského zřízení zemského*, do kterého panovník zasahoval jen velmi okrajově a stavy po jistou dobu zřízení používaly i bez králova souhlasu.²⁴⁴

Výsledek zdlouhavých jednání mezi stavy a panovníkem přinesl své ovoce na zemském sněmu konaném ve Znojmě roku 1535.²⁴⁵ Byla jmenována finální komise, pravděpodobně v čele se Ctiborem Drnovským z Drnovic, autorem tzv. *Knihy Drnovské*, právní knihy navazující na *Knihu tovačovskou*, a nejvyšším zemským písařem Otmarem z Nepomuka.²⁴⁶

Počtem ustanovení se již jedná o výrazně rozsáhlejší dílo, dle edice Františka Čády o 139 člancích, což vzhledem k počtu ustanovení *Zemského zřízení z roku 1516*, dává jistou představu o podrobnosti úpravy.²⁴⁷ Na tomto místě je ovšem důležité zmínit, že *Knihy tovačovská* je pořád téměř o 50 % rozsáhlejší.

²⁴¹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516*, s. 34.

²⁴² Oboje můžeme najít např. i ve *Vladislavském zřízení zemském*, resp. v jeho dodatku *Zřízení o ručnicích* z roku 1524.

²⁴³ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 126.

²⁴⁴ Ten zřízení schválil až dva roky po jeho vydání, tedy v roce 1502. P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 53

²⁴⁵ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 132.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 134.

²⁴⁷ F. ČÁDA, *Zemské zřízení moravské r roku 1535*.

Po obsahové stránce je dílo výrazně ovlivněno systematikou *Knihy tovačovské*, která se stala inspirací celé řady článků, některé jsou z tohoto díla i rovnou přebrány.²⁴⁸ Nesystematické uspořádání *Knihy tovačovské* nebylo zde nijak výrazně napraveno a dílo stejně jako jeho předchůdci zůstává bez pravidelného vnitřního uspořádání. Obsahuje však závěrečný registr jednotlivých článků, což orientaci přeci jenom zlepšuje. Dalším inspiračním zdrojem jsou i zmíněné *Památky sněmovní*.²⁴⁹

Obsah úpravy je dle kategorií velmi podobný tomu v *Zemském zřízení z roku 1516*, nicméně je jednotlivým okruhům témat věnována výrazně vyšší pozornost, a to zejména v úpravě zemského soudu a procesu před ním. Dále je rozpracována úprava zemské bezpečnosti i postavení poddaných. Do tohoto zemského zřízení jsou vtěleny i tři smlouvy, uzavřené v letech 1486, 1493 a 1532.²⁵⁰ Ty se týkají urovnání poměrů mezi oběma šlechtickými stavy a městským i prelátským stavem (resp. biskupem).²⁵¹ Opět se nabízí paralela s odlišným vývojem v rámci Českého království, kdy urovnání vzájemných rozepří mezi stavy předcházel krvavý konflikt hrozící přerůst ve vojenský konflikt.²⁵² Nejdůležitější ustanovení celého zákoníku lze spatřit v článku 2., v Čádově edici nazvaný „*Najprve list krále Vladislava*.“²⁵³ Jedná se o listinu privilegia Vladislava z roku 1492, která je vyústěním snah rytířského stavu zasedat na zemském soudu. Což se jim získáním 6 členů v 20členném kolegiu zemského soudu podařilo.²⁵⁴ Jsou zde tedy upravena základní pravidla fungování zemského soudu.

Vzhledem k aktivitě panovníka a jeho přítomnosti na znojenském sněmu byly do zemského zřízení zahrnuty články věnující se stavovským právům k pohánění panovníka, které Ferdinand rozporoval. Ve výsledku byl obsah zákoníku výsledkem kompromisu. Řešení některých důležitých otázek např. uznávání šlechtických testamentů byly odsunuto panovníkem na neurčito.

²⁴⁸ Tamtéž, s. XXXIV.

²⁴⁹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 134.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 134.

²⁵¹ O poslední z těchto listin, mezi stavy a biskupem olomouckým z roku 1532, bude pojednáno v samostatné kapitole.

²⁵² Viz PEŠEK, Jiří – ZYLINSKYJ, Bohdan, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, in: *Folia historica bohemia*, č. 6, 1984, s. 137-161. MARTINOVSKÝ, Ivan, *Zápas o uznání Vladislavského zřízení zemského*, in: *Ústecký sborník historický, Ústní nad Labem 1983*, či J. FRANCEK, , 24. 10. 1517. *Svatováclavská smlouva*.

²⁵³ F. ČÁDA, *Zemské zřízení moravské z roku 1535*, s. 1.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 8.

Výsledná podoba zákoníku zřejmě nebyla pro moravské stavy dostačující a vyhovující. Kromě výše nastíněných komplikací svou roli hrály také chyby v samotném textu zřízení.²⁵⁵ Proto vznikla již dva roky po znojemském sněmu iniciativa ze strany pánů a rytířů o revizi, či rovnou vydání nového zemského zřízení.²⁵⁶ Podobně jako u zřízení z roku 1516 vzniklo několik komisí, které měly za úkol uspořádat podklady. U tohoto díla je patrný významný přelom jak v uspořádání legislativního procesu tak v úrovni sebevědomí stavů ve vztahu k panovníkovi. Ty se totiž rozhodly výsledkem své práce, který přijaly na sněmu v Brně jako *Zemské zřízení z roku 1545*, vydat a uvést v platnost bez souhlasu a účasti panovníka.²⁵⁷ Nutno zde také poznamenat, že kromě soukromé iniciativy stavů zde významnou roli mohla hrát také výrazně složitější situace jak v Říši, tak v Českém království, která Ferdinandovi I. neumožnila se situaci na Moravě plně věnovat. Ve vztahu ke snahám o prosazení zemského zřízení zde tedy nastala podobná situace jako o téměř půlstoletí dříve u *Vladislavského zřízení zemského*, kdy sebevědomí stavů nabylo takové úrovně, že nepochybovaly o svém právu tyto základní dokumenty vytvářet.²⁵⁸

Po obsahové a formální stránce lze sledovat výrazné vývojové posuny. *Zemské zřízení z roku 1545* není revizí předchozí kodifikace, ale jedná se o nové dílo, které je *Zemským zřízením z roku 1535* pouze inspirováno. Není to však jediný zdroj inspirace, jak ukazuje Janiš. Kromě *Knihy tovačovské* se jedná i o řadu sněmovních usnesení a soudních nálezů.²⁵⁹ Se svými 259 články je o rovných 120 ustanovení rozsáhlejší než svůj předchůdce. Systematika na rozdíl od předchozích zemských zřízení je ucelenější. Dílo sice není členěno na žádné širší legislativní celky, nicméně je uspořádáno relativně tematicky soudržně, což je na poli zemského práva spíše ojedinělé.

Prvních zhruba 150 článků se věnuje primárně zemskému soudu a řízením před ním. I když je tato materie obsažena ve všech předchozích zemských zřízeních a právních knihách, zde je přidáno mnoho nových ustanovení. Za nimi následují ustanovení rodinného a dědického práva, zejména je zde pojednáno problematice věn, přechodu majetku a vdovských či sirotčích záležitostech. Dále následují ustanovení svou povahou státoprávní, týkající se zemského sněmu a jednotlivých zemských úředníků. Jak je pro raněnovověké právo typické, velký prostor je věnován přísahám těchto nejdůležitějších mužů v zemi. Na závěr jsou

²⁵⁵ D. JANIŠ, *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545*, s. 65.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 66.

²⁵⁷ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 148.

²⁵⁸ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 47.

²⁵⁹ Detailní rozbor lze najít v D. JANIŠ, *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545*, s. 74-85.

v zákoníku umístěny články upravující práva a povinnosti poddaných, bezpečnost v zemi a dále některá zbytková ustanovení, věnující se např. Židům, či duchovním osobám. Stejně jako v zemském zřízení z roku 1535 jsou zde připojeny smlouvy mezi šlechtou a městy, resp. biskupem, které se týkají zejména majetkově-politického uspořádání Markrabství moravského.

Praktické užívání *Zemského zřízení z roku 1545* mělo však pouze krátkého trvání. Po urovnání poměrů a vypořádání se s prvním stavovským povstáním.²⁶⁰ Ferdinand I. znovu obnovil svoji systematickou snahu o posílení a konsolidaci královské moci. Na zemském sněmu roku 1550 vnesl požadavek na revizi tohoto zemského zřízení z důvodu vzájemného nesouladu kodifikací z let 1535 a 1545 a snažil se stavy přimět k používání staršího ze zákoníků, tedy z roku 1535, dokud nedojde k nápravě tohoto stavu. Tento akt vedl stavy ke snaze o nové kompletní zemské zřízení, nicméně kvůli průtahům na straně panovníka se nepodařilo tuto situaci trvale vyřešit.²⁶¹ Provizorním řešením bylo znovu vydání zřízení z roku 1535, které bylo se souhlasem panovníka doplněno o několik dalších článků.²⁶² Vznikla tak redakce *Zemského zřízení z roku 1562*. Panovníkovi se tak podařilo dosáhnout svých cílů spočívajících v aktivním korigování vývoje moravského zemského práva.²⁶³

Lze tedy shrnout, že moravská zemská zřízení z let 1516, 1535 a 1545 jsou všechny výrazně ovlivněny *Knihou tovačovskou* a institutem zemských mírů. To se projevuje jak na formální, tak obsahové stránce daných zřízení, jelikož všechny se z velké části věnují stejným okruhům témat. Největší pozornost je logicky věnována nejpálčivějším otázkám fungování země, zemská zřízení proto aspoň částečně obsahují zejména normy tohoto typu:

1. Hmotně i procesněprávní ustanovení týkající se řízení před zemským soudem.
2. Státoprávní ustanovení vymezující okruh působnosti a složení nejdůležitějších zemských institucí, tj. zemského soudu, sněmu a systému nejvyšších zemských úředníků. Patří sem i ustanovení vymezující roli Moravského markrabství v rámci České koruny.
3. Landfrýdy a ustanovení vojenského a policejního charakteru.
4. Soukromoprávní ustanovení zejm. rodinného (včetně ochrany rodinného života) a dědického práva.
5. Ochrana vdov a sirotků.

²⁶⁰ Viz předchozí podkapitola.

²⁶¹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 157.

²⁶² Tamtéž, s. 160.

²⁶³ K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 89.

6. Záležitosti poddaných.

7. Jako samostatnou kategorii lze stanovit smlouvy mezi stavy navzájem, které tvoří součást zemských zřízení z let 1535 a 1545.

Podrobností úpravy se však výrazně liší, zejména mezi zemskými zřízeními z roku 1516 a 1545 jsou patrné obrovské rozsahové rozdíly.

Z textu zemských zřízení je zřejmé, že na přípravných pracích takřka vůbec neparticipoval městský a prelátský stav, i když je v kodifikacích o jejich právech a povinnostech mnohdy obsažně pojednáno. Na vytváření těchto zákoníků se nejméně podíleli právní praktici, kteří nebyli učenými právníky, což se výrazně podepsalo na systematické úrovni těchto děl, která je (s výjimkou *Zemského zřízení z roku 1545*) na velmi nízké úrovni. Také vliv římského práva je zanedbatelný.²⁶⁴ Od nástupu Habsburků na český trůn lze sledovat zvýšené tendence k ovlivňování příprav a podoby zemských zřízení ze strany panovníka. Zejména první české stavovské povstání výrazně užívání *Zemského zřízení z roku 1545*. Informace o přípravných pracích máme k jednotlivým zřízením dostupné značně nerovnoměrně, postupy některých komisí, které byly pověřeny shromážděním podkladů, se nedochovaly. I přes svá mnohá specifika lze v moravském právním vývoji vidět v některých ohledech paralely k právnímu vývoji v Českém království.

²⁶⁴ Nutno ovšem zmínit, že např. *Knihovna tovačovská* odkazuje na právo církevní, které na římské právo částečně navazuje, viz. J. KAPRAS, *Právní dějiny*, s. 54. Základní úvod do problematiky římského práva např. SKŘEJPEK, Michal, *Římské soukromé právo: systém a instituce*, Plzeň 2016.

2 Obsahová a formální stránka *Vladislavského zřízení zemského a Zřízení zemského z roku 1549* a jejich komparace

2.1 Obsahová a formální stránky kodifikací

2.1.1 *Vladislavské zřízení zemské*

V edici Kreuze a Martinovského je *Vladislavské zřízení zemské* rozděleno do 576 článků.²⁶⁵ Systematika díla je velmi nízká. Nadpisy jsou opatřeny pouze některé skupiny článků, jinde zcela chybí. Orientace v zákoníku je tedy velmi ztížená. Dílo vyšlo již roku 1500 tiskem. Jak již bylo rozebráno v předchozí kapitole, *Vladislavské zřízení zemské* je z velké části kompilátem nálezů zemského sněmu a usnesení zemského soudu z několika málo desetiletí před jeho vydáním. Obsahuje však i ustanovení staršího původu.

Na začátku *Vladislavského zřízení zemského* stojí předmluva, v rámci které autoři odůvodňují potřebu vydání zákoníku, stručně předstírají nejdůležitější obsahové body zákoníku a vyjadřují základní ideové východisko kodifikace. Tedy, že oba šlechtické stavy (s formálním povolením panovníka) nyní kodifikují vlastně pro svou potřebu zemské právo, na což mají jako nositel části moci ve státě právo. V očích šlechty právě ona je, resp. má být, rozhodující silou v zemi, čehož se snaží dosáhnout i pomocí zákoníku a jeho textace. Také si zde autoři připravují půdu pro omezení práv městského stavu, jehož postavení a roli v zemi v podstatě bagatelizují. Tento protiměstský narativ dále rozvíjejí v dalších ustanoveních, které nabourávají tehdejší *status quo* a vytlačují městský stav ze zemského politického života.

Předmluva také obsahuje velmi strohý seznam, kde jsou vyjmenovány nejdůležitější tematické okruhy, které jsou v zemském zřízení řešeny. Jednotlivé skupiny článků nejsou v úvodu vyjmenovány v pořadí, v jakém jsou uvedeny v zemském zřízení. Konkrétně se jedná o následující okruhy, řazeno dle přemluvy. „Což v těch knihách psáno stojí.“²⁶⁶

1. Trestní právo: „Proč by měl člověk čest ztratiti, hrdlo anebo statek.“
2. Úprava fungování zemského soudu: „*kerak jest soud zemský v své moci a své slávě od starodávna i nyní držán byl, (...) kerak by měli bohatí i chudí při tom soudu se spraviti, počnúc od pouhonu až do žaloby a po rozsúzení.*“

²⁶⁵ Obsahové stránce *Vladislavského zřízení zemského* jsem se důkladněji věnoval (včetně příslušné literatury) v M. STOJAN, *Státní a zemské právo*, s. 42-47. Proto zde pouze stručně uvádím nejdůležitější body.

²⁶⁶ Celá předmluva viz P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 107.

3. Úprava fungování dalších šlechtických soudů: *„A také o soudu královském komorním a o menším soudu zemském, o soudu dvorském a o soudu purkrabie pražského; o těch všech soudech jest s pilností zavrieno (...), kterak se při nich každý zachovati má.“*
4. Zemské úřady a postavení stavů: *„kterak napřed panský stav stav při úřadech zemských a při soudech zachován býti má a potom stav rytieřský (...). A také Pražané a stav městský, pokud při svých městských soudech o městskou věc, zachováni býti mají.“*
5. Úřad zemských desek: *„A také je zřízeno o dskách kladenie a ve dsky psanie (...), od čeho či placeno býti má od desk.“*
6. Postavení vdov a sirotků: *„což se vdov a sirotkuov dotýče, kterak by ti k svým spravedlivostem přicházeti měli.“*

Jedná se pouze o demonstrativní výčet, který opomíjí i některé velmi důležité tematické okruhy, např. zde není vůbec zmíněn panovník a jeho pravomoci, i když je tomuto tématu později věnována celá kapitola. To lze vysvětlit tím, že autoři další části nepovažovali za stěžejní.

Jádro zákoníku tvoří ustanovení u fungování šlechtických soudů (větší a menší zemský, komorní, dvorský a soud pražského purkrabího) a procesu před nimi. Nejvíce pozornosti je, z logiky věci, věnováno procesu před zemským soudem, včetně vykonávacího řízení. Na tyto ustanovení navazují články o chodu úřadu zemských desek, postavení zemských úředníků a takřka na konci zákoníku i kapitola, i když značně marginalizována, o právech a povinnostech panovníka. Tyto články tvoří nadpoloviční většinu zákoníku.

Vladislavské zřízení zemské se netýká pouze fungování raněnovověkého státu a jeho nejdůležitějších institucí. Obsahuje ustanovení týkající se takřka všech odvětví zemského (šlechtického práva), která se vyskytují ve srovnatelných kodifikacích. Šlechtická iniciativa vzniku zákoníku, stejně jako autoři z jejich řad nezapomněli na ustanovení zvýhodňující šlechtu nejen na politické úrovni, ale také ve vztahu k majetkovým právům, kde panovník potvrzuje, že se vzdává práva odúmrti. Kodifikace samozřejmě neupravovala společenské poměry pouze na úrovni šlechty a panovníka, ale velmi důležité bylo také zakotvení pravidel pro vznik a existenci právních vztahů mezi jednotlivými subjekty (primárně tedy šlechtici a panovníkem, resp. královskou komorou) navzájem, což se projevilo např. na ustanoveních o závazkovém právu.

Velký důraz je v zákoníku kladen na právo dědické, se zaměřením na možnost kšaftu (závěti). Upraveno je i právo rodinné, zejména pak nedílové spoluvlastnictví a problematika věna. Zákoník obsahuje i trestněprávní ustanovení o opovědnících a obligátní články o vdovách, sirotcích a (okrajové a málo četné) ustanovení o Židech. Obecně je možné říct, že i když se *Vladislavské zřízení zemské* věnuje takřka všem odvětvím práva, tak žádné plně nevyčerpává a s výjimkou prvotních ustanoveních o fungování soudů se jim vlastně ani do hloubky a systematicky nevěnuje.

Do jisté míry to byl i záměr autorů díla. Kodifikace samotná si nečinila ambice být jediným pramenem práva. Zákoník byl koncipován jako nevýlučný a počítal z jeho další rozšiřování, buď sněmovními usneseními nebo nalézáním práva v rámci soudní praxe. *Vladislavským zřízením zemským* neupravené právní vztahy mohly být regulovány ostatními již zavedenými prameny zemského práva, zejména pak obyčeji.

Tato nevýlučnost ve spojitosti s omezeným časem se výrazně podepsala na výsledné podobě zákoníku. Klíčové je také dříve popsany proces zvýšené produkce soudních nálezů a sněmovních usnesení, které sloužily jako podklad pro *Vladislavské zřízení zemského*. Do velké míry byly totiž jednotlivé právní věty vytaženy z původního dokumentu a přesunuty do nově vzniklého zákoníku.

Vladislavské zřízení zemské neobsahuje žádnou paralelu závěrečných ustanovení ve smyslu dnešních legislativních prací. Velmi nízká úroveň strukturovanosti se projevuje i na tom, že zákoník je doslova utnut jedním krátkým závěrečným článkem, konkrétně 576. Zde nalezneme informaci, že „*páni. Rytieřstvo v těchto knihách, což nahoře psáno stojí, a právo našli a utvrdili a tiem hýbáno býti nemá od [sic!] nižádného člověka bez svolenie hlasu panského a rytieřského*“²⁶⁷ O osobě panovníka není v tomto článku ani zmínka. Na úplný závěr je zmíněna existence městského stavu, jehož názor má být vzat v zřetel v těch záležitostech, které by se královských měst dotýkaly, což ale pouze potvrzuje tendenci odsunout městského stavu na okraj politického života v zemi.

Co se týče obsahu zákoníku, tak lze vysledovat dvě klíčové tematické úrovně. Je to za prvé zakotvení pravidel pro fungování základních institutů raně novověkého státu, tedy zejména soudů s celozemskou působností, zemských úřadů a sněmu. Ustanovení o soukromoprávní části zemského práva mají spíše vedlejší charakter.

²⁶⁷ Tamtéž s. 266.

Možná ještě důležitější je ale linie státoprávní, kde se oba šlechtické stavy snaží zakotvit svou současnou politickou převahu v Českém království pomocí zemského zřízení a oslabit tak své oponenty, panovníka a královská města. Pro úplnost je nutná zmínit rozdílnou reakci obou subjektů. Zatímco panovník roku 1502 *Vladislavské zřízení zemské* (i když zajisté bez většího nadšení) sankcionoval a nebránil se ani plošnému šíření kodifikace tiskem, tak městský stav vydání kodifikace mobilizovalo k aktivnímu boji za svá práva. Tento stav přivedl České království až na pokraj „občanské“ války.²⁶⁸

2.1.2 *Zemské zřízení z roku 1549*

V edici bratrů Jirečkových má *Zemské zřízení z roku 1549* celkem 862 článků, včetně předmluvy, které původní autoři rozdělili do 22 celků podle písmen abecedy o zhruba 40 ustanoveních. Tyto celky nemají žádnou cílenou jednotící myšlenku, či obsahovou provázanost jinou než tu, že některé okruhy problematiky se náhodně ocitly pouze v jednom takto vymezeném celku. Jedná se o pokračování v tradici uspořádání článků v zemských zřízeních.²⁶⁹ Dle mého názoru zde hrála roli i snaha o usnadnění orientace v zákoníku, i když ji neshledávám příliš úspěšnou. Na množství článků se projevil ještě fakt, že jsou do textu kodifikace zahrnuty i modifikované dodatky k *Vladislavskému zřízení zemskému*, konkrétně *Svatováclavská smlouva*, *Zřízení o ručnicích* a i *Narovnání o hory a kovy* (poslední zmíněné v nezměněném původním znění).

Dílo vyšlo roku 1550 tiskem u vydavatele Jana Kosořského z Kosoře.²⁷⁰ Je zde patrný výrazný posun v souvislosti se snahou o zlepšení přehlednosti díla. Zákoník obsahuje dva rejstříky označené jako „registra“. První je věcný abecední rejstřík obecně celému zákoníku, druhý slouží jako pomůcka k identifikaci článků, které se týkají toho „*jak se od čeho ke dskám zemským platiti má*“.²⁷¹ Jelikož tato problematika byla ze své podstaty pro uživatele zákoníku velmi podstatná, a navíc je placení u úřadu zemských desek a jednotlivých úředníků rozpracováno na více než 120 člancích, je samostatné registrum více než pochopitelné.

Posun je zjevný také na úrovni systematiky díla, které je nově systematicky členěno na kapitoly. Jsou zde patrné podrobné a do jisté míry i ucelené skupiny článků věnujících se vybraným tématům. V textu je hojně využíváno nadpisů, což napomáhá jak členění díla, tak orientaci v něm. Zákoník tak působí více kompaktně. Zrychlené přípravné práce se tedy na

²⁶⁸ K tomuto blíže P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 51-78.

²⁶⁹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. VI.

²⁷⁰ Tamtéž, s. VII.

²⁷¹ Tamtéž s. 488.

podobě díla nepodepsaly tolik, jak by bylo možné očekávat. Je však nutno dodat, že některé části zákoníku jsou převzaté z předchozích zemských zřízení, či jejich doplňků. Kodifikace tedy nevznikala jako zcela nové dílo. Jako ostatní zákoníky také podléhala nutnosti novelizací z důvodu společenských, politických a ekonomických změn. Svou nezastupitelnou roli zde také hráli autoři *Zemského zřízení z roku 1549*. Zejména pak Oldřich Humpolec z Prostiboře, který jako univerzitně vzdělaný člověk a navíc místopisář Království českého, byl zkušeným právním praktikem a tedy i garantem kvality zákoníku.²⁷²

Kromě potvrzeného spoluautorství Petra Chotka z Vojnína by bylo možné přemýšlet i nad účastí rytíře Volfa z Vřesovic, od roku 1547 nejvyššího písaře Království českého a jednoho z autorů *Zemského zřízení z roku 1564*.²⁷³ Bez pozornosti by neměl také zůstat vliv nejvyššího kancléře Jindřicha IV. z Plavna, který asistoval při panovníkovi při vyhotovení některých listin v souvislosti se zákoníkem a jako důležitá osoba z jeho prostředí měl na podobu zákoníku vliv.²⁷⁴

2.1.2.1 Předmluva a závěrečná ustanovení

Zemské zřízení z roku 1549 začíná předmluvou Oldřicha Humpolce z Prostiboře, na kterou navazují, opět ve formě úvodu, dvě listiny Ferdinanda I. Autor první části předmluvy zde, jak je ostatně v *proemiích* zvykem, obhajuje potřebu vydání kodifikace a vysvětluje okolnosti jejího vzniku. Jádrem jeho argumentace tvoří teologické a historické zdůvodnění existence práva, resp. psaného práva skrze biblické citáty popisující Boha jako původce všeho práva, s důrazem na Mojžíše a desatero. Dále popisuje, že jednotlivé historické národy měly své právní systémy. Vyzdvihuje zde roli práva římského, zejména pak v období císařství. V právu vidí záruku bezpečnosti, míru a jednoty v zemi. Roli panovníka a okolnosti vydání zákoníku popisuje takto.

„A protož Nejjasnější kníže a pán, pán Ferdinand, římský, uherský, český etc. král etc. chtě v tomto království českém rád pokoj, řád, svornost a lásku mezi poddanými svými viděti: tím jsa hnut, jakož někdy císařové římsští a jiní králové a vrchnosti jsau činivali, tak i JMti královská na to bedlivau svau péči vynaložiti (...) Kdež jsau Práva a Zřízení Zemská tohoto království v něčem v nedostatek měla a v něčem nápravy potřebovala, že jest to vše ráčil

²⁷² MALÝ, Jakub, *Vlastenský slovník historický*, Praha 1877, s. 207.

²⁷³ Jeho případnou účast na tvorbě na *Zemského zřízení z roku 1549* nyní nelze prokázat, mohlo by to však být cílem specializované studie.

²⁷⁴ Viz J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 60. Dále J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 134.

*JKMt k nápravě a vysvětlení přivést. A jakuo při tom péči, bedlivost a pilnost míti jest JKMt ráčil, z předmluvy této níže položené každý (kdož čísti bude) tomu dostatečně vyrozumí.*²⁷⁵

Argumentace náboženským řádem v návaznosti na tradici římských císařů je více než patrná. Ferdinand I. tedy v předmluvě vystupuje, jako autor (s „drobnou“ pomocí Oldřicha Humpolce z Prostiboře a stavovské komise), zadavatel a ideový původce zákoníku současně. Prostřední z úvodních listin se do velké míry věnuje hlavně tomu, že místopísař byl za svou práci odměněn výhradním právem tisku zemského zřízení po dobu 10 let. Ten, kdo by do tohoto práva zasáhl se vystavuje pokutě 50 kop grošů českých.

Až v poslední listině se dozvídáme, že se na vydání zákoníku podílela i širší stavovská obec, zejména pak oba šlechtické stavy. Královská města pouze v rozsahu „což tu stavu městského náleželo.“²⁷⁶ K vydání nového zemského zřízení byl panovník slovy předmluvy „poniženě a poddaně prošen.“²⁷⁷ Legitimitu kodifikace autor dále podkládá jednomyslným schválením zemského zřízení na zemském sněmu. Tyto ustanovení však slouží primárně jako zástěrka původního záměru, což bylo prosazení panovníkem iniciované a připravené kodifikace zemského práva v podobě, která by mu umožnila lépe dosáhnout jeho cílů.

Zákoník jako takový nelze, i přes jeho vyšší úroveň systematiky, než bylo v českém a moravském prostředí standardem, jednoznačně rozdělit do jasně horizontálně členěných tematických okruhů. Tak je ale možné identifikovat základní okruhy článků rozmístěné napříč zákoníkem.

Za předmluvou, na tradičně privilegované místo, je umístěna šestice článků upravující některé aspekty postavení panovníka v rámci Českého království. V rámci těchto článků jsou zakotveny změny týkající se „*důstojství, mocnosti a saudu JMkrálovské.*“ Obecné dobré (*bonum commune*), jehož podobu a funkci určuje primárně panovník, je vyzdvihnuto jako jeden z vůdčích principů nové kodifikace.

„*JMt královská ráčí míti moc a vrchnost (...) nade vším, což k dobrému, užitečnému JMti královské a JMti dědicuov a všech obyvateluov tohoto království obecnému dobrému jest, to řídití, puosobiti a spravovati.*“²⁷⁸

²⁷⁵ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 132.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 134.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 135.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 136.

Dále je zde odkázáno na zemské sněmy, zejména pak na Bartolomějský sněm, během kterých byla vydána usnesení posilující panovníkovu moc. Příkladem může být usnesení zakazující svolávání krajských sněmů bez svolení panovníka. V úvodních člancích lze vysledovat trend posilování panovnických práv. Velmi podstatné je utvrzení panovníkova práva jmenování zemských úředníků. Je zde typicky argumentováno jejich starobylostí, samotná práva jsou zde pouze „znovuobjevena“ a panovník tak pouze navazuje na již existující obyčej. Bez reflexe nezůstávají dějinné události předcházející vydání kodifikace, kdy jsou v článku A. 8 stanoveny hrdelní tresty za *puntování*, tedy vytváření tajných spolků proti panovníkovi.

Velmi zajímavý je závěrečný článek první skupiny, a to A.9. Je zde výslovně potvrzena existence všech tří stavů Českého království, tedy panského, rytířského a městského, i když postavení městského stavu je dále v zákoníku velmi podkopáváno. Zároveň je zde vyzdvihnuto unikátní postavení Ferdinandova věrného stoupence Jindřicha IV. z Plavna a celého jeho rodu, kteří mají právo užívat knížecího důstojenství. Smyslem tohoto článku je dle mého názoru vyzdvihnutí zásluh pánů z Plavna a zároveň rozptýlit obavy ostatních českých pánů ze zhoršení jejich politického postavení. V zásadě se tak jedná o zlomový bod ve sporu o přednost na českém zemském sněmu mezi pány z Plavna a Rožmberky, kteří v tomto článku vůbec nejsou zmíněni.²⁷⁹

Zákoník je prakticky zakončen trojicí článků s nadpisem *Závěrek Zřízení zemských*. Po těchto ustanoveních sice ještě následují články modifikované *Svatováclavské smlouvy* a *Narovnání o hory a kovy* (v originálním znění), je ale patrné, že jádro zemského zřízení se uzavírá právě zde. Umístění původních dodatků k *Vladislavskému zřízení zemskému* až za tuto kapitolu poukazuje na specifickou povahu těchto dodatků, které tak do jisté míry stojí od samotného zákoníku bokem. *Závěrek Zřízení zemských* se věnuje v každém ustanovení jedné podstatné otázce, kterou nebylo možné řešit v jiném místě zákoníku (možná s výjimkou úvodu) a které výrazně ovlivňují celou oblast zemského práva.

²⁷⁹ Vzhledem k vymření hlavní větve pánů z Plavna v roce 1572 později výsadní postavení nabývající zase Rožmberkové. Je paradox, že rodu pánů z Plavna dosud není věnována ucelená monografie ani širší pozornost v rámci české historiografie. Z českého prostředí se tématu věnoval Jaroslav Pánek, ve spojitosti se svými díly o Rožmbercích. Z německojazyčného prostředí např. SCHMIDT, Berthold, *Burggraf Heinrich IV. zu Meissen. Oberstkanzler der Krone Böhmen und seine Regierung im Vogtlande*, Gera 1888 a RICHTER, Johannes, *Zur Genealogie und Geschichte der Burggrafen zu Meißen und Grafen zum Hartenstein aus dem älteren Hause Plauen*, in: *Sächsische Heimatblätter*, č. 5, Dresden 1992. Z pramenů pak viz *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, kniha II., Praha 1880, s. 715 a násl. Zejména pak s. 722, kde je nejlépe vyjádřena argumentace pánů z Rožmberka a jádro celého sporu. Do *Zemského zřízení z roku 1549* je však převzato ustanovení z *Vladislavského zřízení zemského* jako článek A. 15, který potvrzuje výsadní právo hlavy Rožmberského domu sedat nad všemi ostatními vyššími šlechtici, včetně zemských úředníků. Dle článku A. 13 na zemském soudu zase po pravici, tj. na nejdůležitějším místě sedal „kníže“, zatímco pán z Rožmberka sedal dále od krále, po pravici knížete.

V článku X. 16 je upravena pozice zemského soudu, který sice má nadále možnost svobodně nalézat právo „*jak za spravedlivé poznají*“.²⁸⁰ Soudci jsou však povinováni se řídit *Zemským zřízením z roku 1549* v oblastech, které jsou v něm upraveny. Článek X. 17 řeší následky pohorelení zemských desek v roce 1541. Následkem tohoto požáru došlo k obrovskému zásahu do právní jistoty všech subjektů zemského práva a byl také narušen celý právní život Českého království. V tomto ustanovení se upravuje používání opisů z nálezů zemského soudu z pohořelých zemských desek, kdy je obecně zakázáno je používat. A to z toho důvodu, že druhá strana by zpravidla neměla možnost učinit totéž. Takovýto nález lze zemskému soudu předložit pouze v situaci, kdy se dotýká, resp. v minulosti dotýkal, jedné ze soudních stran. Jako poslední je uveden článek X. 18, který se věnuje roli stavů uvnitř země. Šlechtické stavy jsou zde vyzdvihnuty jako státotvorné a jako takové mají pouze oni a panovník právo na zemském sněmu měnit zemské právo. O městském stavu zde nenajdeme ani zmínku, i přes to je význam ustanovení jasný. Počáteční smířlivý tón z úvodních článků je opuštěn a královská města jsou tak prakticky vyloučena, alespoň po právní stránce, z vyšší zemské politiky.

Lze tedy shrnout, že předmluva a úvodních šest článků *Zemského zřízení z roku 1549* obsahují základní ideologické zakotvení nové kodifikace. Jsou zde umístěna ustanovení, které se snaží zakotvit nový *status quo* v Českém království a posilují panovnickou moc na úkor stavů. Také je velmi akcentován propanovnický narativ, tedy vyzdvihnutí role panovníka ve státě. V tomto ohledu je možné nalézt jisté paralely s kodifikačními snahami Karla IV. Dále jsou zde reflektovány výsledky a průběh prvního stavovského povstání, což se promítlo do článku týkající se punktování a pánů z Plavna. Na tyto články pak navazuje závěrečná část kodifikace, která se věnuje velmi podobným základním problémům, tedy kromě jádra fungování zemského práva rovněž i politickým otázkám. I přes to, že výše zmíněné články tvoří pouze něco okolo 1 % z celé kodifikace, tak ve svém důsledku obsahují zcela zásadní změny, které výrazně ovlivnily podobu zemského práva. Úvodní ustanovení také určila interpretační pravidla pro zbytek zákoníku. Tvoří totiž něco jako raněnovověkou obdobu důvodové zprávy. Ustanovení závěrečná pak připomínají základní hodnoty a nejdůležitější body, na kterých kodifikace stojí.

2.1.2.2 Další významné články *Zemského zřízení z roku 1549*

Zákoník jako takový lze rozdělit do tří hlavních oblastí. První z nich obsahuje normy týkající se fungování základních zemských institucí a politického rozložení moci v království. Do této skupiny řadím jako podkapitulu i ustanovení týkající se procesních pravidel před různými

²⁸⁰ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 433.

soudy s celozemskou působností, jelikož svou povahou spoluutvářejí právní chod země a mají i potenciál ovlivnit politické klima. Druhá skupina obsahuje veřejnoprávní ustanovení zemského práva (ve smyslu práva šlechtického), s důrazem na právo trestní a správní. Třetí část článků je pak věnována soukromoprávním ustanovením zemského práva, zejména pak právu závazkovému, rodinnému a dědickému.

Na tomto místě je nutno říci, že naše soudobé dělení práva lze v raněnovověkém kontextu používat pouze se značnou rezervou, jelikož se jedná v podstatě o anachronismus. Je nutno brát v potaz, že se jedná o uplatnění teoretického konstruktů na prostředí, které nelze s jeho pomocí plně postihnout, které toto dělení neznalo a nepoužívalo. Zároveň nám však použití této terminologie usnadňuje základní orientaci v tématu.

V první části se autoři zákoníku zaměřili na větší i menší zemský soud a další soudy s celozemskou působností, hlavně na dvorský a komorní soud. Konkrétně je pojednáno o jejich obsazení a procesu před nimi. Popis především procesních institutů týkajících se činnosti zemského soudu tvoří na počet článků největší část celého zákoníku. Dopodrobna je pojednáno o jednotlivých fázích soudního řízení, od zasílání pŕuhonů, přes jednání před soudem až po exekuční řízení. Velká pozornost je věnována důkazním prostředkům, zejména pak svědectvím, přísahám, možnosti použití listin a desek zemských.

Další procesněprávní ustanovení se týkají např. promlčení práv a povinností, kde lhůta k promlčení je stanovena (článek E. 35) na tradiční tři roky a 18 týdnů, tedy tzv. zemská léta. Autoři také mysleli na stanovení lhůt v případech války, či vypuknutí epidemii.

Naopak o fungování zemského sněmu je až na jednu výjimku pojednáno spíše okrajově, a to pouze v člancích, které jsou věnovány jiné problematice. Onou výjimkou je vyloučení městského stavu v již zmíněném článku X. 18 v závěrečné části zákoníku.

Lze tak předpokládat, že způsob zasedání zemského sněmu nebylo zapotřebí více upravovat. Dle mého názoru bylo *Zemské zřízení z roku 1549* podobně jako *Vladislavské zřízení zemské* pojato jako nevýlučné, tedy že v platnosti zůstaly i ostatní prameny práva, které jednání zemského sněmu upravovaly. Samotný zákoník se opakovaně odvolává na starší nálezy i obyčeje a upravuje možnosti jejich používání.²⁸¹ Protokolární otázky byly v zemských řízeních řešeny a problematiku zasedání upravovaly obyčeje, kterými se zasedání zemského sněmu řídilo do roku 1500. Co se pramenů práva týče, ani *Zemské zřízení z roku 1549* nezasahuje do práva zemského soudu svobodně vynášet nálezy. Naopak toto právo v člancích

²⁸¹ Např. článek Q. 38 a X.16-17.

X. 16 a 17 potvrzuje. Nové nálezy však nesmí být v rozporu se zemským zřízením. To, společně s novou úpravou procesního práva, velmi pěkně ukazuje článek X. 16.

„Páni a vladyky saud zemský i jiné saudy mají tak držeti a sauditi na své přísahy spravedlivě a na toto Zřízení zemské, jakož od starodávna bývalo, a jakž za spravedlivé poznají . (...) A vedlé [sic!] toho Zřízení, kteréž jest v těchto Právích napsáno, má tak každý poháněti, i po rozsudku aneb po právu staném právo vésti, tak jakž toto Zřízení v sobě ukazuje.“²⁸²

Dále je věnována značná pozornost osobě panovníka, zejména pak jeho volbě a vztahu k zemským úředníkům. Svobodná stavovská volba panovníka je zde ale pořád zachována. To však pro Ferdinanda nepředstavovalo v dohledné budoucnosti zásadní problém, jelikož si v roce 1549 prosadil volbu syna Maxmiliána jakožto svého nástupce, který se později ještě za otcova života stává titulárním českým králem.

I když je v *Zemském zřízení z roku 1549* panovníkova moc posílena, tak součástí zákoníku jsou i ustanovení týkající se limitů a omezení panovníkovy moci. Výmluvně tak uvozuje článek A. 35 znějící: „*Artikulové, v čem JMt královská nebo králová česká moci míti neráčí.*“²⁸³ Příkladem může být letitý zákaz obsazování cizozemců do zemských úřadů (čl. B. 2), panovník nemůže jmenovat do čela více úřadů jednu osobu (B. 1). zákaz svolávání zemské hotovosti k zahraničním konfliktům, z jiných než stanovených důvodů (čl. B. 4) či povinnost respektovat práva a privilegia stavů (čl. B. 8). Mezi další omezení panovníka, popř. jeho ženy, patří i zákaz glejtování, prodej věnných statků a další. Okrajově je zmíněna i (článek A. 38) pravomoc zemského soudu nad panovníkem. Stavby také mají možnost v případě vymření dynastie panovníka svobodně volit (čl. B. 6). V článku B.13 vysloven zákaz zcizování vybraných statků spadající pod České království. Je zde navázáno na Karla IV., který stejná pravidla vtělil do svého připravovaného zákoníku *Maiestas Carolina*.

Dále je zevrubně pojednáno o jednotlivých zemských úřednících, z jakého stavu mohou pocházet (článek A. 31), o jejich přísahách a příjmech. Další velká podkapitola v rámci první skupiny ujednání *Zemského zřízení z roku 1549* se týká fungování úřadu zemských desek s důrazem na personální zajištění skrze úřad písaře. Důležité je i finanční zajištění, kde je takřka 80 článků věnováno jednotlivým poplatkům, a to pouze v rámci řízení u zemských desek, nepočítaje v to finanční částky plynoucí jednotlivým úředníkům. Důraz na důkladné stanovení výše plateb je v *Zemském zřízení z roku 1549* velmi jasným trendem. Do této

²⁸² J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 433.

²⁸³ Tamtéž, s. 148.

skupiny článků bych ještě zařadil ustanovení, která se dotýkají náboženství. V článku B. 17 je respektován tehdejší *status quo* v otázce katolického vyznání i přijímání pod obojím. O luteránství nebo Jednotě bratrské není žádná zmínka, nepoživaly tudíž právní ochrany jako první uvedené denominace.

Druhou skupinou článků jsou rovněž ustanovení svou povahou veřejnoprávní (stejně jako v případě skupiny první), ale nedotýkající se již státoprávních otázek, resp. otázek fungování základních institucí země. Jedná se o rozsáhlý celek ustanovení upravující převážně trestněprávní aspekty zemského práva, tedy problematiku trestných činů (zejm. články R. 34 až 38, Q. 14 až 22 a T. 20 až U.12) včetně těch proti osobě panovníka, tedy *crimen laesae maiestatis*. Dále navazuje část týkající se nakládání s opovědníky a dalšími rušiteli zemského míru (články U. 17 až V. 13).²⁸⁴

Do této skupiny patří i jediný článek, který je věnován Židům (X. 14), který jim stanovuje povinnosti vracet kradené předměty. Upraveno je finanční právo v ustanoveních o mincích (články V. 14 až V.20) nebo správní právo, do kterého spadají články týkající se vzájemných vztahů pánů s poddanými (články T 13 až T 16). Pozornost je věnována i krajské správě (články R. 16 až R 31).

Poslední, třetí, skupinu článků tvoří ustanovení týkající soukromoprávní části zemského práva, konkrétně práva závazkového, rodinného a dědického. U obligací je pojednáno zejména o zajištění závazků ležením (články Q 30 až R 15). Množství ustanovení, které se tohoto institutu týkají, ukazuje na jeho časté užívání a popularitu. V rámci zajištění pohledávek je v kodifikaci možné najít i právo zástavní. Z práv majetkových je pak velká pozornost věnována institutu komorních platů (např. články G.11, G.19 až G. 20, G. 31 a G.33). Samostatná kapitola pojednává o zajišťovacím právu na alodních statcích a způsobu jeho vyplácení (články S. 25 až T. 5).

Dále se setkáme také se zákazem lichvy, resp. *sedláni* (články R. 32 a R. 33). Maximální možný úrok byl stanoven na 6 %. Zákoník obecně se smlouvou jako s velmi častým právním titulem počítá, zpravidla ve svých procesněprávních ustanoveních. Z textu zákoníku (zejména čl. E. 9) se lze domnívat, že pro uzavírání smluv obecně byla požadována písemná forma. V opačném případě by nebylo možné dovolat se práv a povinností z nich plynoucích.

²⁸⁴ K problematice raněnovověkého trestního práva nutno zmínit dílo Karla Malého, který se tomuto tématu dlouhodobě věnuje. Viz MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách 15.-16. století*, Praha 1989, k definici trestního práva v raném novověku rovněž v MALÝ, Karel, *Několik otázek k trestnímu právu v Čechách doby stavovské*, in: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století, sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9.1995, Pardubice 1996, s. 7.

Zajímavostí je i určení náležitostí smlouvy, v rámci poskytování služeb řečníků před zemským soudem, společně s pravidly a povinnostmi při vykonávání této profese (články X. 7 až X. 13). Opět je zde zmíněna povinnost uzavření smlouvy v písemné formě.

Z rodinného práva je kromě nedílového spoluvlastnictví²⁸⁵ (obsaženo okrajově v množství článků, jádro úpravy je v ustanoveních F. 26 až F. 34) pojednáno zejména o sňatcích a věnu. Kapitola „*O mužích a ženách*“²⁸⁶ upravuje zcela zjevné téma velmi zajímavým způsobem a umožňuje nám náhled na raněnovověké (právní) myšlení ve vztahu k pohlaví.²⁸⁷ Jak je tomu v zemských zřízeních 16. století zvykem, pozornost je věnována ochraně slabších stran, konkrétně vdovám a sirotkům. Upravena je i s tím spjatá problematika poručnictví (články F. 11 až F. 25).

Dědické právo se pak soustředí zejména na kšafy (články F. 1 až F. 10) a nápad pozůstalosti na jednotlivé dědice. Přidána jsou i ustanovení o odúmrti, které se panovník až na výjimky, kdy zůstavitel zemřel skutečně bez potenciálních dědiců, vzdal již v roce 1497.²⁸⁸ Z věcných práv je upraven institut vydržení, konkrétně pak ve vztahu k statkům zapsaných v pohořelých zemských deskách (čl. 36), lhůta byla opět stanovena v zemských letech.

Do textu *Zemského zřízení z roku 1549* je také organicky začleněno *Zřízení o ručnicích a Narovnání o hory a kovy*, a to se změnami oproti původnímu znění. Tyto původní doplňky k *Vladislavskému zřízení zemskému* jsou výrazně zkráceny či jsou jejich jednotlivé články upraveny. Jiné články zcela chybí a jsou nahrazeny novými ustanoveními, vycházející např. z rozhodnutí zemského sněmu, který se konal po původním vydání dodatku. *Svatováclavská smlouva* je rovněž součástí zákoníku, nicméně je obsažena v podobě z roku 1530 (tedy bez čl. 34 až 54) umístěna za ostatními články zemského zřízení.²⁸⁹ Vyškrtnuté články se týkají zejména procesu stanovení a vybírání zemské berně a způsob vypořádání královských dluhů a pohledávek. Okrajově jsou zmíněny také některé dobové spory (týkající se např. rodu Šliků) a ustanovení o bezpečnosti a míru v zemi.

Co se obsahové a formální stránky *Zemského zřízení z roku 1549* týče lze říci, že se jedná o velmi obsáhlé dílo, které bylo velmi krátce po svém vzniku vydáno tiskem. Upravuje chod

²⁸⁵ Tedy formy podílového spoluvlastnictví šlechty s úzkou vazbou na dědické právo.

²⁸⁶ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 378 a násl.

²⁸⁷ Vyzdvihnout bych zde chtěl článek T. 9 „*Item, Není žena muže svého vězněm nikterakž, kromě věna.*“ Mohlo by se jednat o součást zajímavého výzkumu genderu ve šlechtickém prostředí 16. století, které je ale samozřejmě zcela mimo téma a rozsah této práce.

²⁸⁸ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 239.

²⁸⁹ Zde používám číslování Kreuze a Martinovského viz P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 389.

základních zemských institucí a fungování soudní soustavy. Zároveň obsahuje i hmotněprávní základ soukromého a veřejného práva. Jednotlivé okruhy článku jsou většinou zpracovány rozsáhle a do větší hloubky, než je dobovým standardem. Zákoník je nevýlučný, ostatní prameny práva, které s ním nejsou v rozporu, jsou nadále v účinnosti. Součástí kodifikace jsou i upravené doplňky k předchozím zemským zřízením. Možná ještě důležitější je ale to, že je takto petrifikována změna v rozložení moci uvnitř Českého království. *Zemské zřízení z roku 1549* reflektuje události 40. let 16. století a vyvozuje z nich následky. To se projevuje zejména na posílení postavení panovníka a jeho příznivců na úkor městského stavu.

2.2 Komparace *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*

V rámci samotné komparace se chci zaměřit na klíčové aspekty obou kodifikací. Považuji za podstatné nejdříve porovnat předmluvy, resp. úvodní články, obou zkoumaných zákoníků, jelikož právě v nich lze nalézt podstatnou část základních zásad, na kterých dané zemské zřízení stojí. A to vzhledem k povaze středověkých a raněnovověkých právních děl, kdy je často kromě samotné právní normy ve stejném článku zahrnuto i odůvodnění, proč je daný článek důležitý nebo potřebný. Toto odůvodnění má srovnatelnou podobu jako arenga v případě samostatných listin.

Nejkonzentrovaneji lze tento jev pozorovat v případě návrhu zákoníku *Maiestas Carolina*. Setkáme se s ním hojně i v pozdějších dílech, včetně *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*. Kromě základních právních zásad, či nosných myšlenek, lze v předmluvách nalézt také historické okolnosti, které vydání kodifikace ovlivňovaly.

Pro řádné provedení komparace a naplnění cíle této práce je klíčové se zaměřit na rozdíly a podobnosti v obsahu obou zkoumaných děl a stanovit, jaký vztah mezi oběma pracemi existuje. Porovnání obsahových změn může ukázat na změny jak v rámci zemského práva (tedy formálních pramenů práva), tak obecně v posunu na poli materiálních pramenů, ze kterých právo také vychází. Tím mám konkrétně na mysli rozbor společenských a právních vztahů, které autoři zákoníku, potažmo panovník a oba šlechtické stavy, považovali za natolik důležité, aby ustanovení o nich zahrnuli do zemského zřízení. Toho chci dosáhnout srovnáním vybraných článků převážně hmotněprávní povahy z klíčových částí obou zákoníků.

Vzhledem k vyšší systematice *Zemského zřízení zemského z roku 1549*, kde je patrná snaha umístit základní články týkající se nejdůležitějších bodů na začátek zemského zřízení,

porovnám znění ustanovení z úvodních kapitol článků. Při komparaci budu vycházet z uspořádání *Zemského zřízení z roku 1549*. Srovnány budou všechny tři základní okruhy článků. Na prvním místě ustanovení týkající se základních zemských institucí, tedy úřadu panovníka, zemského soudu, zemských úředníků a obecně politického fungování Českého království. Poté přistoupím k částem týkajících se jádra soukromoprávní a veřejnoprávní části zemského práva, se zaměřením na právo trestní a vztah k poddaným. Na závěr porovnám ustanovení dodatků k *Vladislavskému zřízení zemskému*, které si našly cestu i do *Zemského zřízení z roku 1549*.

Jako výchozí bod pro srovnání obou kodifikací slouží konkordance 380 článků, které tvoří kolem 45 % *Zemského zřízení zemského z roku 1549*. Jednotlivá ustanovení byly do konkordance vybrány na základě jejich obsahu a příslušnosti k třem vymezeným tematickým okruhům. Je kladen důraz na právo hmotné, proto jsou zpracovány všechny články týkající se druhé a třetí skupiny článků. Z prvního okruhu (o fungování základních institucí státu) pak byly z konkordance vyřazeny podrobná ustanovení týkající se procesního práva, tedy úprava řízení před jednotlivými soudy s celozemskou působností, a také ty články, které upravují jednotlivé soudní a „správní“ poplatky, zpravidla ve spojitosti s úřadem zemských desek. Naopak byla zahrnuta kapitola o základním fungování zemského soudu, jelikož ji pro její důležitost není možné opomenout. Součástí konkordance bude také výzkum, které články *Zemského zřízení z roku 1549* nejsou obsaženy ve *Vladislavském zřízení zemském* ve znění z roku 1500, ale vyskytují se v jeho překladu vytvořeného Rackem Doubravským pro Ferdinanda I. roku 1527.²⁹⁰

Množství vybraných článků shledávám dostatečným pro dosažení cíle této práce, navíc s ohledem na to, že velká část vynechaných ustanovení se týká záležitostí jako výše poplatků za jednotlivé úkony soudu, úřadu zemských desek a konkrétních úředníků. Celkem se jedná o více než stovku ustanovení. Další vynechanou část představují články, které se týkají procesních pravidel v rámci řízení před soudy s celozemskou působností, tedy zejména před soudem zemským, dvorským, komorním atd. Tato problematika, zastoupená v zemském zřízení několika sty články, přes svou nepochybnou důležitost stojí pro svou podrobnost stranou hlavní pozornosti této práce. Přináší totiž v důsledku pouze dílčí změny, které sice ovlivnily fungování raněnovověkého státu jako takového, nicméně ne stejným způsobem a intenzitou jako ustanovení hmotného práva. Komplexní analýza podoby jednotlivých druhů

²⁹⁰ F. PALACKÝ, (edd.), *Archiv Český V*, s. 8-265.

soudního procesu a výše poplatků jde nad rámec této práce a představuje základ pro jiný, samostatný výzkum.

2.2.1 Statistické aspekty komparace

Na základě konkordance vybraných ustanovení *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549* se lze vyjádřit k celkové (ne)podobnosti obou děl.²⁹¹ Celkem jsem srovnal 380 (z 862) ustanovení, které tvoří klíčovou část kodifikace z roku 1549, kterou jsem si vymezil výše v této kapitole. Tedy základní ustanovení o fungování země a články týkající se soukromého, resp. veřejného práva.

Z těchto 380 článků není v předloze z roku 1500 vůbec obsaženo 135 ustanovení a dalších 83 článků, které obsaženy jsou, prodělalo různé úrovně úprav. V konkordanci využívám tři druhy výrazů označujících stupeň změn v jednotlivých člancích *Zemského zřízení z roku 1549* vůči předloze.

A to „lehké změny“ v případě, kdy je změněn pouze slovosled, či jsou provedeny jiné málo intenzivní zásahy (často formálního charakteru) bez výraznějšího ovlivnění povahy daného článku.

Dále „změny“ značí označení značící výraznější odlišnosti mezi oběma zákoníky, povaha a smysl článku však i nadále zůstává podobná. Typický rozdíl označený tímto výrazem spočívá ve výraznějším zkrácení nebo rozšíření daného ustanovení.

Formulace „rozsáhlé změny“ znamená komplexní přepracování celého ustanovení, často velmi razantního charakteru. Do této poslední kategorie typicky patří rozšíření článku o množství dalších právních norem upravující podobnou problematiku a zapracování mnohaletého právního vývoje, který proběhl mezi vydáním jednotlivých zákoníků.

Ani jeden z těchto stupňů jakkoliv nereflektuje fakt, že ustanovení *Zemského zřízení z roku 1549* jsou psána oproti předloze z roku 1500 bez odkazu na konkrétní kvatern zemských desek, popř. na procesní strany řízení před zemským soudem, na základě kterého byl vydán náleze, později začleněný do zemského zřízení. Pozornost byla věnována pouze samotné právní normě, na formální odlišnosti v tomto nebyl brán zřetel.

V mnou zkoumaném vzorku 35,5 % (tedy 135) ustanovení *Zemského zřízení zemského z roku 1549* není vůbec obsaženo ve *Vladislavském zřízení zemském z roku 1500*. Dalších 22 %

²⁹¹ Viz Textová příloha č. 1. Konkordance vybraných ustanovení *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*.

(konkrétně 83) sice zahrnuto je, nicméně v pozměněné podobě. V součtu je tedy 57,5 %, což odpovídá počtu 218, článků nových nebo vůči předloze upravených. Bez dalších úprav převzatá ustanovení *Vladislavského zřízení zemského* tvoří tedy méně než polovinu, konkrétně 42,5 % (celkem 162) článků.²⁹²

Svou roli zde hraje i rozsah obou kodifikací, kdy *Vladislavské zřízení zemské z roku 1500* má v edici Kreuze a Martinovského 576 článků a *Zemské zřízení z roku 1549* v edici bratrů Jirečkových má 862 článků. Množství ustanovení zemského zákoník z roku 1549 tvoří 1,5násobek rozsahu *Vladislavského zřízení zemského*. Do tohoto čísla zasahuje ale fakt, že mladší z kodifikací má v sobě vtěleny i pozdější dodatky k *Vladislavskému zřízení zemskému*, tedy *Svatováclavskou smlouvu* a *Zřízení o ručnicích a Narovnání o hory a kovy*. Každý z těchto doplňků, s výjimkou *Narovnání o hory a kovy*, je však výrazně upraven. V případě *Svatováclavské smlouvy* bylo vyškrtáno celkem 21 článků, tedy 39 %. Bez všech těchto textů by rozsah *Zemského zřízení zemského z roku 1549* dosahoval 812 ustanovení.

Zemská zřízení raného novověku nebyla nějakým neměnným právním předpisem, ale výrazně se na nich podepisovaly různé společenské a hospodářské změny, včetně podoby „živého práva“. To se ukazuje na tom, že do *Zemského zřízení z roku 1549* byla začleněna řada článků z překladu zemského zřízení z roku 1500, které vytvořil Racek Doubravský pro Ferdinanda I.²⁹³ Tato verze, vytvořená roku 1527, obsahuje i ustanovení obsahující změny, které vznikly mezi jejím vydáním a vydáním *Vladislavského zřízení zemského*. Celkem 14 těchto článků je začleněno do nové kodifikace, kde tvoří celkem 4 % ze zkoumaných ustanovení zákoníku.²⁹⁴ Některé z těchto článků, které již obsahovaly změny oproti původnímu *Vladislavskému zřízení zemskému*, jsou ve znění z roku 1549 rovněž změněny, aby vyhovovaly potřebám doby. Novelizace novelizací tedy není neznámým jevem.²⁹⁵ Dále do kodifikace z roku 1549 pronikl článek V. 12, který byl původně součástí *Policajního řádu zemského z roku 1492*.

Pro úplnost byla porovnána také klíčová ustanovení *Vladislavského zřízení zemského* o zemském soudu a dále jedna z mála relativně jasně vymezených kapitol v tomto zákoníku,

²⁹² Jak bylo uvedeno výše, za „bez dalšího převzatá“ považuji stejný text právní normy, nikoliv úvodní (např. „*Nalezli vůbec za právo*“ nebo „*Item*“) nebo závěrečnou větu (např. „*jakož o tom nález v kvaternu XY*“ nebo „*v Památných*“). Tyto věty totiž nebyly, až na několik výjimek, do *Zemského zřízení z roku 1549* přebrány.

²⁹³ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 95.

²⁹⁴ Pro srovnání článků *Zemského zřízení zemského z roku 1549* s překladem *Vladislavského zřízení zemského* z pera doktora práv Racka Doubravského jsem vycházel z Palackého edice, které je tímto překladem rovněž výrazně ovlivněna. Viz F. PALACKÝ, (edd.), *Archiv Český V*, s. 8-265.

²⁹⁵ K tomuto dále např. článek X. 15 „*Z kterých věcí lidé měšti před saudy zemské nemají poháněni býti*“, který upravuje znění *Svatováclavské smlouvy*. Viz J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 432.

a to „*Milosti královské*.“²⁹⁶ Ta se věnuje právům, privilegiím a postavení panovníka. Vzhledem k tomu, že toto zemské zřízení vycházelo z iniciativy šlechty, tak je tato kategorie ustanovení pojata spíše restriktivně. Srovnání ukázalo, že jednotlivé články této kapitoly byly z více než 70 % beze změny převedeny do nového zemského zřízení. Jejich omezovací charakter byl však výrazně ztupen vhodnými škrty a změnami.

Na závěr je nutné dodat, že uvedené počty jsou spíše přibližného charakteru. To je dáno zejména rozdílným přístupem autorů zdrojových edic zemských zřízení při jejich tvorbě a také tím, že v půlstoletí, které odděluje vznik zkoumaných zákoníků došlo k sloučení, či rozdělení nezanedbatelného počtu ustanovení na méně nebo více dalších. To má potenciál lehce ovlivnit vzájemné poměry.

2.2.2 Předmluvy děl, závěrečná ustanovení a ideové zakotvení

První rozdíly mezi oběma zákoníky lze spatřovat již v jejich předmluvách, které jsou diametrálně odlišné. I když se jedná o pouhý zlomek zemských zřízení, tak jak již bylo uvedeno výše, není možné tyto zásadní články nechat bez povšimnutí. Samozřejmě z povahy úvodů lze vysledovat také podobnosti mezi texty. V obou z nich je jasně patrná snaha vyličit potřebu vydání kodifikace, její hlavní body a také nosnou myšlenku. U obou předmluv lze vysledovat také silnou funkci propagační, kde se autoři obracejí na čtenáře daného zákoníku s důvody, kterými odůvodňují jejich výsadní postavení v zemi. Obě kodifikace používají pro posílení své legitimacy zemský sněm, kdy příslušné zemské zřízení je výsledkem činnosti tohoto sněmu, který vlastně pouze vyjadřuje a stvrzuje svobodné a jednotné přání celé šlechtické obce.²⁹⁷ Stav městský není brán příliš v potaz, i když je v každé z předloh okrajově zmíněn.

Podobnost je také v osobách autorů. V obou případech hrají roli královští prokurátoři (Albrecht Rendl z Oušavy, resp. Petr Chotek z Vojnína). I když hlavním autorem *Zemského zřízení z roku 1549* je Oldřich Humpolec z Prostiboře, tedy menší zemský úředník, tak lze vysledovat společnou linii, kdy je autor vybrán iniciátorem vzniku kodifikace. A to ne pouze na základě odbornosti, která nejde všem zúčastněným upřít, ale s velkým ohledem na loajalitu k zadavateli díla. Právě z tohoto důvodu mezi autory kodifikací 16. století tak často figurují právě královští prokurátoři.

²⁹⁶ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 237.

²⁹⁷ I když to samozřejmě nebyla pravda, jak jde vidět na příkladu *Vladislavského zřízení zemského*, kdy se proti vydání zákoníku v jimi neschváleném znění velmi ostře vymezil městský stav.

Autoři zákoníků také předmluvy využívají pro obhájení vydání kodifikace v té podobě, jakou oni sami považují za důležitou. Zatímco předmluva *Vladislavského zřízení zemského* se vydává cestou obhajoby stavovských práv jako záruky klidu a pokoje v zemi, tak v *Zemském zřízení z roku 1549* obdobnou argumentaci používá panovník, kterého můžeme považovat pokud ne přímo za autora, tak za „strůjce“ zákoníku zajisté ano. Obě skupiny autorů také využívají ve svůj prospěch klíčový termín *bonum commune*.

Můžeme se setkat i se situací, kdy ve *Vladislavském zřízení zemském* argumentaci obecným dobrým vidíme v člancích formulovaných jak přímo šlechtou, tak panovníkem v listinách, které jsou jako článek do zákoníku inkorporovány.²⁹⁸ Dle mého názoru je však zřejmé, že každá ze stran tento termín používá v jiném smyslu a o podobě obecného dobrého mají odlišné představy.

Posun lze sledovat i v náboženské linii. *Vladislavské zřízení zemské* až na výjimky nepoužívá náboženskou argumentaci a role víry se tak projevuje prakticky pouze v textu přísah, či v rámci spojení panovník (konkrétně Vladislav) a dodatek „z boží milosti“. To lze považovat za formální ústupek panovníkovi, který mohl podpořit snahu stavů o sankcionování kodifikace. V zákoníku je tento obrat použit celkem desetkrát. *Zemské zřízení z roku 1549* v předmluvě opakovaně pracuje s biblickými a obecně křesťanskými motivy. Častěji a s větší pompou je vyzdvihován panovnický majestát. I Ferdinand je titulován jako panovník z boží milosti, tentokrát ale ne z pouze formálních důvodů, ale jako součást širší tendence posilování panovnickovy moci, mimo jiné i za pomoci náboženské argumentace, která ve *Vladislavském zřízení zemském* tolik nefiguruje. V *Zemském zřízení z roku 1549* jsou také zahrnuty ustanovení trestního práva postihující delikty vůči Bohu.²⁹⁹ Ve spojitosti s náboženskou otázkou je nutné konstatovat, že oba zákoníky se nějaké širší úpravě náboženských poměrů spíše vyhýbají a k nejnutnějšímu se vyjadřují pouze v nízkých jednotkách článků.

Dále také narážíme na jeden z hlavních rozdílů v rámci obou předmluv. V každé lze vysledovat odlišnou představu o podobě fungování země, resp. celého raněnovověkého státu, v souladu s přesvědčením autorů. Sřetává se tady idea stavovské monarchie s představou centralismu spojeného se silnou osobou panovníka.³⁰⁰ Na jedné straně sebevědomá šlechta,

²⁹⁸ Např. čl. 2 *Vladislavského zřízení zemského*, který má podobu listiny Vladislava II. adresované českým stavům, a čl. 218 téhož zákoníku týkající se přísahy členů zemského soudu, kterou činí nejen panovnickovy, ale zároveň i stavům. Svou funkci slibují vykonávat k obecnému dobrému.

²⁹⁹ Jedná se. o článek R. 28.

³⁰⁰ Někteří autoři zde hledají i nejranější počátky absolutistického typu vlády v prostředí českých zemí, viz VÁLKA, Josef, *Konflikt české zemské obce s králem 1546-1547. Ferdinand I. a počátky absolutismu II.*, in: *Časopis Matice moravské* 125, č. 1, Brno 2006, s. 33-51.

kteřá iniciuje sepsání práva pro zabezpečení pokoje v zemi, pro posílení právní jistoty a samozřejmě posílení své moci, na straně druhé je to panovník, který „*poniženě a poddaně prošen*“³⁰¹ zemské zřízení napravuje „*s pomocí Boží*“.³⁰² Motivaci ale mají oba subjekty, tedy jak šlechtické stavy na počátku 16. století, tak o padesát let později Ferdinand I., v podstatě totožnou, pouze s tím rozdílem, že každému z nich jde primárně o vlastní prospěch. To se také projeví na dalších ustanoveních zemského zřízení, o čemž bude pojednáno v následující podkapitole.

Zásadní odlišností je též rozdílná vnější podoba obou předmluv. V případě *Vladislavského zřízení zemského* tvoří úvod ucelený text, zatímco v případě *Zemského zřízení zemského z roku 1549* se jedná o celou trojici článků, s rozdílnými pisateli a strukturou.

Nápadně podobná je i situace se závěrečnými ustanoveními. Rovněž i zde tvoří závěr *Vladislavského zřízení zemského* pouze jeden článek, zatímco v případě *Zemského zřízení z roku 1549* je to opět trojice článků. Zatímco k otázce svobodného nalézání práva zemským soudem se staví oba zákoníky totožně, to samé nelze říci o vzájemných vztazích panovníka a stavů. Předmětný článek, tedy X. 18, je výrazně modifikovaným článkem 576 *Vladislavského zřízení zemského*. Článek 576 připisuje zásluhy za vznik kodifikace výlučně obou šlechtickým stavům, bez kterých nelze do zemského zřízení jakkoli zasahovat. O panovníkovi zde není ani slovo a městský stav je odsunut na samotný okraj zemské politiky. Článek X. 18 je postaven už na zcela jiném základu. Již to nejsou pouze stavy, ale i panovník, který do procesu tvorby práva zasahuje. Právo šlechtických stavů na vytváření práva skrze zemský sněm a soud je tu sice zachováno, ale nyní tak konají na základě panovníkovy vůle, která je zde vyzdvihnuta celkem třikrát. Tento článek je také zajímavý, že se na rozdíl od výchozí ustanovení z roku 1500, věnuje v dnešním slova smyslu platnosti a účinnosti norem zemského zřízení. „*Než které by věci nastaly potom, když se těchto práv napravení vuobec vyhlásí a jmenovitě od středopostí nejprve příštího, již podlé tohoto práva napravení mají se jedni k druhým tak zachovati.*“³⁰³

Souhrnně lze říci, že předmluvy obou zákoníků sdílí mnoho společných prvků, lze v nich sledovat postup řešení stejných otázek, ale diametrálně odlišnými způsoby. Dílčí formální rozdíly nehrají v důsledku tak podstatnou roli. Jejich hlavní role v zákoníku je totiž koncentrovaně vyjádřit na jaké státoprávní myšlenky kodifikace stojí, v závislosti na

³⁰¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 135.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž, s. 434.

politickém subjektu, který zemské zřízení inicioval. Tuto představu se snažili autoři obou děl co nejlépe vysvětlit a obhájit. V případě závěrečných článků zde panují výraznější rozdíly. Vyšší právní úroveň *Zemského zřízení z roku 1549* se tu jasně projevuje. Tyto články zde nemají pouze proklamační funkci, ale rovněž upravují i některé podstatné otázky zemského práva. I zde je ale patrná (úspěšná) snaha o posílení role panovníka a je potvrzeno upozadění městského stavu.

2.2.3 Obsahové změny v hlavních částech zemských zřízení

V rámci zkoumaných ustanovení existují rozsáhlé obsahové změny mezi oběma zákoníky. Lze konstatovat, že *Zemské zřízení z roku 1549* obsahuje všechny okruhy problematiky, které jsou zpracovány i ve *Vladislavském zřízení zemském*, a dále je rozšiřuje. A to tím způsobem, že přidává jak k stávající právní úpravě, tak do nového znění začleňuje problematiku novou, popř. takovou, která dosud byla zpracována pouze okrajově.

Články obou zemských zřízení se dají shodně rozdělit do třech velkých skupin.

1. Ustanovení o fungování základních zemských institucí, postavení panovníka a fungování soudní soustavy.
2. Články, které svou povahou spadají pod soudobé chápání soukromého práva,³⁰⁴ zejm. upravující právo rodinné, závazkové (včetně zajišťujících institutů) a dědické.
3. Ustanovení, která svou povahou spadají pod soudobé chápání veřejného práva, zejména pak právo trestní a správní.

Rozdíly *Zemského zřízení z roku 1549* vůči *Vladislavskému zřízení zemskému* jde rozdělit do dvou velmi obecných kategorií.

1. První z nich zahrnuje změny spojené s posílením moci panovníka a jeho správy v rámci Českého království. Projevují se zejména na podobě základních ustanovení o fungování základních institucí státu, může se ale projevit i jinde, např. v rámci trestního práva postihováním *crimen lese maiestatis*.
2. Druhou pak jsou ustanovení, které naopak s otázkou zemské politiky nesouvisejí a jejich existence je podložena jednoduše tím, že jsou zapotřebí, neboť se ukázalo, že jejich absence, či obsahová nejasnost v (nejen) právním životě země způsobuje problémy. V tomto případě důležitou roli hraje také přirozené průběžné zastarávání

³⁰⁴ Jak již bylo uvedeno dříve, jedná se o výrazné zjednodušení, které neodpovídá dobovému pojmání práva. Slouží pouze pro zpřístupnění textu širšímu okruhu čtenářů.

práva a potřeba jeho novelizace. Zde bych chtěl zmínit, že *Vladislavské zřízení zemské* bylo první účinnou českou kodifikací širšího okruhu zemského práva a jako takové se muselo nutně vypořádat s řadou „dětských nemocí“, které následující „*napravení*“ zemského práva léčily. Tato druhá skupina změn se ze své povahy projevuje ve všech okruzích problematiky, které *Zemské zřízení z roku 1549* obsahuje.

Co se první kategorie změn týče, tedy úpravy směřující k posílení moci panovníka, lze ji jasně vysledovat už v první kapitole zákoníku, tedy *Artikulové o důstojnosti, mocnosti a soudu JMK*. Tato část o šesti člancích je do zákoníku začleněna nově. Ukazuje některé společné prvky, které jsou pro nově začleněné články typické. Zejména se jedná o zvýšení legitimacy těchto ustanovení odkázáním na konkrétní zemský sněm, které je, jakožto usnesení, schválil. Velmi často se jedná o pražský Bartolomějský sněm roku 1547, kde si Ferdinand I. nechal po neúspěšném stavovském povstání schválit některé pro něj důležité body, využívajíc tak značného oslabení stavovské opozice. Z této první šestice článků rovnou čtyři přímo vycházejí z usnesení Bartolomějského sněmu.

Též je zde patrná další tendence, a to panovníkova snaha o podporu jeho příznivců. V úvodních člancích se jedná o Jindřicha z Plavna (popř. jeho dědiců), jehož postavení je dále rozvedeno v jiných kapitolách. Ve *Vladislavském zřízení zemském* sice také najdeme jmenování konkrétních politických aktérů mimo panovníka, nejsou zde ale upraveny přímo jejich práva a povinnosti, a to s výjimkou Rožmberského rodu, jehož hlavě jsou přiznána některá práva ceremoniálního rázu. Stejně je přímo v zákoníku zakotveno právo Oldřicha Humpolce z Prostiboře na tisk zemského zřízení, kdy za narušení tohoto práva hrozí vysoké pokuty.

Dále je zde nutno zmínit změny na úrovni státní správy. Ferdinand I. sice ponechává soustavu zemských úřadů v takřka nezměněné podobě, s výjimkou zavedení úřadu dvorského sudího. V souladu se základními ideologickými východisky zákoníku však posiluje svůj vliv na zemské úředníky, do jejichž výběru panovníkovi „*vkračováno a saháno býti nemá.*“³⁰⁵ Postavení a pravomoci zemských úředníků zůstávají formálně velmi podobné, i zde ale panovník drobnými kroky získává větší prostor pro realizaci své politiky. Důležitou změnou oproti *Vladislavskému zřízení zemskému* je zavedení nového zemského úřadu dvorského sudího v čl. A. 26, určeného pro panský stav.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 137.

Dochází také ke snahám o posílení soustavy úředníků jmenovaných panovníkem bez zásahu stavů. Hovořím zde o úřadu hejtmana království českého a soustavě krajských hejtmanů. I když se o úřadu hejtmanů velmi okrajově vyjadřuje i *Vladislavské zřízení zemské* (letmá zmínka ve třech ustanoveních) v *Zemském zřízení z roku 1549* je tato problematika široce rozpracována ve dvou kapitolách v celkem 16 zcela nových člancích. Lze také sledovat trend přenášení pravomocí ze zemských úředníků právě na hejtmany. Zejména se to dotýká úřadu pražského purkrabího, jak je patrné v článku R. 34.³⁰⁶

Uvádím to z toho důvodu, že za účelem dosažení svých cílů autoři *Zemského zřízení z roku 1549* výrazně upravili problematiku trestního práva, za jehož vymáhání byly do velké míry zodpovědní právě hejtmani. Zavedli samostatnou kapitolu „*O službách proti Králi Jmti a zemi*“ obsahující i zločiny proti panovníkovi, tedy *crimen laesae maiestatis*. Komplexní přepracování se ale dotklo ustanovení trestního práva jako celku a rozhodně se netýká jenom postavení panovníka. Z celkového počtu 64 článků je jich 43 do *Zemského zřízení z roku 1549* umístěno nově a řada dalších byla výrazně změněna. Trestní právo je tak problematikou s nejvyšší úrovní změny v rámci celého zákoníku.

Postavení panovníka, základní rozložení moci v zemi a ideologický základ celého zákoníku je dále rozpracován v ustanoveních o volbě a přísaze nového panovníka. Tato ustanovení (konkrétně B. 6 až B. 8), z nichž některá mají základ ve *Vladislavském zřízení zemském* pokračují v trendu, který se vine celým zákoníkem. Tedy umenšení role stavů a posílení role a postavení panovníka. To se také lehce podepisuje i do ustanovení, která upravují přísahy zemských úředníků.

Autoři mladší kodifikace vědomě a umně navazují na kapitolu „*Milosti královské*“ z *Vladislavského zřízení zemského*, která upravovala některá panovnická privilegia a závazky tak, aby vyhovovala stavům. Patří sem např. panovnickovo vzdání se práva odúmrti, převzaté jako článek F. 25. Tato ustanovení jsou z velká části převzata a přepracována, aby zapadala do nové úpravy.

Ustanovení o základních poměrech v rámci státu jsou dále obsažena v dodatcích k *Vladislavskému zřízení zemskému*, které byly v různé podobě převzaty do *Zemského zřízení z roku 1549*. I tyto jsou výrazně upraveny. Ze *Svatováclavské smlouvy* je vyňato dvacet článků o výběru zemské berně, která byla pro panovníka zcela esenciální. Podobné zásahy,

³⁰⁶ Úřad hejtmanů se však dlouhodobě nevžil a jeho pravomoci postupně zpětně přešli na zemského místopředsího, či na zemské úředníky, viz J. ŠTOURÁČOVÁ, *Vývoj správních institucí*, s. 10.

i když ne takové intenzity, najdeme i v případě *Smlouvy o ručnicích. Narovnání o hory a kovy* je pak převzato doslovně.

Jako poslední jsem do této kategorie začlenil články upravující fungování soudů s celozemskou působností. Zde jsem se zaměřil výhradně na větší zemský soud. Tato problematika obsahující jádro fungování nejvyššího ze soudů s celozemskou působností (i když ji nalezneme vzhledem k obrovskému významu této instituce rozprostřenou napříč celým zákoníkem) je koncentrována do dvou kapitol. „*O osazování saudu zemského většího*“ a „*O soudu zemském kdy a jak držán býti má.*“³⁰⁷ Celkem se jedná o 65 článků. I zde jsou patrné rozsáhlé změny, a to v podobné intenzitě jako v případě trestního práva. Konkrétně zde je 20 nových ustanovení a 20 upravených, z nichž některá velmi rozsáhle. Např. úprava exekučního řízení v článku C. 30 se dočkala oproti předloze velkých změn. Ustanovení C. 30 (ve *Vladislavském zřízení zemském* mu odpovídá čl. 22), které je společně s C. 29 jedním s nejdelších v celé kodifikaci, tak výrazně rozšiřují tehdejší právní rámec řízení o vykonání rozhodnutí zemského soudu. Jak vyplývá z výše uvedených čísel, tak se obecně rozšiřování právní úpravy týká prakticky všech právních odvětví, resp. okruhům problematiky, kterým se zemská zřízení věnují.

Nejmenší změny lze pak nalézt v rámci fungování úřadu zemských desek, kde je sice také nalezneme, ale už ne v podobném rozsahu, jako v předchozích případech. Relativně stabilní jsou z první kategorie také ustanovení o přísahách zemských úředníků.

Zajímavý shodný bod obou zákoníků je v přístupu ke královským městům. Jak ve *Vladislavském zřízení zemském*, tak *Zemském zřízení z roku 1549* lze jasně vysledovat snahu o zmenšení politického a právního vlivu městského stavu. Obě skupiny iniciátorů zemských zřízení totiž v době vydání jednotlivých kodifikací spatřovaly v královských městech svého politického oponenta a využily sepsání práva pro dosažení svých cílů. V prvním případě oba šlechtické stavy využily právní argumentace spočívající v tom, že městský stav nedisponuje příslušnými privilegii pro účast na celozemské politice. V případě druhém pak panovník využívá následků porážky stavovského povstání pro konsolidaci své vlastní moci, s důrazem na zlepšení své hospodářské situace skrze konfiskáty a uložení různých platebních povinností. V samotných textech obou zákoníků se spíše než s otevřenou kritikou setkáme s ignorováním městského stavu. Ten je zmíněn pouze v těch případech, kdy je zapotřebí vyřešit nějakou právní otázku.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 495.

Vyšší stabilita ustanovení lze vysledovat i v druhé skupině článků, kterou tvoří ustanovení soukromoprávní povahy. Zde jsem porovnával ustanovení o právu dědickém (se zaměřením na kšafy) a závazkovém, konkrétně institutu ležení. Zde lze sledovat zajímavý jev, že některé části *Vladislavského zřízení zemského* byly do *Zemského zřízení z roku 1549* převzaty ve podobě prakticky totožné té obsažené v předloze. To se týká zejména ustanovení o ležení, což je jeden z mála celků, který v rámci *Vladislavského zřízení zemského* disponoval ucelenější strukturou a jednotlivá ustanovení nebyla rozmístěna na takřka náhodná místa zákoníku (jedná se o články 395 až 422). Do *Zemského zřízení z roku 1549* byla tato část převzata jako celek jen s drobnými změnami v počtu článků, kdy jeden byl nově přidán a čtyři odstraněny, což je jev v zákoníku nepřilíš častý. Obdobu můžeme nalézt v některých podrobných procesněprávních ustanoveních, týkajících se např. výše poplatků atd. I přes to, že soukromoprávní ustanovení jsou jedněmi z nejstabilnějších v celém zemském zřízení, i tak je zhruba třetina článků upravena, aby lépe vyhovovaly novým podmínkám. To dále podtrhává nutnost provedení novelizací zemských zřízení, kdy i relativně podrobně vymezená skupina článků, která je sice na úrovni základních institutů převzata do velké míry totožně, zaznamenává takto rozsáhlé změny.

V případě kšaftů jsou zde patrné již rozsáhlejší změny spojené s potřebou důkladnější právní úpravy kšaftů na mocný list. Jedná se o svolení panovníka učinit svobodné pořizování pro případ smrti ve prospěch jakékoliv osoby, nikoli pouze příbuzných, stejně tak bylo potřeba, jestliže chtěl zůstavitel jmenovat poručníky svým potomkům.³⁰⁸ I přes rozvolňování právní úpravy odúmrti mocné listy, a tím pádem ingerence panovníka do dědického práva, zůstaly živým a v praxi častým právním institutem.

Rozdíl mezi oběma zákoníky lze spatřovat i v úpravě lichvy, resp. sedlání. *Vladislavské zřízení zemské* ve svém článku 431 stanovuje maximální možný úrok ve výši 10 %. *Zemské zřízení* jeho maximální výši dále omezuje, a to na pouhých 6 %. V obou případech jsou za překročení povolené hranice stanoveny tresty spočívající ve ztrátě cti a s tím spojenými dopady, např. nemožnost zastávat zemské úřady. Takto půjčené peníze by navíc propadly panovníkovi. Nabízí se zde problém s vymáháním tohoto ustanovení, protože se tak výrazně zmenšuje motivace druhé smluvní strany nepřiměřený úrok ohlásit.

V obou zákonících je rozsáhle pojednáno o právu rodinném. Rovněž tyto články vykazují vyšší úroveň stability. *Zemské zřízení z roku 1549* dále posiluje ochranu vdov a sirotků, které

³⁰⁸ Viz RAUSCHER, Rudolf, *Dědické právo podle českého práva zemského*, Bratislava 1922, s. 61.

je pro raněnovověké právo v prostředí Českého království a Moravského markrabství tolik typická. I když jsou tato ustanovení umístěna v různých částech zákoníku, jelikož rodinná specifika jsou v zemském zřízení zohledňována napříč různými kapitolami, jeho větší část je koncentrována do kapitoly „*O sirotcích a poručnících a o poručenství*“, články F. 11 až F. 25, které výrazně navazují na ustanovení *Vladislavského zřízení zemského*. Podobná je i situace v rámci ustanovení týkajících se rodinného práva, např. nakládání s věnem (články S. 33 až T. 5), či institutu manželství obecně atd. (T. 6 až T. 12).

Co se týče poslední skupiny článků, tedy těch upravujících právo veřejné, o její trestněprávní části již bylo pojednáno výše. Změny v trestním právu se však netýkaly pouze zločinů vůči panovníkovi a zemi. Je zde patrná jasná snaha o exaktnější zpracování trestního práva v obecné rovině. To se projevuje rozsáhlejšími a četnějšími ustanoveními, která kromě zakotvení obecných pravidel myslí i na jednotlivé eventualy. Velká pozornost je věnována pronásledování zločinců, často označovanému jako „*honění nepřátel*“, stejně tak jako jejich uchovávaní, resp. „*fedrování*“. Je zde popsán princip součinnosti mezi jednotlivými články raněnovověké státní správy, v čele se zemskými hejtmany. Což je otázka velmi podstatná, vzhledem k partikularitě středověkého i raněnovověkého práva nejen na územní, ale také na stavovské úrovni. Tohoto se dotýká např. čl. R. 35 upravující „*což se při tom artikuli o mordu na stav městský vztahuje*.“³⁰⁹ Je tedy možné sledovat existenci kolizních norem i mimo *Svatováclavskou smlouvu*. Obecně jsou velmi podrobně upraveny možnosti, kdy se vraždy dopustí příslušník panského, rytířského nebo i městského stavu, včetně zohlednění toho, na kom se takového činu dopustí. Velká pozornost je věnována i zabití poddaného, a to v článku R. 36.

Dále je velmi obsáhle rozpracována úprava proti „*povalečům*“, články U. 4 až U. 8. Stejně tak je výrazně rozpracována i kapitola „*O mocech, o hrdla, cti a statků ztracení a zhaubcích zemských, o jech fedrování, o psancích a povalecích*“ v jádru obsažená i ve *Vladislavském zřízení zemském*.

Co se týče úpravy vztahů pánů a poddaných, tak *si Zemské zřízení z roku 1549* vystačilo s pouze lehce upravenými ustanoveními *Vladislavského zřízení zemského* a ve vztahu ke zbraním i *Smlouvy o ručnicích*. Stejně tak právní postavení Židů nedoznalo výrazných změn. Oba zákoníky se této skupině obyvatel věnují převážně ve spojitosti s lichvou a kradeným zbožím.

³⁰⁹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého*, s. 349.

Měnová politika Ferdinanda I. si našla cestu i do *Zemského zřízení z roku 1549*. Zatímco ve *Vladislavském zřízení zemském* je problematice věnován (s výjimkou trestních ustanovení o kažení, resp. „tepání“ mince) jeden článek, a to 487, v nové kodifikaci je umístěna celá jedna kapitola „*O mincech*“. Ta trestněprávní ustanovení přebírá, výrazně je však rozšiřuje (např. článek V. 14 stanovuje v případě vnášení mince „*knížete Lehnického*“³¹⁰ do země jako sankci trest smrti upálením) obecně se ale věnuje spíše směnným poměrům mezi jednotlivými typy mincí, procesu ražení mincí atd. Opět je zmíněn již letitý zákaz vyvážení mincovního stříbra za hranice Českého království (článek 452 *Vladislavského zřízení zemského*, resp. č. V. 18 nové kodifikace).

Závěrem lze říci, že v rámci zkoumaných ustanovení lze mezi *Vladislavským zřízením zemským* a *Zemským zřízením z roku 1549* sledovat mnohé rozdíly. Takřka všechny tematické okruhy jsou v obou zákonících upraveny jinak. Lze uvést, že oba zákoníky spojuje snaha o kodifikaci zemského práva za účelem jeho stabilizace v té podobě, jaká vyhovovala jeho iniciátorům. Z těchto důvodů oba zákoníky upravují řadu stejných institutů, i když se v průběhu času překotně mění obsah a smysl některých ustanovení. Např. trestní právo prodělalo takřka kompletní rekodifikaci. Netýká se to ale všech oblastí, relativně vyšší úroveň podobnosti napříč zákoníky si zachovala úprava rodinného práva.

Problematiku, kterou se jednotlivé zákoníky zabývají, lze rozdělit do třech kategorií. Na obsahu zemských zřízení se podepsala politická situace, která v Českém království panovala v době jejich vzniku. To se zejména projevilo na podobě článků, které se týkají postavení hlavních politických aktérů, tedy panovníka a stavů. Výjimku tvoří postavení stavu městského, který je v obou kodifikacích marginalizován. Právě posun v ideologické rovině zákoníku, který byl psán na popud Ferdinanda I., hrál klíčovou roli ve vzniku řady rozdílů mezi *Vladislavským zřízením zemským* a *Zemským zřízením z roku 1549*. Bez zmínky by také neměl zůstat ani posun ve vývoji práva a základů právní vědy, který také ovlivnil vytváření jednotlivých ustanovení a jejich následné uspořádání. Silnější vliv římského práva se ale ani v jednom ze zákoníků neprojevil.³¹¹

³¹⁰ Tamtéž, s. 415.

³¹¹ Jedinou výjimkou je ve zkoumaných ustanoveních článek U. 13, odpovídající článku 445 *Vladislavského zřízení zemského*. Viz. P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 229. K tématu dále např. KAPRAS, Jan, *Přehled právních dějin zemí české koruny, Díl první. Právní prameny a dějiny státního zřízení doby předbělohorské*, Praha 1921, s. 21-22. Je zde ale opomenuta role římského práva ve spojitosti s *Maiestas Carolina*.

2.2.4 Vliv zemských zřízení na mocenské uspořádání v Českém království

Kromě změny fungování zemského práva ovlivnila zemská zřízení i rozložení moci uvnitř Českého království. Jedná se o klíčovou roli zákoníků zemského práva, kterou je nutno brát v potaz. Již snahy Přemysla Otakara II., Václava II. a Karla IV. o kodifikaci zemského práva se staly neúspěšnými, a to právě proto, že existoval velmi silný tlak skupin, které se cítily sepsáním práva ohroženy. Proto (nejen) v první polovině 16. století dochází ke kodifikačním snahám zejména v okamžiku, kdy je patrné, že se nestřetnou s tak silným odporem, či kdy má iniciátor zákoníku za to, že je v jeho silách sepsání práva prosadit navzdory odporu. V případě *Zemského zřízení z roku 1530* je pak klíčový prvek zahájení kodifikačních zastarávání práva a potřeba jeho *napravení*, resp. změny, jejíž potřeba je vnímána celospolečensky.

V případě *Vladislavského zřízení zemského* šlechtické stavy navazují na svou setrvalou snahu o omezení moci panovníka a městského stavu. Využívají časté absence panovníka v zemi a nejednotnosti a neakceschopnosti čelních představitelů královských měst. Šlechtická komise, která vede závěrečné práce na zemském zřízení, vtěluje do díla ustanovení omezující panovníkovu moci, vylučuje městský stav z jádra politického rozhodování a snaží se pro sebe takto získat i různé ekonomické výhody. Vladislav II. tento zákoník roku 1502 sankcionoval, čímž došlo k finálnímu posunu v rozložení moci v zemi ve prospěch (zejména šlechtických) stavů.

Podobná situace, ale v opačném gardu, se odehrála v případě *Zemského zřízení z roku 1549*, kdy je to ale panovník, který využívá oslabení stavů, zejména městského, po neúspěšném stavovském povstání. I když se jednotlivé dílčí instituty zemského práva dočkají značných změn, samotné jádro většiny okruhů ustanovení zůstává alespoň podobné. Hlavní a nejdůležitější posun nastává v relativně malé části ustanovení, které se týkají samotného chápání zemského práva a jeho subjektů. A právě tyto články mají poté největší dopad na vývoj politických „velkých“ dějin v rámci Českého království. Jisté paralely k tomuto jevu je možné hledat i v dalších raněnovověkých dokumentech týkajících se zemského práva, např. v *České konfederaci*, či v *Obnoveném zřízení zemském*.

Závěr

V předkládané práci jsem se věnoval vývoji zákoníků zemského práva v prostředí Českého království a Moravského markrabství od prvních kodifikačních snah ze 13. století až do první poloviny století 16. Důraz byl kladen na okolnosti vzniku a vzájemný vztah českých zemských zřízení, konkrétně *Vladislavského zřízení zemského* z roku 1500 a *Zemského zřízení z roku 1549*. Jak ukázal rozbor úrovně stavu současného právněhistorického bádání, nebyla zatím druhému ze zákoníků věnována větší pozornost. *Zemské zřízení z roku 1549* je v literatuře označováno jako redakce původního zemského zřízení z roku 1500 a jeho role je často omezována na nástroj posílení moci panovníka po tzv. prvním stavovském povstání.

V první kapitole jsem se zabýval vývojem českého a moravského práva a upozornil jsem na mnohé podobnosti i rozdíly mezi těmito právními systémy. Vzhledem k tomu, že oba územní celky náležely do uskupení zemí Koruny české a byly tedy v rámci jedné personální unie, musely stavy obou zemí řešit podobné právní otázky, zejména ve vztahu k osobě panovníka. To se nejvíce projevilo na moravském zemském zřízení z roku 1545 po prvním stavovském povstání, kdy se panovníkův tlak na změnu práva vystupňoval v obou zemích. Také jednotlivé okruhy problematiky, které byly v rámci kodifikací řešeny, jsou velmi podobné. Moravské zemské právo ale obsahuje množství specifíků, vyplývajících z jiné soustavy správních úřadů a existence čtvrtého stavu, zastoupeného na zemském sněmu, tedy prelátů. Stejně tak se na moravských zemských zřízení podepsala existence silné pozice olomouckého biskupa, jehož stolec byl, na rozdíl od toho pražského, trvale obsazen. Rozdíl lze také spatřovat v hlavním inspiračním zdroji moravských kodifikací, kterým po celé 16. století zůstala *Knihatolačovská*. Na Moravě se navíc fenomén kodifikace zemského práva projevuje až později. První moravské zemské zřízení následuje až 16 let po vydání českého *Vladislavského zřízení zemského*, které také částečně ovlivnilo podobu moravského zemského práva.

V rámci českého právního vývoje jsem se zaměřil nejvíce na historický kontext období vzniku *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*. Hlavní důraz jsem kladl na osobu Ferdinanda I. a jeho vládu (nejen) v českých zemích. Speciální podkapitolu jsem věnoval prvnímu stavovskému povstání i za pomoci pramenů neprávnického charakteru.

Podobu kodifikací zemského práva výrazně ovlivnil celkový historický kontext doby, osoby autorů a zejména pak to, kdo vydání zemského zřízení inicioval. Ideologické zakotvení jednotlivých zákoníků zpravidla určovalo znění základních ustanovení, která se týkala rozložení moci ve státě a jeho fungování.

Jádro práce je pak obsažené v druhé kapitole. Zde se věnuji komparativní analýze *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*. Byla provedena konkordance vybraných ustanovení obou zákoníků. Podrobný rozbor jednotlivých článků z klíčových částí obou zákoníků ukázal na výrazné strukturální i obsahové rozdíly mezi nimi. Mnoho odlišností musí nutně vycházet už z rozsahu obou děl, který se navzájem značně liší. *Vladislavské zřízení zemské* z roku 1500 v edici Kreuze a Martinovského je tvořeno 576 články. Naproti tomu *Zemské zřízení z roku 1549* obsahuje 862 ustanovení, a je tedy zhruba o polovinu rozsáhlejší než starší zákoník zemského práva. Nárůst článků ale není způsoben primárně tím, že by byly pouze rozšířeny jednotlivé právní okruhy zpracované ve *Vladislavském zřízení zemském*. Dochází zde ve velké většině právních odvětví k celkovému přepracování díla, nejen po obsahové, ale i po strukturální stránce. Množství článků je zcela vyškrtáno, či výrazně změněno. Ze zkoumaných 380 článků *Zemského zřízení z roku 1549* je jich 135 přidáno nově a nemají tak předlohu ve *Vladislavském zřízení zemském*, dalších 83 je různě rozsáhle upraveno. Dohromady tedy nová a upravená ustanovení převažují nad původními ustanoveními v rámci zkoumaného vzorku, a představují tak skoro 60 % zkoumaných článků. V zákoníku se nově objevují celé kapitoly upravující dosud v českých zemských zřízeních nezpracovanou problematiku. To se týká zejména různých oblastí trestního práva.

I přes tyto velmi rozsáhlé obsahové změny lze však spatřovat nespíš největší posun mezi zákoníky v rovině mocenské. Zemská zřízení obecně totiž netvoří pouze zemské právo, ale mají potenciál výrazně zasáhnout i do samotné podoby raněnovověkého státu a rozložení moci uvnitř něho. Právě základní články obou kodifikací, které se týkají funkce práva, postavení panovníka a stavů a nakonec ideologického zakotvení raněnovověkého státu na nejvyšší úrovni, se ve zkoumaných dílech diametrálně odlišují.

Výše uvedené argumenty, rozvedené v příslušných kapitolách této práce, mne vedou k názoru, že by *Zemské zřízení z roku 1549* nemělo být nadále označována jako redakce *Vladislavského zřízení zemského*. Rozdíly mezi oběma zákoníky dosahují takové intenzity, že odpověď na otázku v titulu této práce, tedy „*Nový zákoník, nebo redakce původního?*“ by měla být následující. *Zemské zřízení z roku 1549* by mělo být považováno za samostatný zákoník.³¹²

³¹² Zcela na závěr, cíleně do poznámky pod čarou, jsem chtěl uvést provokativní myšlenku, zda by si *Zemské zřízení z roku 1549* nezasloužilo nový název, např. *Ferdinandovo zřízení zemské*. Na rozdíl od Vladislava II. se na tvorbě kodifikace Ferdinand I. sám aktivně podílel a zákoník navíc obsahuje i jeho názory a myšlenky. Pojem

Seznam použité literatury a pramenů

Editované prameny

BÍLEK, Jaroslav (edd.), *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*, Kutná Hora 2000.

BLÁHOVÁ, Marie – MAŠEK, Richard (edd.), *Karel IV., státnické dílo*, Praha 2003.

BRANDL, Vincenc (edd.), *Kniha Tovačovská, aneb, Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávnych a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*, Brno 1868.

BRANDL, Vincenc (edd.), *Kniha Tovačovská, aneb, Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávnych a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*, Brno 1868.

ČÁDA, František (edd.), *Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, Praha 1930.

ČÁDA, František (edd.), *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*, Praha 1937.

ČORNEJ, Petr (edd.), *Království dvojího lidu, České dějiny let 1436-1526 v soudobé korespondenci*, Praha 1989.

DOBOZY, Maria (edd.), *The Saxon Mirror. A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, Philadelphia 1999.

EBEL Fridrieich (edd.), *Sachsenspiegel - Landrecht und Lehnrecht*, 1999.

EMLER, Josef (edd.), *Fontes rerum Bohemicarum 4*, Praha 1884.

ERBEN KAREL Jaromír (edd.), *Výbor z literatury české II. (z počátku XV. až ku konci XVIII. století)*, Praha 1868.

HERGEMÖLLER, Bernard-Ulrich (edd.), *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74)*, München 1995.

Vladislavské zřízení zemské je rovněž pozdější a dobová terminologie ho vůbec neznala. Název historických kodifikací obecně vychází, do jisté míry, i z konsensu uvnitř vědecké obce a může tedy podléhat změnám. Dalším příkladem by mohlo být i pojmenování *Maiestas Carolina*, resp. *Codex Carolinus*. V současné situaci toto významné dílo zaniká mezi řadou podobně pojmenovaných českých a moravských zemských zřízení.

HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

JANIŠ, Dalibor (edd.), *Moravský zemský sněm na prahu novověku: edice památek sněmovních z let 1518-1570*, Praha 2010.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor (edd.), *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516: (počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*, Olomouc 2013.

JIREČEK, Hermenegild (edd.), *Codex juris Bohemici, Tomus primus, aetatem Přemyslidarum continens*, Pragae 1867.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha 1882.

KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.

SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše (edd.), *Míšeňská právní kniha: historický kontext, jazykový rozbor, edice = Das Meißner Rechtsbuch : historische Kontext, linguistische Analyse, Edition*. Olomouc 2010.

STÜRNER, Wolfgang (edd.), *Die Konstitutionen Fridrichs II. für Königreich Sizilien*, in: *Monumenta Germaniae Historica*, Hannover 1996, s. 143-474.

Z OTTERSODORFU, Sixt – JANÁČEK, Josef (edd.), *O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950.

Z OTTERSODORFU, Sixt – TEIGE, Josef (edd.), *Knihy památné o nepokojných letech 1546 a 1547*, Praha 1920.

Seznam literatury

ADAMOVÁ, Karolína, *Obecné dobré a idea spravedlnosti v českých zemských zřízeních doby předbělohorské (se zaměřením na 16. století)*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 101-112.

ADAMOVÁ, Karolina, *Apelační soud v Českém království v letech 1548-1651*, in: *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata*, Praha 1975, s. 101-112.

ANTONÍN, Robert, *"Omnis Potestas a Deo est": the Sacred Aspects of the Legitimacy of the Ruler in the Narrative Sources from Medieval Bohemia*, in: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 56, München 2016, s. 62–87.

AUGUSTIN, *O boží obci knih XXII.*, Praha 2007.

BERAN, Zdeněk, *Boleslavský landfrýd 1440-1453: Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, České Budějovice 2011.

BERAN, Zdeněk, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny : snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014.

BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice*, Praha 2003.

BLÁHOVÁ, Marie, *Královský majestát Karla IV.*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*, Litomyšl 2005, s. 15-33.

BLOCH, Marc, *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004.

BŮŽEK, Václav, *Obecné dobré v myšlení české a moravské šlechty během sporu Rudolfa II. a Matyáše*, in: *Studia Comeniana et historica*, Roč. 43, č. 89-90, Uherský Brod 2013, s. 110-123.

BŮŽEK, Václav. *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.

ČÁDA, František, *České právo kolem r. 1400 a kniha Ondřeje z Dubé: zároveň příspěvek k metodám historicko-právním*, Brno 1927.

ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1437-1526*, Praha 2012.

ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1526-1583, První Habsburkové na českém trůně*, Praha 2008.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *Naučení pana Albrechta Rendla synům dané*, in: *Český časopis historický* VIII, 1902, s. 68-70.

ČÍŽEK, Josef, *Věřitelé Ferdinanda I. ze zemí Koruny české v letech 1526–1545*, in: *Opera historica* 1, Praha 2020, s. 7-26.

DEMEL, Jaroslav, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých*, Praha 1904.

DŘÍMAL, Jaroslav, *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745*, in: Sborník archivních prací 19/2, 1969, s. 348-385.

DUŠEK, Ladislav, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, In: Minulostí Západočeského kraje. Plzeň 1990, s. 7-112.

EBERHARD, Wilfred, „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchistickou vládou a stavovskou společností, in: Český časopis historický 102, 2004, s. 449-474.

EBERHARD, Wilfried, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985.

FRANCEK, Jindřich, 24. 10. 1517. *Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006.

FRDLÍKOVÁ, Markéta, *Postavení krále podle Konstitucí z Melfi*, Praha 2016, diplomová práce, vedoucí práce David Falada.

GLÜCKLICH, Julius, *Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním*, Brno 1936.

HATTENHAUER, Hans, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998.

HAVLÍČKOVÁ, Lucie, *Jihlavští erbovní měšťané v době vlády Maxmiliána II. a Rudolfa II.*, Hradec Králové 2019, diplomová práce, vedoucí práce Jana Vojtíšková.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2007.

HOBZEK, Josef, *Majestas Carolina a římské právo*, Praha 1931.

HORÁK, Ondřej – RAZIM, *Jakub Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*, Praha 2022.

CHENU, Marie-Dominique, *Tomáš Akvinský*, Praha 2000.

JAN, Libor, *Dominium generale a dominium speciale: jeden mýtus české historiografie*, in: Inter laurum et olivam, Praha 2007, s. 645-652.

JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283-1305*. Praha 2015.

JAN, Libor, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.

JANIŠ, Dalibor, *Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích*, in: JAN, Libor – JANIŠ, Dalibor, *Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 23-67.

JANIŠ, Dalibor, *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545: (pokus moravských stavů o revizi zemského zřízení) : historický úvod a edice*, Brno 2005.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor, *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a na začátku 17. století*, Praha 2016.

JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor, *Zemské zřízení Markrabství moravského z roku 1516: (počátky kodifikace zemského práva na Moravě)*, Olomouc 2013.

JANIŠOVÁ, Jana, *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516-1604*, Praha 2017.

JIREČEK, Hermenegild, *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. Století*, Praha 1903.

KALOUSEK, Josef, *České státní právo*, Praha 1892.

KANTOROWICZ, Ernst, *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, Praha 2014.

KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí Koruny české*, Praha 1913.

KAPRAS, Jan, *Přehled právních dějin zemí české koruny, Díl první. Právní prameny a dějiny státního zřízení doby předbělohorské*, Praha 1921.

KAPRAS, Jan, *Zemská zřízení opolsko-ratibořské a těšínské*, Praha 1922.

KEJŘ, Jiří, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, *Právněhistorické studie*, č. 32, 1992, s. 53-82.

KINDL, Vladimír, *K problematice uplatnění právních poznatků v Čechách a na Moravě v 15. a 16. století (vybrané okruhy)*, in: *Dějiny právního stavu a právnických profesí*, Praha 1999, s. 99-104.

KLEINHEYER, Gerd – SCHRÖDER, Jan, *German and European lawyers from nine centuries*, Heidelberg 1996.

KOHLER, Alfred, *Ferdinand I. (1503–1564). Kníže, král a císař*, České Budějovice 2017.

KORYTA, David, *Albrecht Rendl z Oušavy († 1522): významný člen nevýznamného rodu*, Praha 2016, diplomová práce, vedoucí práce Blanka Zylinská.

KŘÍŽOVÁ, Vladislava, *Vybírání posudného v kraji hradeckém podle kopiáře Václava Pergera z Altemperka z let 1594 a 1601*, in: *Východočeský sborník historický* 8, Pardubice 1999, s. 65-85.

KUKLÍK, Jan – SKŘEJPKOVÁ, Petra, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka*, Praha 2008.

LAUFS, Adolf, *Deutsches Recht im Mittelalter: Der Sachsenspiegel*, in: *Rechtsentwicklungen in Deutschland*, Boston 2019.

LIBOR, Jan, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích*, Praha 2001.

MACEK, Josef, *Tyrolská selská válka a Michal Gaismair*, Praha 1960.

MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jiří ml. (edd.), *Městské právo ve střední Evropě: sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference "Práva městská Království českého" z 19.-21. září 2011*, Praha 2013.

MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jiří ml., *Práva městská Království českého: edice s komentářem*, Praha, 2013.

MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.

MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010.

MALÝ, Karel, *Několik otázek k trestnímu právu v Čechách doby stavovské*, in: *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.-18. století*, sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9.1995, Pardubice 1996, s. 7-13.

MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách 15.-16. století*, Praha 1989.

MARTINOVSKÝ, Ivan, *Zápas o uznání Vladislavského zřízení zemského*, in: *Ústecký sborník historický*, Ústí nad Labem 1983, s. 133-171.

MAŤA, Petr, *Obranný spolek českých stavů z roku 1547. Poznámky k chronologii, právní terminologii a logice stavovského hnutí*, in: *Dějiny – Teorie – Kritika*, č. 1/2017, s. 78-138.

MEZNÍK, Jaroslav, *Odvolání Maiestas Carolina*, in: *Memoriam Josefa Macka*, Praha 1996, s. 53-63.

MUSÍLEK, Martin, *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*, Praha 2015.

NODL, Martin – WĘCOWSKI Piotr (edd.), *Právní kultura středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia 17*, Praha, 2016.

NODL, Martin, *Maiestas Carolina. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku*, in: *Studia Mediaevalia Bohemica*, č. 1, 2009, s. 21-35.

NOVOTNÝ, Robert, *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*, in: *Evropa na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Praha 2004, s. 291-306.

PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě 5/2. Věk Jagellonský – králování Vladislava II. a Ludvíka I. od roku 1500 do 1526*, Praha 1939.

PELANT, Jan, *České zemské sněmy v l. 1471-1526*, in: *Sborník archivních prací* 31, 1981.

PEŠEK, Jiří – ZYLINSKYJ, Bohdan, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, in: *Folia historica bohemica*, č. 6, 1984, s. 137-161.

RADER, Olaf, *Fridrich II.: Sicilan na císařském trůně*, Praha 2016.

RAUSCHER, Rudolf, *Dědické právo podle českého práva zemského*, Bratislava 1922.

RAUSCHER, Rudolf, *Volební kapitulace a korunovační reversy panovníků ve státech střední Evropy*, Bratislava 1925.

RICHTER, Johannes, *Zur Genealogie und Geschichte der Burggrafen zu Meißen und Grafen zum Hartenstein aus dem älteren Hause Plauen*, in: *Sächsische Heimatblätter*, č. 5, Dresden 1992, s. 138-144.

SELTENREICH, Radim, *Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnická učebnice*, Praha 2004.

SELTENREICH, Radim, *Zbožný, nikoliv však církevní Eike von Repgow o vztahu císařské a papežské moci*, In: *Revue církevního práva*, roč. 2018, s. 83-93.

SHELLE, Karel – BILÝ, Jiří, *Dějiny českého soudnictví*, Praha 2018.

SHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír, *Encyklopedie českých právních dějin*, díl XXI, Plzeň 2020.

SCHMIDT, Berthold, *Burggraf Heinrich IV. zu Meissen. Oberstkanzler der Krone Böhmen und seine Regierung im Vogtlande*, Gera 1888.

SKŘEJPEK, Michal, *Římské soukromé právo: systém a instituce*, Plzeň 2016.

SMRŽOVÁ, Petra – KNOL, Vilém – RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010.

STARÝ, Marek, *Cizozemci a spoluobytelé: udělování českého obyvatelského práva (inkolátu) v době předbělohorské*, Praha 2018.

STARÝ, Marek, *Přední klenot zemský: větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*, Praha 2014.

STARÝ, Marek, *České právní knihy v právní kultuře českého středověku a raného novověku*, in: *Právní kultura středověku*, Praha 2016, s. 105-126.

STOJAN, Marek, *Zemské a státní právo v kodifikacích českého pozdního středověku (1350-1500)*, Praha 2020, bakalářská práce, vedoucí práce Lenka Bobková.

SVÁTEK, Josef, *Obrazy z kulturních dějin českých*, Praha 1891.

ŠEBÁNEK, Jindřich – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – FIALA, Zdeněk, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984.

ŠIMŮNEK, Robert, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: Rožmberská doména 1418-1472* Praha 2005.

ŠTACHOVÁ, Nad'a, *Rožmberská kniha jako pramen zemského práva v Čechách (historicko-právní analýza)*, Brno 2009, disertační práce.

ŠTOURAČOVÁ, Jiřina, *Vývoj správních institucí českého státu 1526-1848*, Brno 2014.

TIEFTRUNK, Karel, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*, Praha 1872.

VÁLKA, Josef, *Konflikt české zemské obce s králem 1546-1547. Ferdinand I. a počátky absolutismu II.*, in: *Časopis Matice moravské* 125, č. 1, Brno 2006, s. 33-51.

VESELÝ, Jiří, *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století. II. Zůstání Prešpurské*, in: *Práce ze semináře čsl. právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze*, Praha 1935, s. 1-39.

VLADYKOVÁ, Markéta, *Myšlenky spisu De regno ad regem Cypri v kontextu boje o svrchovanost mezi mocí duchovní a světskou ve středověku*, in: Revue církevního práva, roč. 2008, s. 115-134.

VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE Karel – KNOLL Vilém, *České právní dějiny*, Plzeň 2016.

VOREL, Petr (edd.), *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie : sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997*, Praha 1999.

VOREL, Petr, *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, in: Český časopis historický 100, 2002, s. 265-292.

VOREL, Petr, *The war of the princes: the Bohemian Lands and the Holy Roman Empire 1546-1555*, St. Helena 2015.

VOREL, Petr, *Velké dějiny země Koruny české, díl VII. 1526-1618*, Praha 2005.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Bitva u Moháče: krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.

ŽEMLIČKA Josef, *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014.

ŽEMLIČKA, Josef, *Do tří korun: Poslední rozmach Přemyslovců (1278—1301)*. Praha, 2017.

ŽEMLIČKA, Josef, *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*, Praha 2011.

Internetové zdroje

AKVINSKÝ, Tomáš, *De regno*. Dostupné z: <https://isidore.co/aquinas/DeRegno.htm> [cit. 2022-06-01].

Saské zrcadlo, Heidelberský rukopis. Dostupné z: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg164/0023> [cit. 2022-06-01].

Saské zrcadlo. Dostupné z: <https://www.sachsenspiegel-online.de/cms/> [cit. 2022-06-01].

Z CIMBURKA TOVAČOVSKÝ, Ctibor, *Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich*. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/6a379253-79f8-4367-b2cb-47e85b7b6582/plny-text/s-apatem/folio/%5B%5D> [cit. 2022-06-01].

Textová příloha

1. Konkordance vybraných ustanovení *Vladislavského zřízení zemského a Zemského zřízení z roku 1549*

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	<i>Poznámky</i>
Není obsažen	A. 1	<i>Předmluva</i>	
Není obsažen	A. 2		
Není obsažen	A. 3		
Není obsažen	A. 4	<i>Artikulové o důstojnosti, mocnosti a soudu JMK</i>	
Není obsažen	A. 5		
Není obsažen	A. 6		
Není obsažen	A. 7		
Není obsažen	A. 8		
Není obsažen	A. 9		
2	A. 10	<i>O osazování většího zemského soudu</i>	
Není obsažen	A. 11		
Není obsažen	A. 12		
1	A. 13		Změny. Upraveno postavení Rožmberků.
243	A. 14		O sedání pánů.
244	A. 15		Další z článků věnujících se sporu mezi Plavenskými a Rožmberky.
Není obsažen	A. 16		Komorní soud.
450	A. 17		Rozsáhlé změny.
12	A. 18		
478	A. 19		Povinnosti panovníka.
473	A. 20		Práva panovníka.
Není obsažen	A. 21		
Není obsažen	A. 22		
482	A. 23		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	A. 24		Bezpečnost v zemi. Neodpovídá systematice díla.
236	A. 25	<i>O úřadech zemských</i>	
237	A. 26		Změny Dvorský soudce uveden jako úřad pro pány.
238	A. 27		
239	A. 28		Lehké změny.

240	A. 29		
242	A. 30		
444	A. 31		
246	A. 32		
247	A. 33		
481	A. 34		Lehké změny.
Není obsažen	A. 35		
Není obsažen	A. 36		Objevuje se až v edici Palackého, což je překlad latinské verze Racka Doubravského, vytvořený pro Ferdinanda I. v roce 1527. Tento článek tedy vznikl a byl začleněn do zemského zřízení až po roce 1500. Oproti původní textaci je také lehce upraven. Cílem je posílení postavení panovníka.
8	A. 37		
9	A. 38		
207	A. 39		
476	A. 40		Ustanovení týkající se české královny.
241	B. 1		
488	B. 2		Změny, posílení panovníka.
484	B. 3		
489	B. 4		
500	B. 5		
433	B. 6	<i>O volení krále JMsti.</i>	Rozsáhlé změny.
Není obsažen	B. 7	<i>O přísaha krále JMsti.</i>	
Není obsažen	B. 8		
Není obsažen	B. 9	<i>O obhajování země a práva.</i>	Jedná se o článek tvořený pouze nadpisem.
434	B. 10		
Není obsažen	B. 11		Velmi obsáhlý, nově vložený článek
Není obsažen	B. 12	<i>O neodcizování zboží od království českého.</i>	
Není obsažen	B. 13		Vychází z <i>Maiestas Carolina</i> a je lehce inspirován článkem 432 <i>Vladislavského zřízení zemského.</i>
Není obsažen	B. 14		
432	B. 15		Vychází z <i>Maiestas Carolina</i> a z převážné části z článku 432 <i>Vladislavského zřízení zemského.</i>
490	B. 16		
Není obsažen	B. 17	<i>O víře pod jednou a obojí</i>	

		<i>způsobou.</i>	
Není obsažen	B. 18		
Není obsažen	B. 19		
215	B. 20	<i>O přísaze nejvyšších úředníků českých zemských.</i>	Lehké změny.
Není obsažen	B. 21		Rozepsání předchozího článku.
217	B. 22		
218	B. 23		Změny
Není obsažen	B. 24		Rozepsání předchozího článku pro hejtmana pražského hradu.
437	B. 25	<i>O přísaze purkrabí Karlštejnských a jejich úřadu.</i>	
441	B. 26		
438	B. 27		
439	B. 28	<i>O soudu zemském jak držen býti má.</i>	
440	B. 29		
441	B. 30		
441	B. 31		
441	B. 32		
441	B. 33		
441	B. 34		
441	B. 35		
442	B. 36		
443	B. 37		Lehké změny.
Není obsažen	B. 38		
Není obsažen	B. 39		Nové ustanovení upravující postavení sirotků.
Není obsažen	B. 40		
18	C. 1		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	C. 2		
261	C. 3		
Není obsažen	C. 4		Článek 20 Rackova překladu.
26	C. 5		Změny.
27	C. 6		Změny.
5	C. 7		Změny.
Není obsažen	C. 8		Článek 33 Rackova překladu.
6	C. 9		Změny.
7	C. 10		

30	C. 11		Změny.
Není obsažen	C. 12		
Není obsažen	C. 13		
10	C. 14		Změny.
11	C. 15		Změny.
13	C. 16		
16	C. 17		
106	C. 18		
17	C. 19		
Není obsažen	C. 20		Úprava následků pohoření zemských desek.
Není obsažen	C. 21		Článek 38 Rackova překladu.
31	C. 22		
32	C. 23		
37	C. 24		Změny.
24	C. 25		
Není obsažen	C. 26		Změny. Modifikovaný článek 26 Rackova překladu.
39	C. 27		Změny.
Není obsažen	C. 28		
19	C. 29		Lehké změny.
22	C. 30		Rozsáhlé změny. Značně modifikovaný, extrémně obsáhlý článek, jeden z nejdelších v celém zřízení. Problematika exekučního řízení.
Není obsažen	C. 31		Částečná inspirace článkem 47 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> .
20	C. 32		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	C. 33		Článek 50 Rackova překladu.
29	C. 34		Lehké změny.
89-90	C. 35		Značně upravený kompilát článků týkajících se nemocných, upřesnění částek placených k úřadu zemských desek.
87	C. 36		
88	C. 37		
195	F. 1	<i>O kšaftech a zápisech nápadních.</i>	Změny.
Není obsažen	F. 2		Článek 190 Rackova překladu, změny.
Není obsažen	F. 3		Článek 189 Rackova překladu, změny.
Není obsažen	F. 4		Změny.
196	F. 5		
204	F. 6		Změny
Není obsažen	F. 7		
483	F. 8		Změny.
511	F. 9		Změny.

413	F.10		
105	F. 11	<i>O sirotcích a poručnících a o poručenství</i>	Rozsáhlé změny.
Není obsažen	F. 12		
510	F. 13		Postavení sirotek ženského pohlaví.
518	F. 14		Lehké změny.
506	F. 15		
525	F. 16		
513	F. 17		
514	F. 18		Lehké změny.
515	F. 19		
519	F. 20		
520	F. 21		
Není obsažen	F. 22		Tento článek do určité míry vychází ze čl. 52 a 53 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> .
540	F. 23		Rozsáhlé změny.
524	F. 24		
480	F. 25		Lehké změny. Jedná se o ustanovení, potvrzují panovníkovo vzdání se práva odúmrti.
99	G. 4	<i>O řádu desk zemských (...) a o kladení v desky.</i>	Vybraná ustanovení o chodu zemských desk se zaměřením na možnosti vkladu.
163	G. 12		Lehké změny.
147	G. 18		
152	G. 21		
157	G. 22		Velmi obsáhlý článek.
187	G. 24		
Není obsažen	G. 25		
178	G. 38		O způsobilosti vkládat. Změny.
180	G. 39		
181	G. 40		Velmi rozsáhlé změny.
Není obsažen	H. 1		
461	H. 2		
Není obsažen	H. 3		
183	H. 4		
184	H. 5		
190	H. 6		Lehké změny.
191	H. 7		
149	H. 8		
148	H. 9		
153	H. 10		

192	H. 11		
193	H. 12		Lehké změny.
Není obsažen	Q. 21	<i>O pychu</i>	Problematika pytláčení je ve <i>Vladislavském zřízení zemském</i> také upravena, nicméně se zaměřením na procesní stránku věci a ne takto uceleně. Článek Q 21 nejspíše čerpal jistou inspiraci z článku 466 staršího zemského zřízení.
470	Q. 22		
395	Q. 30	<i>O ležení.</i>	
396	Q. 31		Rozsáhlé změny.
397	Q. 32		
398	Q. 33		Změny.
399	Q. 34		
401	Q. 35		Změny.
403	Q. 36		
405	Q. 37		
405	Q. 38		
406	Q. 39		
407	Q. 40		Změny.
408	R. 1		
409	R. 2		
411	R. 3		Změny.
414	R. 4		Změny.
415	R. 5		
416	R. 6		
417	R. 7		
418	R. 8		
419	R. 9		Lehké změny.
420	R. 10		
421	R. 11		
422	R. 12		Lehké změny.
424	R. 13		Změny.
425	R. 14		Změny.
Není obsažen	R. 15		Podmínky ležení na Pražském hradě.
Není obsažen	R. 16	<i>O hejtmanech neb hejtmanu království českého</i>	<i>Vladislavské zřízení zemské</i> o úřadu hejtmanů pojednává jenom velmi okrajově ve třech nepřevzatých ustanoveních, a to převážně ve spojitosti se zemskými škúdcí.
Není obsažen	R. 17		
Není obsažen	R. 18		
Není obsažen	R. 19		
Není obsažen	R. 20	<i>O hejtmanech krajských</i>	

Není obsažen	R. 21		
Není obsažen	R. 22		
Není obsažen	R. 23		
Není obsažen	R. 24		
Není obsažen	R. 25		
Není obsažen	R. 26		
Není obsažen	R. 27		
Není obsažen	R. 28		
Není obsažen	R. 29		
Není obsažen	R. 30		
Není obsažen	R. 31		
Není obsažen	R. 32	<i>O sedláni.</i>	K problematice sedláni a partitám věnuje článek 431 <i>Vladislavského zřízení zemského.</i>
Není obsažen	R. 33		
Není obsažen	R. 34	<i>O mordech.</i>	Velmi důkladná nová úprava.
Není obsažen	R. 35		
Není obsažen	R. 36		
Není obsažen	R. 37		
455	R. 38		
Není obsažen	S. 25	<i>O zástavách a výplatách dědin dědičných i zápisných etc.</i>	O podobné problematice pojednává čl. 146 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> , ovšem v jiném kontextu a rozsahu.
92	S. 26		Změny.
208	S. 27		Změny.
211	S. 28		
486	S. 29		Rozsáhlé změny, založené usnesením zemského sněmu z roku 1544.
205	S. 30		
304	S. 31		
310	S. 32		
527	S. 33	<i>O věnu</i>	
543	S. 34		Lehké změny.
530	S. 35		
531	S. 36		Lehké změny.
Není obsažen	S. 37		
532	S. 38		
Není obsažen	S. 39		
533	S. 40		
535	T. 1		
95	T. 2		
198	T. 3		
199	T. 4		
110	T. 5		Lehké změny.

200	T. 6	<i>O mužích a ženách</i>	
536	T. 7		
537	T. 8		
528	T. 9		
529	T. 10		
534	T. 11		
Není obsažen	T. 12		Článek 513 Rackova překladu.
501	T. 13	<i>O pánech a služebnících.</i>	
502	T. 14		
502	T. 15		Lehké změny.
504	T. 16		Zbytek článků obsažených ve <i>Vladislavském zřízení zemském</i> vyškrtnut.
Není obsažen	T. 17	<i>O glejtích</i>	Lze zde spatřovat výrazný posun od článku 8 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> , který právo glejtování panovníkovi upírá. Glejtům se věnují i další ustanovení, jsou však vnitřně rozporná. Je zde nicméně patrné posílení role panovníka.
Není obsažen	T. 18		
Není obsažen	T. 19		
Není obsažen	T. 20	<i>O mocech, o hrdla, cti a statků ztracení a zhoubcích zemských, o jich fedrování, o psancích a povalečích</i>	
Není obsažen	T. 21		
428	T. 22		Změny.
428	T. 23		Změny.
428	T. 24		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	T. 25		Velmi obsáhlý článek.
Není obsažen	T. 26		
Není obsažen	T. 27		
Není obsažen	T. 28		
Není obsažen	T. 29		
Není obsažen	T. 30		
Není obsažen	T. 31		
25	T. 32		Změny.
Není obsažen	T. 33		
436	T. 34		Lehké změny.
Není obsažen	T. 35		

Není obsažen	T. 36		
Není obsažen	T. 37		
Není obsažen	T. 38		
108	T. 39		
451	T. 40		
456	U. 1		Lehké změny.
458	U. 2		Rozsáhlé změny.
460	U. 3		
552	U. 4		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	U. 5		Článek o povalecích.
Není obsažen	U. 6		Článek o povalecích.
Není obsažen	U. 7		Článek o povalecích.
Není obsažen	U. 8		Článek o povalecích.
Není obsažen	U. 9		
Není obsažen	U. 10		
Není obsažen	U. 11		
447	U. 12		Změny.
445	U. 13	<i>O neřádných slibích a závazcích</i>	Zajímavé ustanovení, v jehož rámci lze spatřovat snad jediný odraz římského práva v obou zkoumaných zákonících. Rozebírá problematiku bezprávné výhrůžky/ vydírání (tzv. <i>vis ac metus</i>). Toto ustanovení je velmi staré a pochází z období vlády Rudolfa I. Habsburského.
446	U. 14		Rozpracování předchozího ustanovení.
Není obsažen	U. 15		
449	U. 16		Změny.
429	U. 17	<i>O službách proti Králi JMti a zemi.</i>	
Není obsažen	U. 18		Článek 557 Rackova překladu
Není obsažen	U. 19		Článek 559 Rackova překladu
Není obsažen	U. 20		Článek 560 Rackova překladu
Není obsažen	U. 21		
Není obsažen	U. 22		
Není obsažen	U. 23		Článek 562 Rackova překladu.
Není obsažen	U. 24		
Není obsažen	U. 25		Článek 558 Rackova překladu.
Není obsažen	U. 26		
Není obsažen	U. 27		
Není obsažen	U. 28		
557	U. 29		
562	U. 30		Rozsáhlé změny.
435	V. 1		

556	V. 2		
465	V. 3		
496	V. 4		
Není obsažen	V. 5		
Není obsažen	V. 6		
Není obsažen	V. 7		
Není obsažen	V. 8		
Není obsažen	V. 9		
Není obsažen	V. 10		Práva zločinců dovolávat se před popravou kněze i pro nekatolíky.
566	V. 11		Změny.
Není obsažen	V. 12		Obsaženo v <i>Policajním řádu zemském z roku 1492</i> .
Není obsažen	V. 13		
Není obsažen	V. 14	<i>O mincích.</i>	
Není obsažen	V. 15		
Není obsažen	V. 16		
Není obsažen	V. 17		
452	V. 18		Lehké změny.
454	V. 19		Rozsáhlé změny.
487	V. 20		
Není obsažen	V. 21	<i>O myslivostech</i>	<i>Vladislavské zřízení zemské</i> také obsahuje ustanovení o myslivosti, Jednotlivé články jsou však roztříštěné a problematika není rozebrána příliš podrobně.
Není obsažen	V. 22		Úprava myslivosti na komorních pozemcích, konkrétně jejich zvýšená ochrana.
551	V. 23		
553	V. 24		Rozsáhlé změny.
555	V. 25		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	V. 26		Upravený článek 537 Rackova překladu.
571	X. 14	<i>O Židech.</i>	Změny.
Vybraná ustanovení o moci panovníka, Vladislavské zřízení zemské			
3	Není obsažen		Základní články <i>Vladislavského zřízení zemského</i> o zemském soudu. Základní myšlenka tohoto článku je převzata a zcela přepracována v článku B. 38.
4	Není obsažen		
471	H. 30		Kapitola Milosti královské z <i>Vladislavského zřízení zemského</i> , upravující některé základní

			státoprávní otázky. Zde např. oproti inspiračnímu článku výrazně rozpracované ustanovení o možnosti pohánět panovníka.
472	I. 33		
473	A. 20		Konkordance již provedena.
474	Není obsažen		
475	E. 18		
476	A. 40		Konkordance již provedena.
477	O. 9		
478	A. 19		Konkordance již provedena.
479	Není obsažen		
480	F. 25		Konkordance již provedena. Vzdání se práva odúmrti.
481	A. 34		Konkordance již provedena.
482	A. 23		Rozsáhlé změny. Konkordance již provedena.
483	F. 8		
484	B. 3		
485	Z. 20		
486	S. 29		
487	V. 20		Konkordance již provedena.
488	B. 2		Konkordance již provedena.
489	B. 4		Konkordance již provedena.
490	B. 16		Konkordance již provedena.
Svatováclavská smlouva	Znění 1549		
Preambule	1.		
1. a 2.	2.		
3.	3.		
4.	4.		
5.	5.		
6.	6.		
7.	7.		
8.	8.		
9.	9.		
10.	10.		
11.	11.		
12.	12.		
13.	13.		
14. a 15.	14.		
16.	15.		
17.	16.		

18.	17.		
19.	18.		
20.	19.		
21.	20.		
22.	21.		
23.	22.		
24.	23.		
25.	24.		
26.	25.		
27.	26.		
28.	27.		
29.	28.		Změny.
31.	29.		
32.	30.		
33.	31.		
34.-54.	Není obsažen		Články se týkají převážně zemské berně a jejího vybírání.
Zřízení o ručnicích 1524	Znění 1549	O ručnicích	
1. až 5.	V. 27		Články sloučeny do jednoho a upraveny.
7. až 11.	V. 28		Článek šest <i>Zřízení o ručnicích</i> vypuštěn. Články sloučeny do jednoho a upraveny.
12.	V. 29		
13. až 18.	V. 30		Články sloučeny do jednoho a upraveny.
20.	X. 1		
21. až 22.	X. 2		Články sloučeny do jednoho a upraveny.
Není obsažen	X. 3		
Není obsažen	X. 4		
Není obsažen	X. 5		
Není obsažen	X. 6		

Obrazová příloha



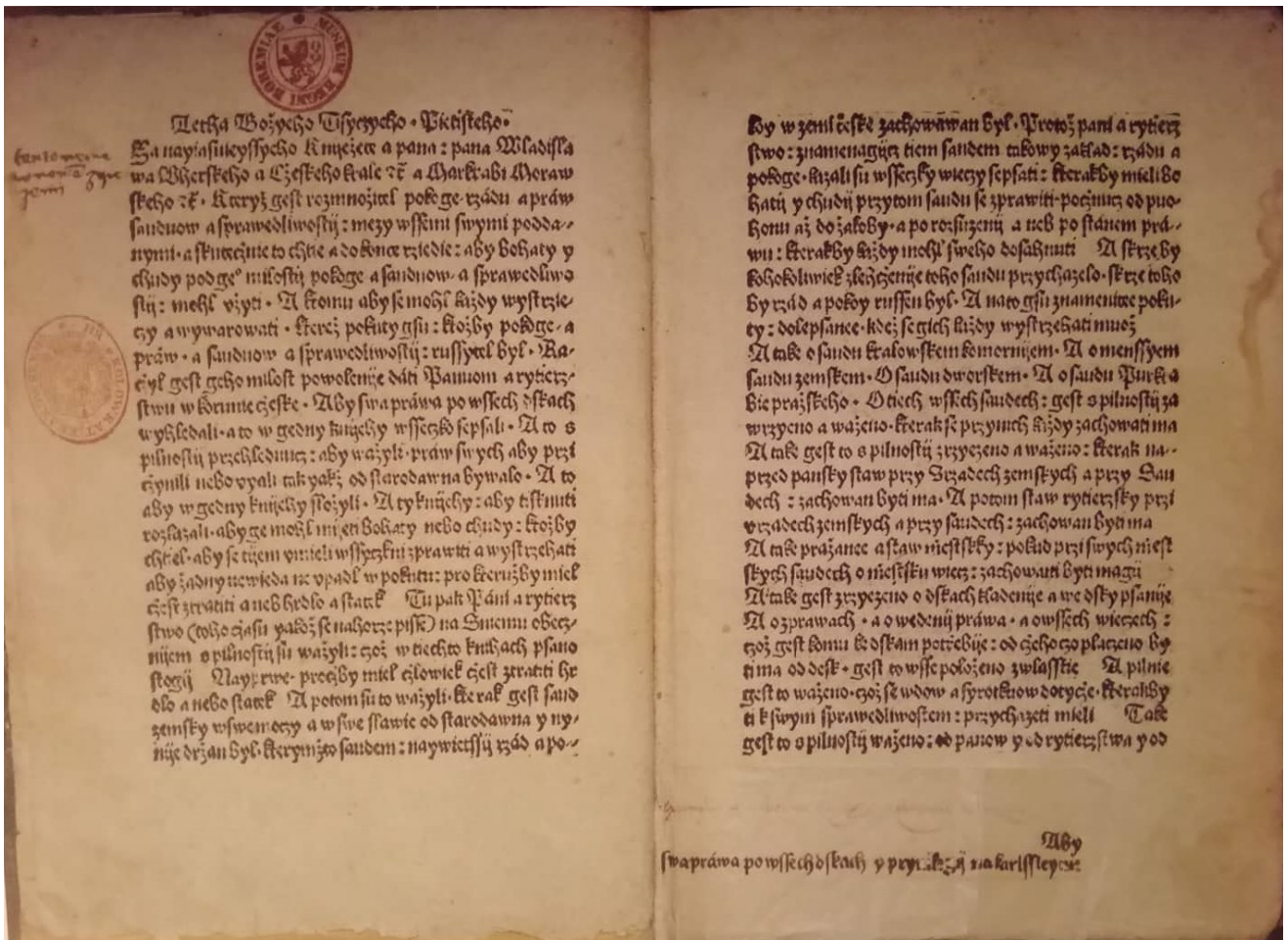
1. Titulní strana rukopisu „Ius regale montanorum aneb právo královské horníkuov“ z roku 1528, fond Národní knihovny ČR, sign. MS XVII D 43.



2. Revokační listina Karla IV. k Maiestas Carolina z 6. října 1355. Dostupné z: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/505/charter> [cit. 2022-06-01].

Kudost wassi duostony pane a pane Cass
 biskupe holomestly A vrazeme panj per
 Upecha narowisi Marsalku Emstowstwi C
 ste pane wazlane z boskoniq Maylissi
 Komornice Gudy olomuzke A pane wela
 me z pernstayna hawlbysi Komornice Gudy Emstowste
 pane Honrissi zlicienstina pane martynarie Komornice
 pane Jene Cuno z Cunstatu pane Gernysu z bitona pa
 Gynku z waldstajna a z brtnice pane wostpalku zkon
 tu pane dolieffi z boskoniq pane Albrechte starssi zstean
 berka pane Jene zpnstani pane kuse z wlassimie a
 pane Gmdizisse zsonnice a pane Jene bitowstky panie
 wozku starssi z Cunstatu pane Gynku ku z Cunstatu pi
 heralte z Cunstatu pane Gynku z waldstajna zidlozow
 sku pane Albrechte z bosko z pane Albrechte z bosko z
 pane wozku mladssi z Cunstatu pane Jana Gynku z Cunc
 tatu pane Jana mladssi zstewerka pane Jene zkom
 pniq mezeristly pane puto z hagdemburka pane bene
 si z boskoniq pane lagku zkompiq pane Jene pzo
 sty zsonnice pane Gmrawe z dubrawice pane Gyn
 ku z ludamiz pane Gynku z dubrawe a zstrowe pane
 wazlane z ludamiz a pane puto zsonnice pane pertul
 te z Crwrdona A pane zbmunde z dubrawice a pane

3. Kniha tovačovská – předmluva, rukopis z počátku 16. století. Dostupné z: <http://dig.vkol.cz/dig/mi170/0001rx.htm> [cit. 2022-06-01].



4. Předmluva *Vladislavského zřízení zemského*, P. KREUZ– I. MARTINOVSKÝ– J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 497.

**Práva a Zřízení Zem-
ská Království
Českeho.**

Ex libris *Jamniky Neysimer*
1724.



Cum Gratia & Privilegio Sa: Ae: Maie;

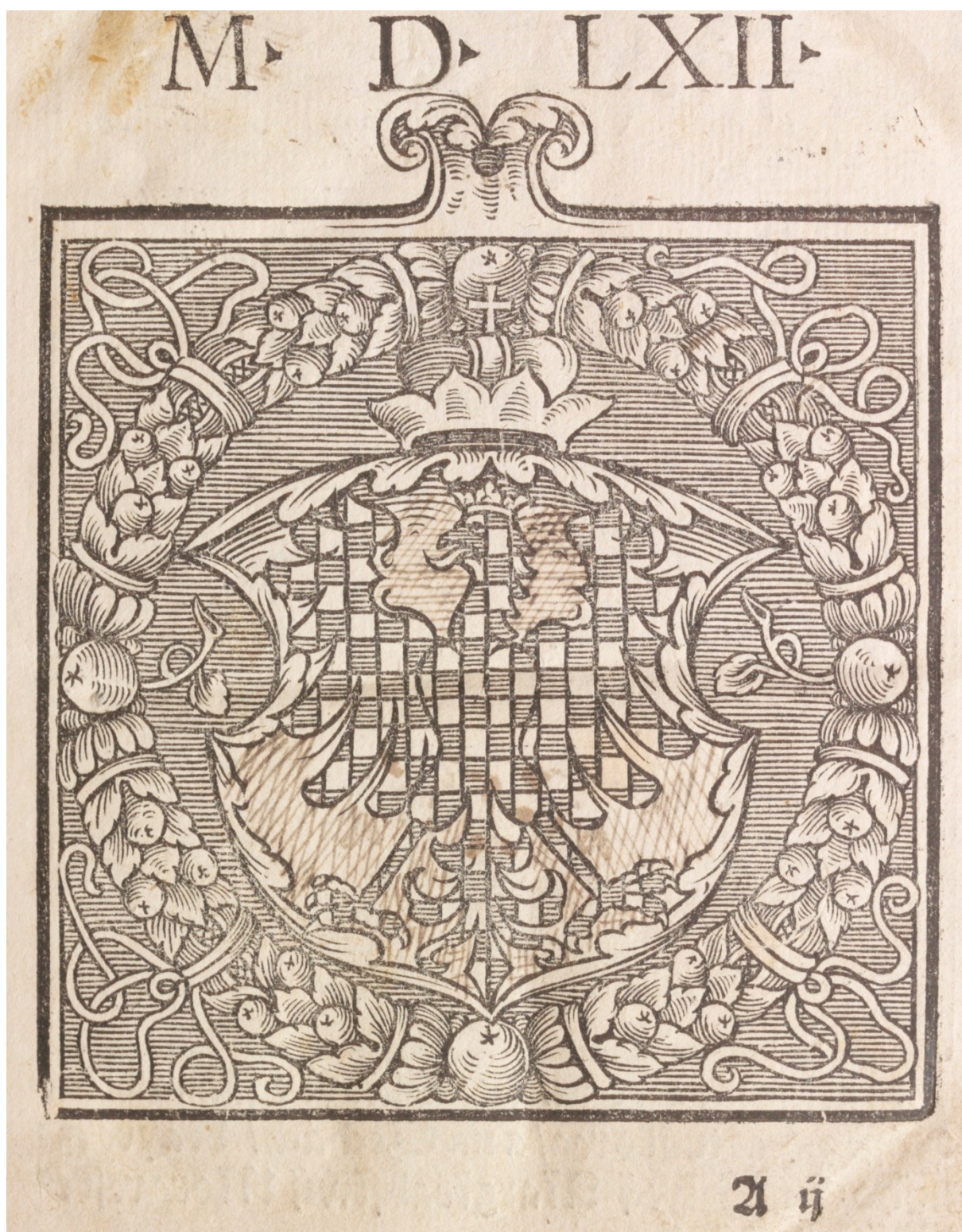
4. Titulní list, *Zemské zřízení z roku 1549*, Strahovská knihovna, sign. CN IV 22.



5. Zasedání zemského soudu, *Zemské zřízení z roku 1549*, Strahovská knihovna, sign. CN IV 22, Folio A VIIv.



6. Zemské zřízení z roku 1564, fond Vojenského historického ústavu. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/exhibit/prawa-a-zrijzenij-zemska-kralowstwij-czeskeho/> [cit. 2022-06-01].



7. Znak Moravy v zemském zřízení z roku 1562, fond Moravského zemského archivu v Brně, G 21 Staré tisky, sign. III/523

Abstrakt

Tato práce se věnuje porovnání dvou klíčových kodifikací českého zemského práva první poloviny 16. století, a to *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*. Cílem je zodpovědět na otázku, zda je možné na mladší ze zákoníků pohlížet stejně, jak tak činí dosavadní historiografie. Tedy, že *Zemské zřízení z roku 1549* je pouhou redakcí Vladislavovy kodifikace. Rád bych se zamyslel nad tím, jestli rozdíly obou děl nedosahují takové míry, že bychom měli spíše hovořit o dvou relativně samostatných zákonících. Faktem je, že oba právní předpisy vznikaly ve velmi odlišném prostředí a působily na ně různé ideové i personální vlivy. Odlišná je také struktura textu a obsahová stránka obou zákoníků. Pro podobu práva obecně, nejen v rámci raného novověku, je klíčové rozložení moci uvnitř státu, což se samozřejmě podepsalo na výsledné podobě obou kodifikací.

V první kapitole se zaměřím na zasazení obou zákoníků do celkového právněhistorického kontextu, s důrazem na okolnosti vzniku, průběhu přípravných prací a reálných dopadů na rozložení moci v rámci země Koruny české. Pozornost bude také věnována státoprávnímu myšlení v dílech vybraných klasiků. Dalším mým cílem je zaměřit se i na celkový právní vývoj nejen v rámci Českého království, ale i Markrabství moravského. Jsem toho názoru, že tento směr zkoumání může odhalit zajímavé paralely mezi českým a moravským zemským právem zkoumaného období.

V druhé kapitole se budu věnovat srovnání obsahové a formální stránky *Vladislavského zřízení zemského* a *Zemského zřízení z roku 1549*. Komparace se bude týkat přemluv, resp. úvodních článků, po kterých bude následovat srovnání vybraných ustanovení, které upravují hlavní tematické okruhy obou děl. Tedy vztahu panovníka a stavů, rozložení moci ve státě, fungování základních institucí raněnovověkého státu, a i poté vybraným okruhům soukromoprávní i veřejnoprávní povahy. Součástí této práce bude i konkordance těchto článků, která také pomůže vrhnout světlo na vzájemný vztah obou zkoumaných zákoníků.

Abstract

This diploma thesis focuses on the comparison of two crucial legal codes of the Bohemian common law of the first half of the 16th century, i.e. *Vladislavské zřízení zemské* and *Zřízení zemské of 1549*. The aim is to answer the question whether it is possible to perceive *Zemské zřízení of 1549* in the same way as it is understood by the majority of the current historiography, meaning whether *Zemské zřízení of 1549* is only the redaction of *Vladislavské zřízení zemské*. I want to concentrate on the thought if it is necessary to reconsider the general view on this matter. It may be established that these legal codes are relatively independent works due to their dissimilarities as they differ significantly in their origin, authors, historical context, central ideas, and structure. In general, the distribution of power is a key aspect of forming the law, which applies not only to the early modern period, and this idea is reflected in the structure and content of both these codifications.

In the first chapter, I focus on the contextualisation of both codes from the point of view of the legal history and discuss the political science thinking of selected classical authors. My next goal is to describe the legal development not only in the Kingdom of Bohemia but in the Moravian Margraviate as well as, this research can reveal some interesting parallels between Czech and Moravian common law in the 16th century.

In the second chapter, I focus on the comparison of the various aspects of *Vladislavské zřízení zemské* and *Zemské zřízení of 1549*. The core of the comparison is the introductions of both legal codes followed by the analysis of a number of key articles about, e.g. the relationship between the monarch and the estates, the distribution of power in the state, the functioning of the basic institutions of the early modern state, and of selected areas of private and public law. Part of this thesis is also the concordance between these articles, which will also help to clarify the link between the two researched codes.

Název diplomové práce v anglickém jazyce a klíčová slova

New codification or just redaction of the original one? Comparison of Czech land constitutions from years 1500 and 1549

Klíčová slova: právní kodifikace, dějiny raného novověku, právní dějiny, komparace

Key words: legal codes, history of early modern period, legal history, comparison